

KOULUVERKKOMUUTOKSET JA NIIDEN VAIKUTUS OPPILAIKEN HYVINVOINTIIN

Taru Aihinen
Maisterintutkielma
Yhteiskuntapolitiikka
Yhteiskuntatieteiden ja filo-
sofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Syksy 2022

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Tekijä Taru Aihinen	
Työn nimi Kouluverkkomuutokset ja niiden vaikutus oppilaiden hyvinvointiin	
Oppiaine Yhteiskuntapolitiikka	Työn laji Maisterintutkielma
Aika Syksy 2022	Sivumäärä 71 + 3 liitettä
Tiivistelmä	
<p>Oppilaiden hyvinvointi ja koulunkäyntiin liittyvät ongelmat ovat olleet viime vuosina paljon näkyvillä mediassa. Lisäksi lasten ja nuorten hyvinvointiin ja koulun rooliin hyvinvoinnin tekijänä on kiinnitetty viimeaikaisessa tutkimuksessa paljon huomiota. Kuitenkaan oppilaiden hyvinvoinnin ja kuntien toteuttamien kouluverkkomuutosten välistä yhteyttä ei ole tutkittu, vaikka Suomen peruskouluverkko on muuttunut viime vuosikymmeninä huomattavasti.</p> <p>Tässä tutkimuksessa vastataan kahteen tutkimuskysymykseen: mitkä kunnan tekijät yhdistävät kouluverkkomuutoksen tehneitä kuntia ja millaisia vaikutuksia toteutuneilla kouluverkkomuutoksilla on ollut oppilaiden kouluhyvinvointiin? Tutkimus jakautuu siten kahteen osakokonaisuuteen. Aineistona tutkimuksessa hyödynnetään julkisesti saatavilla olevaa kuntakohtaista tilastoaineistoa. Oppilaiden hyvinvoinnin tarkastelu perustuu Terveiden ja hyvinvoinninlaitoksen toteuttaman koulu-terveyskyselyn kuntakohtaisiin tuloksiin.</p> <p>Kouluverkkomuutoksia toteuttaneita kuntia tarkastellaan kunnan väestörakenteen, kouluverkon, talouden ja väestön sosioekonomisten tekijöiden näkökulmasta. Hyvinvoinnin tarkastelun viitekehyksenä toimii Konun koulun hyvinvointimalli, joka jakautuu koulun olosuhteita, oppilaiden sosiaalisia suhteita, itsensä toteuttamisen mahdollisuuksia ja terveyttä kuvaaviin kokonaisuuksiin. Tutkimuksessa tarkastellaan ylä- ja yhtenäiskouluverkkomuutoksia toteuttaneita Manner-Suomen kuntia sekä yläkoulun oppilaiden hyvinvoinnissa tapahtunutta muutosta vuosien 2013–2019 välillä.</p> <p>Riski kouluverkon supistamiseen kasvaa kunnan asukasluvun, väestön koulutustason ja huostassa tai kiireellisesti sijoitettujen lasten osuuden kasvaessa. Riskiä pienentää valtionosuusrahoituksen osuuden kasvu. Näiden tekijöiden muutos, asukaslukua lukuun ottamatta, vaikuttaa myös oppilaiden kouluhyvinvoinnin muutokseen. Kouluverkon muutoksella ei ole vaikutusta oppilaiden kokeman hyvinvoinnin muutokseen.</p>	
Asiasanat koulut, yläkoulu, hyvinvointi, koettu hyvinvointi, kunnat, palvelurakenne	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	

KUVIOT

Kuvio 1	Kuntien vuoden 2020 nettokäyttökustannusten jakautuminen palveluittain (Kuntaliitto, 10.9.2021.).....	14
Kuvio 2	Ylä- ja yhtenäiskoulujen määrä koulukoon mukaan vuosina 2005–2019 (SVT, Koulutuksen järjestäjät ja oppilaitokset.).....	15
Kuvio 3	7–15-vuotiaan väestön kehitys vuosina 2005–2040 (SVT, Väestöennuste ja Väestörakenne.).....	16
Kuvio 4	Koulun hyvinvointimalli (Konu, 2002, 44).....	19
Kuvio 5	Käytettävissä olevat tiedot maakunnittain	24
Kuvio 6	Aineiston ja Manner-Suomen kunnat väkiluvun (31.12.2013) mukaan.....	25
Kuvio 7	Yläkouluverkkomuutoksia vuosien 2013–2019 välillä toteuttaneet kunnat väestömäärän (31.12.2013) mukaan.....	31
Kuvio 8	Kuntien asukasluvun muutos vuoteen 2004 verrattuna kunnan koon mukaan.....	32
Kuvio 9	Kuntien välinen nettomuutto vuonna 2013	33
Kuvio 10	Ylä- ja yhtenäiskoulujen määrä tuhatta 13–15-vuotiasta kohden vuonna 2013	36
Kuvio 11	Vuosiluokkien 7–9 keskimääräinen koulu- ja opetusryhmäkoko vuonna 2013	37
Kuvio 12	Vuosiluokkien 7–9 arvioitu oppilasmäärän muutos 2013–2026 ...	38
Kuvio 13:	Kuntien verorahoitus ja valtionosuusrahoituksen osuus vuonna 2013	40
Kuvio 14	Väestön koulutustaso vuonna 2013	43
Kuvio 15	Huostassa tai kiireellisesti sijoitettujen lasten ja nuorten osuus vuonna 2013	44
Kuvio 16	Koulun olosuhteita kuvaavien indikaattoreiden muutokset vuosien 2013–2019 välillä	46
Kuvio 17	Sosiaalisia suhteita kuvaavien indikaattoreiden muutokset vuosien 2013–2019 välillä	48
Kuvio 18	Itsensä toteuttamisen mahdollisuuksia kuvaavien indikaattoreiden muutokset vuosien 2013–2019 välillä	51
Kuvio 19	Terveyttä kuvaavien indikaattoreiden muutokset vuosien 2013–2019 välillä	53

TAULUKOT

Taulukko 1	Tutkimukseen valitut kouluterveyskyselyn indikaattorit (THL, Kouluterveyskysely 2021.).....	26
Taulukko 2	Muutoksen kohteena olleet koulut ja 7–9 lk. oppilaat.....	32
Taulukko 3	13–15-vuotiaiden osuus tuhatta asukasta kohden vuonna 2013 ..	33
Taulukko 4	Kuntien taajama-aste 2013	34
Taulukko 5	Väestöä koskevien selittävien muuttujien väliset korrelaatiot	34
Taulukko 6	Väestörakenteen ja kouluverkkomuutoksien välinen yhteys	35
Taulukko 7	Koulukouluverkkojen muutokset vuosina 2013–2019	36
Taulukko 8	Kouluverkkoa kuvaavien muuttujien väliset korrelaatiot	38
Taulukko 9	Kouluverkkoa kuvaavien muuttujien yhteys kouluverkkomuutoksia toteuttaneisiin kuntiin	39
Taulukko 10	Kertyneet yli-/alijäämät vuonna 2013, e/ asukas.....	39
Taulukko 11	Nettokäyttökustannukset ja perusopetuksen kokonaiskustannukset vuonna 2013	41
Taulukko 12	Taloutta koskevien muuttujien väliset korrelaatiot.....	41
Taulukko 13	Taloutta kuvaavien muuttujien ja kouluverkkomuutoksien yhteys	42
Taulukko 14	Sosioekonomisten tekijöiden tunnuslukuja	43
Taulukko 15	Sosioekonomisten muuttujien väliset korrelaatiot	44
Taulukko 16	Sosioekonomisten muuttujien kouluverkkomuutoksien välinen yhteys.....	45
Taulukko 17	Kouluverkkomuutosten vaikutus koulun olosuhteita kuvaaviin indikaattoreihin.....	47
Taulukko 18	Ei syö koululounasta päivittäin, eri tekijöiden vaikutus	47
Taulukko 19	Kouluverkkomuutosten vaikutus sosiaalisia suhteita kuvaaviin indikaattoreihin.....	49
Taulukko 20	Kiusattu lukukauden aikana, eri tekijöiden vaikutus	50
Taulukko 21	Kouluverkkomuutosten vaikutus itsensä toteuttamisen mahdollisuuksia kuvaaviin indikaattoreihin	51
Taulukko 22	Ei pidä koulunkäynnistä, eri tekijöiden vaikutus	52
Taulukko 23	Kouluverkkomuutosten vaikutus terveyttä kuvaaviin indikaattoreihin.....	53
Taulukko 24	Kouluverkkomuutoksia toteuttaneita kuntia yhdistävät tekijät ..	54
Taulukko 25	Oppilaiden hyvinvoinnin muutokseen vaikuttavat tekijät	55

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	AIEMPI TUTKIMUS JA KÄSITTEET	4
2.1	Tarveteoreettinen hyvinvoinnin määritelmä	4
2.2	Koulujärjestelmän rooli yhteiskunnan hyvinvoinnin rakentajana	7
2.3	Oppilaiden hyvinvointi aikaisemman tutkimuksen valossa.....	10
2.4	Suomen kouluverkon kehitys	13
2.5	Kouluverkkomuutoksia käsittelevä aikaisempi tutkimus	16
3	KOULUN HYVINVOINTIMALLI	18
4	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	21
4.1	Tutkimuskysymykset	21
4.2	Aineiston kuvaus	22
4.2.1	Tutkimuksessa tarkastellut kunnat ja niitä kuvaavat muuttajat.....	22
4.2.2	Kouluterveyskysely ja valitut indikaattorit.....	23
4.3	Tutkimusmenetelmät.....	26
5	TULOKSET	30
5.1	Kouluverkkomuutoksia toteuttaneet kunnat	30
5.1.1	Väestörakenne.....	32
5.1.2	Kouluverkko	35
5.1.3	Talous	39
5.1.4	Sosioekonomiset tekijät	42
5.2	Oppilaiden hyvinvoinnissa tapahtunut muutos	45
5.2.1	Koulun olosuhteet	45
5.2.2	Sosiaaliset suhteet.....	48
5.2.3	Mahdollisuus itsensä toteuttamiseen	50
5.2.4	Terveys.....	53
5.3	Yhteenveto tuloksista	54
6	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA.....	57
6.1	Johtopäätökset	57
6.2	Pohdinta	59
6.3	Lopuksi	61
	TUTKIMUSAINEISTO	64
	LÄHTEET	66
	LIITTEET	

1 JOHDANTO

Oppilaiden hyvinvointiin ja siihen vaikuttaviin tekijöihin on kiinnitetty paljon huomioita viime aikoina mm. mediassa. Yle esimerkiksi uutisoi Helsingin asuinalueiden eriytymisestä ja alueiden sosioekonomisten erojen vaikutuksista koulujen arkeen (Valtanen, 2021). Myös Helsingin Sanomat uutisoi Helsingin alueen koulujen eriarvoistumisesta ja eroista koulujen oppimistuloksissa (Aalto, 2022). Kolmas esimerkki uutisissa esiin nousseista huolista on oppilaiden koronaepidemian aikana lisääntyneet poissaolot ja oppilaiden hyvinvoinnin yleinen heikkeneminen (Ala-Renko, 2022). Alueellisista eroista poissaoloihin puuttumisesta ja poissaolojen syistä uutisoitiin myös Ylellä syyskuussa 2022 (Kallunki, 2022). Lisäksi koulukiusaaminen, lasten ja nuorten pahoinvointi ja tuen heikko saatavuus ovat olleet viime vuosina näkyvästi esillä mediassa (Esim. Ylen aamu, 2022; Keski-Heikkilä, 2022; MTV Uutiset, 2022).

Tässä tutkimuksessa pyritään selvittämään, mitkä tekijät yhdistävät kouluverkko-
komuutoksia tehneitä kuntia ja onko oppilaiden hyvinvoinnissa tapahtunut muutosta kouluverkko-
komuutoksen seurauksena. Tutkimuksen innoittajana toimii aikaisempi työni kuntien toiminnan ja talouden kehittämisen parissa. Olen tehnyt töitä useiden kouluverkko-
komuutoksia toteuttaneiden, niitä suunnitelleiden tai harkinneiden kuntien kanssa ja yksi kysymys, johon minulla ei ole ollut antaa vastausta on, millainen vaikutus kouluverkko-
komuutoksella olisi oppilaiden hyvinvointiin. Taloudellisia vaikutuksia on mahdollista ennakoita, henkilöstömuutostarpeet ovat laskettavissa ja investointitarpeet usein käsin kosketeltavia, mutta oppilasvaikutusten arviointi on vaikeampaa. Tämän tutkimuksen tavoitteena onkin siis selvittää, millaisia vaikutuksia toteutuneilla kouluverkko-
komuutoksilla on ollut oppilaiden kouluhyvinvointiin ja mitkä tekijät yhdistävät kouluverkko-
komuutoksen tehneitä kuntia. Tutkimuksessa tarkastellaan yläkouluikäisten oppilaiden hyvinvoinnissa tapahtunutta muutosta vuosien 2013 ja 2019 välillä. Hyvinvointia tarkastellaan Terveystieteiden ja hyvinvoinninlaitoksen keräämää kouluterveyskyselyn aineiston avulla ja tutkimusyksikköinä ovat Manner-Suomen kunnat.

Suomalainen peruskouluverkko on supistunut viime vuosikymmeninä huomattavasti, eikä ilmiö ole kansainvälisesti poikkeus. Erityisesti Pohjois-Euroopassa pieniä kouluja on suljettu ja opetusta on siirretty suurempiin yksikköihin. (Kloczko-

Gajewska, 2020, 599.) Yllättävää onkin, että kouluverkkomuutoksia koskeva aikaisempi tutkimus on keskittynyt pääosin vain oppimistulosten kehitykseen tai vaikutuksiin alueen yhteisöllisyyteen (mm. Engberg ym., 2011; Steinberg & MacDonald, 2019). Tässä tutkimuksessa ei oteta, eikä sen tavoitteena ole ottaa kantaa siihen, millainen on hyvä kouluverkko, yksittäinen peruskoulu tai millainen koulu tukee parhaiten lasten ja nuorten hyvinvointia. Tutkimuksessa ei myöskään oteta kantaa pedagogisiin seikkoihin tai siihen, miten koulun opetus tulisi järjestää. Tutkimuksen tarkoituksena on vain tarkastella kouluverkkomuutoksia toteuttaneita kuntia ja kouluverkkomuutosten vaikutuksia oppilaiden kouluhyvinvointiin.

Tutkimus alkaa hyvinvoinnin tarveteoreettisella määrittelyllä. Tämän jälkeen keskitytään tarkastelemaan koulujärjestelmän roolia hyvinvoinnin rakentajana niin yksittäisen oppilaan kuin yhteiskunnankin näkökulmasta ja sitä, miten lasten ja nuorten hyvinvointia on aikaisemmin tutkittu. Luvussa tehdään katsaus myös Suomen kouluverkon rakenteeseen ja siihen kohdistuneisiin muutoksiin sekä kouluverkkomuutoksia käsitelleeseen aikaisempaan tutkimukseen. Tutkimuksen kolmannessa luvussa kuvataan viitekehystenä toimivaa koulun hyvinvointimalli, joka pohjautuu Erik Allardtin teoriaan hyvinvoinnista. Koulun hyvinvointimallissa hyvinvointi jakautuu neljään osa-alueeseen: koulun olosuhteet, sosiaaliset suhteet, mahdollisuus itsensä toteuttamiseen ja terveydentila. (Konu, 2002, 63–64.)

Tutkimuksen aineistona hyödynnetään Terveyden ja hyvinvoinninlaitoksen kouluterveyskyselyn indikaattoreita sekä mm. Tilastokeskuksen ja Opetushallituksen julkista tilastoaineistoa. Tutkimus toteutetaan kuntatasolla, mikä mahdollistaa eri lähteistä kerätyn aineiston yhdistämisen. Tutkimuksen kysymyksenasettelun takia tutkimusmenetelmiä on kaksi ja myös itse tutkimuksen toteutus jakautuu kahteen osaan. Ensimmäisessä osassa tarkastellaan kouluverkkomuutoksia tehneitä kuntia ja pyritään selvittämään, yhdistääkö näitä kuntia jokin kunnan väestöä, palvelurakennetta, taloutta tai sosioekonomista tilaa kuvaava tekijä. Kouluverkkomuutoksia tehneiden kuntien välisiä yhteyksiä tutkitaan multinominaalisella logistisella regressioanalyysillä, joka kertoo riskin kouluverkkomuutoksen toteuttamiseen selittävän muuttujan muuttuessa (Jokivuori, Hietala, 2015, kappale 4).

Tutkimuksen toisessa osassa keskitytään oppilaiden hyvinvoinnin muutokseen. Osiossa tarkastellaan kouluverkon koon muutoksen yhteyttä oppilaiden hyvinvoinnin muutokseen neljällä eri osa-alueella koulun hyvinvointimallin mukaisesti. Kouluverkon koon muutoksen lisäksi selvitetään muiden kunnan toimintaympäristöä kuvaavien selittävien tekijöiden vaikutusta oppilaiden hyvinvoinnin muutokseen. Kouluverkkomuutoksen yhteyttä oppilaiden hyvinvointiin tarkastellaan kiinteiden vaikutusten mallilla. Kiinteiden vaikutusten malli antaa tulokseksi hyvinvoinnin indikaattorissa tapahtuvan muutoksen, kun selittävä muuttuja muuttuu. (Allison, 2011, 2.) Tutkimusmenetelmät ja tutkimuksessa käytetyt aineistot on kuvattu tarkemmin

luvussa 4. Tutkimuksen tulokset on koottu lukuun 5. Luku jakautuu tutkimuskysymysten mukaisesti kahteen kokonaisuuteen: kouluverkkomuutoksia toteuttaneiden kuntien ja kouluhyvinvoinnin muutoksen tarkasteluun. Tutkimustulosten tulkinta ja lopulliset johtopäätökset on esitetty luvussa 6.

2 AIEMPI TUTKIMUS JA KÄSITTEET

Tämän luvun tarkoituksena on muodostaa käsitys siitä millaiseen laajempaan kokonaisuuteen kouluverkkomuutokset ja oppilaiden hyvinvointi kuuluvat. Luvussa tarkastellaan aluksi sitä, mitä hyvinvoinnin käsitteellä tarkoitetaan tarveteoreettisesta näkökulmasta keskittyen erityisesti Erik Allardtin (1967) hyvinvointiteoriaan. Tämän jälkeen tarkastellaan koulun roolia yhteiskunnan keskeisenä hyvinvoinnin osatekijänä ja sitä, mitä kouluhyvinvoinnilla tarkoitetaan. Viimeiseksi tehdään katsaus Suomen kouluverkon kehitykseen sekä aiempaan kouluverkkomuutosten vaikutuksia käsitelleeseen tutkimukseen.

2.1 Tarveteoreettinen hyvinvoinnin määritelmä

”Ratkaistaessa missä suhteessa yhteiskuntia verrataan, tarvitaan kuitenkin jonkinlainen kuva siitä, mitkä seikat kuuluvat toivomaamme maailmaan. Ensimmäinen tehtävä on siis hyvinvoinnin ulottuvuuksien valitseminen tai yksinkertaisesti hyvinvoinnille tunnusomaisista piirteistä päättäminen.” (Allardt, 1976, 13.)

Tarveteoreettisesta näkökulmasta tarkasteltuna hyvinvoinnilla tarkoitetaan tilaa, jossa ihmisen kaikki keskeiset tarpeet on mahdollista tulla tyydytetyksi (Janhunen, 2013, 19). Tunnettu tarveteoreettinen hyvinvointitutkija Erik Allardt (1967, 33) jakaa hyvinvointitutkimuksen keskeiset käsitteet hyvinvointiin ja onnellisuuteen, toisaalta elintasoon ja elämänlaatuun. Hyvinvointi voi siten olla joko aineellisiin resursseihin tai ihmisten tai ihmisen ja luonnon välisiin suhteisiin perustuvaa tarpeentyydytystä. Se voi myös käsittää yksilön subjektiiviset tunteet tämän materiaalisista elinehdoista ja -oloista tai tunteet suhteessa luontoon, muihin ihmisiin ja yleisesti yhteiskuntaan. Teorian mukaan yksilön tyydytetyt tarpeet toimivat resursseina, jotka edelleen auttavat tätä tyydyttämään muita tarpeita ja näin saavuttamaan entistä suurempaa hyvinvointia. Allardt (1976, 36–38) luokittelee tarpeet ja niiden tyydytyksen omistamiseen

ja elintason (having), yhteisyyssuhteisiin (loving) ja erilaisiin itsensä toteuttamisen muotoihin (being). Näistä yhteisyyssuhteet ovat varsinaisia tavoitteita elintason ollessa enemmänkin muihin osa-alueisiin vaikuttava tekijä (Allardt, 1976, 331–332).

Allardtın tarpeiden kolmijaon taustalla vaikutti Maslowın tarvehierarkia (Martela, 2022, 566.) Maslowın (1943, 37) tarvehierarkian ensimmäinen tason muodostavat ihmisen fysiologiset tarpeet. Allardtın (1967, 39) mallissa elintason (having) osatekijät ovat keskeinen hyvinvoinnin osa, mutta hänen mukaansa hyvinvointitarkastelussa on perustellumpaa tarkastella resursseja, joilla nämä tarpeet tyydytetään kuin itse tarpeiden tyydyttymistä. Yksi elintason subjektiivisista tarpeista on turvallisuuden tunne (Martela, 2022, 569), joka muodostaa toisen tason Maslowın (1943, 379) tarvehierarkiassa. Maslowın (1943, 379) hierarkian kolmannen tason yhteenkuuluvuuden ja rakkauten tarpeet ovat puolestaan Allardtın (1967, 43) teoriassa keskeisiä yksilön hyvinvoinnin näkökulmasta. Allardt toteaa, että yksilöllä on tarve kuulua sosiaalisten suhteiden verkostoon (loving). Maslowın (1943, 381–383) hierarkian kaksi ylintä tasoa, arvonannon ja itsensä toteuttamisen tarpeet, voidaan katsoa sisältyvän Allardtın (1967, 46–47) määritelmän mukaisesti hyvinvoinnin itsensä toteuttamisen (being) osatekijään. Itsensä toteuttamisen arvo pitää sisällään yksilön osakseen saaman arvostuksen ja yksilön näkemisen yksilöllisenä persoonana. Lisäksi itsensä toteuttaminen, oman persoonallisuuden ja sisäisten mahdollisuuksien kehittäminen on keskeinen osa yksilön hyvinvointia.

Allardt (1967, 43) korostaa yhteisyyssuhteita (loving) perimmäisinä päämäärinä hyvinvoinnin näkökulmasta. Myös Nan (2001, 56) puhuu sosiaalisesta pääomasta, joka perustuu yksilön luomiin sosiaalisiin suhteisiin. Yhteisöllisyys oli hyvinvoinnin osatekijä jo Aristoteleen mukaan ja myös Nussbaum ja Sen korostavat yhteisöllisyyttä hyvän elämän edellytyksenä (Kajanoja, 2013, 71–72). Allardtın (1967, 156) teoriassa yhteisyyssuhteet (loving) tarkoittavat verkostoja, jotka tarjoavat yksilölle tunnepohjaista tukea ja välittävät tietoa. Ne saattavat jopa huolehtia tehtävistä, joissa alueen muodollinen organisaatio on epäonnistunut. Yhteisyyssuhteiden (loving) hyvinvointia selittävä vaikutus liittyy erityisesti viihtyvyyteen ja onnellisuuteen (Allardt, 1967, 292). Nan (2001, 43) puolestaan tarkoittaa sosiaalisista suhteista koituvalla hyödyllä sosiaalista pääomaa, joka voi olla niin varallisuutta, valtaa, mainetta kuin verkostojakin.

Tunnistettujen hyvinvoinnin osatekijöiden lisäksi erilaiset taustatekijät vaikuttavat merkittävästi ihmisten välisen hyvinvoinnin vaihteluun. Allardtın 60-luvulla toteuttamassa tutkimuksessa hyvinvoinnin osatekijät selittivät parhaimmillaan vain 30–40 % yksilöiden välisestä hyvinvoinnin vaihtelusta. Erilaisten sosiaalisten ryhmien tunnistaminen ja näiden välisten erojen kuvaaminen onkin tärkeää, kun hyvinvointitarkasteluun otetaan mukaan erilaiset väestön taustatekijät. (Allardt, 1967, 272.) Esimerkiksi koulutustasolla oli selkeä yhteys yhteiskuntaluokkaan ja edelleen

siirtymisessä yhteiskuntaluokkien välillä. Koulunsa keskeyttäneet kuuluivat ryhmään, joilla oli vaarana pudota yhteiskuntaluokassa alaspäin. (Allardt, 1967, 286.) Yhteiskuntaluokassa vajonneiden työllisyystilanne oli muita heikompi ja heillä oli muita alhaisempi koulutustaso. Allardtin (1967, 299) tutkimuksen perusteella olikin selvää, että yhteiskuntaluokassa putoaminen ja yksilön heikommat mahdollisuudet vaikuttaa omaan elämäänsä ja ympäristöönsä olivat yhteydessä toisiinsa.

Eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvien välillä on myös selviä terveyseroja, vaikka yhteiskuntaluokka ei itsessään selitä eroja terveydessä. Erilaiset kulttuurit ja käyttäytymismallit luokkien sisällä voivat kuitenkin olla terveyserojen selittäviä tekijöitä. Huomionarvoista on, että lapsuuden olosuhteet vaikuttavat myös aikuisiän terveyteen. (Rahkonen & Lahelma, 2013, 269–270 ja 276.) Ihmisten hyvinvointiin ja hyvinvointieroihin vaikuttavatkin yhteiskuntaluokka ja ikä, mutta ei asuinalue (Allardt, 1967, 280). Yhteiskuntaluokan ja muiden sosioekonomisten tekijöiden lisäksi hyvinvointiin vaikuttaa myös muita sosiaalisia voimia kuten markkinamekanismi ja byrokratian voimistuminen. Allardtin alkuperäisen tutkimuksen toteutuksen aikaan hyvinvointitutkimuksesta puuttui tietoa yksilön itsenäisestä toiminnasta ja toiminnan suunnittelusta. (Allardt, 1967, 329). Yksilön oman elämäntilanteen hallintaan vaikuttaa luonnollisesti myös tämän oma toiminta ja tekemät valinnat, joita ei voida määrittellä tai mitata yleisten ryhmäsidonnaisuuksien, koulutuksen tai tulojen avulla (Allardt, 1967, 269).

Allardtin teoriaa kritisoitiin heti sen julkaisemisen jälkeen, sillä sen katsottiin pyrkivän tekemään kaikesta mitattavaa. Kritiikkiä sai osakseen myös Allardtin näkemys resurssien muunneltavuudesta. (Uusitalo & Simpura, 2020, 583–584.) Alkuperäisen hyvinvointiteoriaansa julkaisun jälkeen Allardt koki, että elinympäristöön liittyvät tekijät olivat puuttuneet elintaso koskevista selvityksistä kuten myös hänen omasta tutkimuksestaan (Uusitalo & Simpura, 2020, 582). Hän täydensi myöhemmin teoriaansa omistamisen ja elintason (having) ulottuvuutta lisäämällä siihen sekä biologista että fyysistä ympäristön tilaa kuvaavia indikaattoreita (Hirvilampi ym., 2015, 31). Allardtin hyvinvointimallia laajennetaan nykyisissäkin tutkimuksissa uusilla teemoilla ja osaa vanhoista teemoista on uudelleen sijoiteltu vastaamaan paremmin nykyistä yhteiskuntaa. Esimerkiksi terveys sisältyi Allardtin alkuperäisessä ajattelussa elintason (having) ulottuvuuteen, mutta nykyisin sen katsotaan olevan keskeinen osa myös yhteisyysuhteiden (loving) ja itsensä toteuttamisen mahdollisuuksien (being) ulottuvuuksia. Lisäksi tekemisen (doing) ulottuvuus oli Allardtin mallissa osa itsensä toteuttamisen (being) ulottuvuutta, mutta tutkijat erottavat sen nykyään omaksi osaluokaksi. (Kunnari, 2017, 29.) Myös Allardt itse pohti neljän ulottuvuuden (doing) lisäämistä malliin, mutta ei sitä kuitenkaan koskaan toteuttanut (Uusitalo & Simpura, 2020, 582).

Allardtin alkuperäinen teoria keskittyi tarkastelemaan hyvinvointia tietyllä ajan hetkellä. Erityisesti yhteiskunnallisesta näkökulmasta käsin pelkkä aikaan sidotun hyvinvoinnin tarkastelu ei kuitenkaan riitä, sillä se ei mahdollista esimerkiksi yhteiskunta- ja talousjärjestelmien toimivuuden ja legitimiuden arviointia tai ympäristön tilan kehityksen seurantaan. On tärkeää tarkastella myös hyvinvoinnin kestävyyttä ja sitä, millä hinnalla hyvinvointia ylläpidetään. Allardtin teorian yksilönäkökulman rinnalle tulisikin ottaa lisäksi yhteisöllisyyden, yhteiskunnallisten instituutioiden, talousjärjestelmän ja ympäristön tilan ja kehityksen tarkastelu. (Martela, 2022, 570–571.)

Allardtin hyvinvointimalli on jo useita vuosikymmeniä vanha, mutta se on edelleen käytetty hyvinvointia käsittelevässä tutkimuksessa. Erityisesti 2000-luvulla alkanut onnellisuustutkimuksen nousu lisäsi Allardtin hyvinvointiteorian arvostusta. Sittemmin teoriaa on hyödynnetty kymmenissä erilaisissa opinnäytetöissä. (Uusitalo & Simpura, 2020, 584). Esimerkiksi Hirvilampi ja Helne (2014, 2162) hyödynsivät Allardtin hyvinvointiteoriaa tarkastellessaan ihmisen ja luonnon välisen suhteen muutosta. Myös Kunnari (2017, 47) hyödynsi Allardtin hyvinvointiteoriaa eri-ikäisten hyvinvointia käsittelevässä väitöskirjatutkimuksessaan. Myös tässä tutkimuksessa oppilaiden kouluhyvinvoinnin viitekehystenä toimiva koulun hyvinvointimallin (luku 3) perustuu Allardtin hyvinvointiteoriaan.

2.2 Koulujärjestelmän rooli yhteiskunnan hyvinvoinnin rakentajana

Yhteiskunnan yhteisöllisyyttä luovia, ylläpitäviä ja tukevia sosiaalisia rakenteita on eritasoisia. Ne voivat olla muodollisia organisaatioita, vapaaehtoisia yhteyksiä tai epävirallisia sosiaalisia suhteita. Hierarkia-ajatuksen mukaan muodollisten rakenteiden ja toimijoiden sääntöjä valvoo ja ylläpitää jokin ylin toimija kuten valtio. Sosiaalisten verkostojen hierarkiat ovat puolestaan vapaamuotoisempia ja niiden auktoriteettiasemat muodostuvat verkostojen sisällä. (Nan, 2001, 35–38.) Erilaiset instituutiot ja verkostot vahvistavat ja yhdistävät yhteiskunnan eri toimijoita ja organisaatioita ja tarjoavat samalla periaatteet ja raamit eri toimijoiden väliselle vuorovaikutukselle (Nan, 2001, 187). Instituutiot voidaan siten ymmärtää myös ihmisten käyttäytymistä ohjaaviksi säännöiksi. Näiden sääntöjen noudattamisen tulee kuitenkin vastata ihmisten tarpeita tai instituutioiden olemassaolon oikeutus murenee. (Nan, 2001, 149.) Sääntöjen noudattamista sekä yhteisöjen ja yksilöiden tavoitteiden ja tarpeiden yhteensopivuutta on mahdollista edistää esimerkiksi koulutuksen avulla, jolloin yksilöt omaksuvat paremmin yhteiset tavoitteet ja velvollisuudet (Nan, 2001, 139).

Yhteisten tavoitteiden ja sääntöjen omaksumisesta voidaan käyttää termiä sekundaarinen sosialisatio. Sillä tarkoitetaan prosessia, jonka myötä yksilö oppii toimimaan yhdessä muiden kanssa, vaikuttamaan omiin toimintatapoihinsa sekä sitoutuu

ympäröivän yhteisön tavoitteisiin ja toimintatapoihin (Takala, 1974, 17). Vanhempien rooli lasten ja nuorten sosiaalistumisessa on vähentynyt muun muassa vertaisryhmien ja kulttuuriteollisuuden noustua aiempaa merkittävämpään rooliin nuorten elämässä. Lisäksi koulutuksen kesto on kasvanut vuosikymmenien ajan, mikä on entisestään lisännyt sekä koulun että muiden nuorten vaikutusta yksilöiden socialisaatiossa. (Laine, 2000, 189–190.) Tarveteoreettisen tulkinnan mukaan hyvinvointi pohjautuu niin yhteiskunnan, kuin yksilön näkökulmasta katsottuna voimakkaasti kasvatukseen ja edelleen pedagogiaan (Janhunen, 2013, 19). Koulut ovat paikkoja, joissa lapset ja nuoret omaksuvat yhteisön normeja ja sääntöjä ja samalla ne edistävät kollektiivisen luottamuksen syntymistä (Nan, 2001, 23).

Luottamus edistää yhteisön vakautta ja yhtenäisyyttä sekä yhteistyöhalukuutta. Luottamuksen voidaan nähdä olevan keskeinen tekijä vallan ja instituutioiden legitimoinnissa ja yhteisten tavoitteiden asettamisessa. (Nan, 2001, 148.) Suomessa valtiohallinto on jopa katsonut opetushallinnon ja perusopetuksen ylläpitäjien tehtäväksi ”yhteiskunnallisen turvallisuuden, ihmisten keskinäisen luottamuksen ja tasa-arvon” lisäämisen ja nostanut koulujen yhteiskunnalliset vaikutukset yksilöön kohdistuvien vaikutuksia tärkeämmiksi. (OPM, 2002, 4.) Perusopetuksen tavoitteeksi on asetettu tukea lasten ja nuorten ”kasvua ihmisyyteen ja yhteiskunnan jäsenyyteen” (OPM, 2009, 25). Lisäksi Opetusministeriö on linjannut seuraavasti:

”Koulun tehtävänä on omalla toiminnallaan ja omalla alueellaan edistää alueensa väestön keskinäistä luottamusta ja verkottumista sekä yhteisön normien muodostumista. Tämä merkitsee, että koulun tulee olla paikka, jossa oppilaat, heidän vanhempansa ja koko alueen väestö voivat osallistua paitsi omien henkilökohtaisten tietojen ja taitojen kehittämiseen myös yhteisten asioiden hoitamiseen.” (OPM, 2002, 4.)

”Perusopetuksella luodaan myös kestävää hyvinvointia turvallisessa ja moniarvoisessa yhteiskunnassa, jossa ihmiset kantavat vastuuta toisistaan ja ympäristöstä.” (OPM, 2009, 25.)

Hyvinvointivaltion rakentaminen on ollut keskeinen teema suomalaisessa yhteiskunnassa ja sen tavoitteena on ollut tasa-arvo ja erojen tasaaminen eri yhteiskuntaluokkien välillä (Saari & Taipale, 2013, 28–31). Hyvinvointiyhteiskunnan tuottamat palvelut voidaan jaotella universaaleihin ja selektiivisiin hyvinvointipalveluihin. Universaalien palveluiden tarkoituksena on luoda yhdenvertaisuutta ja tyydyttää kaikkien kansalaisten tarpeet, kun taas selektiiviset palvelut on kohdistettu vain jollekin ihmisryhmälle. (Mäntysaari, 2013, 330–331.) Suomalainen perusopetus on esimerkki universaaleista palveluista, sillä oppivelvollisuus koskee koko perusopetusikäistä väestöä. Koulun ja koulutuksen merkitys suomalaisten hyvinvoinnissa on ollut historiallisesti merkittävä. Oppivelvollisuuden toteutuminen nosti suomalaisten sivistystasoa ja mahdollisuuksia. Se mahdollisti myös suomalaisten elintason nousun ja talouden kasvun. Peruskoulujärjestelmällä on siis pitkät perinteet suomalaisen

hyvinvointipolitiikan toteuttajana. Koulutukselle onkin Suomessa perinteisesti annettu voimakas sosiaalipoliittinen tehtävä. (Janhunen, 2013, 24-25.)

Muun muassa Allardtin (1967, 334) hyvinvointiteorian (kt. tarkemmin kappale 2.1) mukaan yksilöllä on olemassa resursseja oman hyvinvointinsa rakentamiseksi. Resurssien laatu ja määrä kuitenkin vaihtelevat yksilöiden välillä. Yksilö voi käyttää resurssejaan ja muuntaa niitä toisiksi erilaisilla yhteiskunnallisilla areenoilla kuten työmarkkinoilla, vapaa-ajalla tai politiikassa (Allardt, 1967, 66). Nanin (2001, 100) mukaan yksi keino sosiaalisten resurssien muuttamiseen on hyödyntää olemassa olevia sosiaalisia verkostoja. Esimerkiksi koulut tarjoavat opetuksen lisäksi uusia ja laajempia sosiaalisia verkostoja niin lapsille, kuin näiden vanhemmillekin. (Nan, 2001, 192-193.) Koulut ovat myös esimerkki siitä, miten yksilöt omaksuvat yhteisön normeja ja sopeutuvat yhteisönsä sosiaaliseen pääomaan. Koulujen kaltaiset suljetut ja tiiviit verkostot ovatkin erinomaisia paikkoja luoda jaettua sosiaalista pääomaa. (Nan, 2001, 23.)

Lasten kohdalla resurssien muuntamiseen vaikuttaa koulutuksen ja koulutusmahdollisuuksien lisäksi myös vanhempien sosiaaliset verkostot sekä taloudelliset resurssit (Nan, 2001, 191). Suomessa näiden merkitystä vähentää harjoitettu laaja sosiaalipolitiikka ja ns. riskienhallintajärjestelmät, joiden tavoitteena on ollut taata hyvinvointi kaikille väestöryhmille ja vähentää eroja eri yhteiskuntaluokkien välillä. Suomalaiseen yhteiskuntaan kuuluu, että kaikki kansalaiset ovat lähtökohtaisesti samojen järjestelmien piirissä. (Saari & Taipale, 2013, 31-32.) Pohjoismaissa tehtyjen koulutuspoliittisten ratkaisujen onkin katsottu vähentäneen eriarvoisuutta korkeakoulutukseen hakeutumisessa, kun tilannetta verrataan esimerkiksi Saksaan (Kangas, 2013, s. 54).

On kuitenkin merkillepantavaa, että myös Suomessa sosiaalinen periytyvyys on tosiasia. Tämä tarkoittaa, että vanhempien varallisuus ja sosiaalinen asema periytyy usein lapsille. Näin varakkaampien vanhempien lapset saavat myös suomessa joko lähtökohdiltaan paremmat mahdollisuudet tai ainakin paremmat lähtökohdat sosiaalisesta asemasta kilpailtaessa. (Moisio & Erola, 2013, 248.) Pisa-vertailujen mukaan mahdollisuuksien tasa-arvo toteutuu verrattain hyvin Suomessa. Vanhempien sosiaalinen asema ja perherakenne vaikuttaa Suomessa edelleen muita maita vähemmän, mitä selittää erityisesti koulutusjärjestelmä. (Kangas, 2013, 54-55.) Toisaalta erot ovat kasvaneet Suomessa niin kuntien välillä, kuin niiden sisälläkin. Asuinalueiden sosioekonomiset erot johtavat pahimmillaan koulukilpailuun ja lisäävät muun muassa opettajien vaihtuvuutta kouluissa. Pisa-tutkimusten mukaan erot suomen parhaiden ja heikompien koulujen välillä ovatkin kasvaneet, vaikkakin erot ovat edelleen pieniä kansainvälisessä vertailussa. (Tantarimäki & Törhönen, 2017, 13-14.)

Myönteisillä koulukokemuksilla on vaikutus aikuisiän opiskeluun ja jatkokoulutushalukkuuteen. Yhteiskunnan kehityksen kannalta onkin tärkeää, että koulutusjärjestelmä pystyy luomaan myönteistä asennetta koulutusta kohtaan ja antamaan

valmiuksia elinikäiseen oppimiseen. Nyky-yhteiskunnassa koulutus on edellytys työmarkkinakelpoisuuden ylläpitämiseen. (Janhunen, 2013, 22.) Toisaalta tavoitteellista oppimista ei voi tapahtua ilman riittävää hyvinvointia ja samaa aikaa oppiminen mahdollistaa hyvinvoinnin luomisen. Lasten oikeuksiin kuuluu kouluun pääseminen ja sitä kautta mahdollisuus kasvaa yhteiskunnan jäseneksi. (Janhunen, 2013, 26.) Nykyisin useat nuoret kuitenkin syrjäytyvät tai jäävät työelämän ulkopuolelle esimerkiksi psyykkisten tai sosiaalisten ongelmien takia. Nuorten hyvinvoinnista on siten tullut sekä poliittinen että kasvatuksellinen haaste. Hyvinvoinnin näkökulmasta kyse ei siis ole vain nuorten työkyvystä tai -taidoista, vaan mahdollisuudesta osallistua ja toimia täysipainoisena yhteiskunnan jäsenenä. (Janhunen, 2013, 23.)

Koska ihmissuhteet vaikuttavat yksilön onnellisuuteen tietyn perustason saavuttaneita elinoloja enemmän, ei yhteiskunnan poliittisten toimien tavoitteena tulisi olla vain korkea työllisyys, vaan myös luottamusta ja kunnioitusta sisältävä yhteisöllisyys (Kajanoja, 2013, 79). Hyvinvointivaltion onnistumista arvioitaessa inhimillisiä tarpeita kokonaisvaltaisesti kartoittavat mittarit ovatkin tärkeitä, sillä ne vastaavat kysymykseen hyvinvointivaltion oikeutuksesta. Hyvinvointivaltion tutkimuksessa tulisi keskittyä valtion ja hyvinvoinnin välisiin sosiaalisiin mekanismeihin. Tasa-arvoa ja heikkoja siteitä luovat olosuhteet ovat tärkeimpiä tutkimuskohteita. Tällaisia tutkimuskohteita ovat tilanteet, jotka mahdollistavat ihmisten välisen vuorovaikutuksen yli suku-, työyhteisö- ja luokkarajojen. (Kajanoja, 2013, 84–85.) Muun muassa peruskoulujärjestelmä mahdollistaa juuri tällaisen luokkarajat ylittävän vuorovaikutuksen.

2.3 Oppilaiden hyvinvointi aikaisemman tutkimuksen valossa

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan yläkouluikäisten oppilaiden hyvinvoinnissa tapahtunutta muutosta. Yläkouluikäiset 13–15-vuotiaat ovat nopeassa kasvun ja kehityksen iässä. Murrosikä vaikuttaa oppilaisiin hormonaalisesti, minkä lisäksi tunne-elämä, ajattelu, käyttäytyminen sekä ihmissuhteet ovat voimakkaiden muutosten kohteena. (Janhunen, 2013, 76.) Nuorten hyvinvointiin koulussa vaikuttaa iän ja sukupuolen lisäksi myös muut henkilökohtaiset ominaisuudet kuten oppimistaidot, arvosanat ja mahdolliset käyttäytymishäiriöt. Näiden tekijöiden keskinäisvaikutusta ei kuitenkaan ole tutkittu. Oppilashyvinvoinnin merkitystä lisää se, että lapset ja nuoret viettävät koulussa jopa kolmanneksen ajastaan. Näin ollen myös suuri osa lasten ja nuorten sosiaalisten suhteiden luomisesta ja ylläpidosta tapahtuu koulussa. (Tobia ym., 2018, 842–845.) Koulu onkin yksi tärkeimpiä lasten ja nuorten sosiaalisia ympäristöjä. Tutkimuksissa on todettu, että murrosikäisten oppilaiden hyvinvoinnilla on positiivinen vaikutus niin oppimiseen, yleiseen terveyteen, kuin koulupoissaoloihin (Holzer ym., 2021, 475). Koululla on siis suuri merkitys lapsille ja nuorille, sillä koulu aika vaikuttaa

olennaisesti oppilaiden minäkäsitykseen sekä työskentelyä ja yhteisöjen toimintaa koskeviin asenteisiin. (Janhunen, 2013, 28.)

Koulun rooli oppilaiden hyvinvoinnin tukemisessa on ollut esillä kirjallisuudessa jo yli sata vuotta (Konu, 2002, 58). Viime vuosikymmeninä kiinnostusta kouluhyvinvoinnin tutkimukseen on lisännyt ympäri maailmaa kasvanut huoli oppilaiden hyvinvoinnista (Janhunen, 2013, 28). 1990-luvun lopulla oppilaiden terveys ja hyvinvointi nousikin aikaisempaa laajemmin kansainväliseen keskusteluun. Monet oppilaiden hyvinvointia tarkastelleet mallit pohjautuivat silti enemmän kouluterveyteen, kuin oppilaiden kokonaisyhyvinvointiin. (Konu & Rimpelä, 2002, 79.) Kouluhyvinvointia laajemmin käsitelleet tutkimukset ovat puolestaan useimmin keskittyneet kouluviihtyvyyteen tai oppimistuloksiin. Oppimistulosten ja viihtyvyyden välisestä yhteydestä on tutkimuksissa saatu ristiriitaisia tuloksia. Myöskään ongelmat työrauhassa tai muut fyysisen ympäristön ongelmat eivät ole aina suoraan yhteydessä oppilaiden hyvinvointiin. Kouluhyvinvointiin käsitteenä liittyy kuitenkin kiinteästi myös kouluviihtyvyys ja koulutytytyväisyys, joiden molempien voidaan puolestaan nähdä perustuvan elämänlaadun käsitteeseen. (Janhunen, 2013, 17–18.)

Vaikka oppilaiden hyvinvointi on keskeinen osa koulutuksesta käytävää keskustelua ja vaikka subjektiivisen hyvinvoinnin tutkimiseksi on olemassa lukuisia erilaisia menetelmiä (kyselyt, päiväkirjat, haastattelut, jne.), on oppilaiden hyvinvointia silti tutkittu verrattain vähän. Vähäisen tutkimuksen syiksi on tunnistettu 1) psykologisen hyvinvointitutkimuksen kiinnostuksen puute oppilaiden hyvinvoinnista, 2) lasten ja nuorten hyvinvointitutkimuksen keskittyminen yleiseen hyvinvointiin, 3) kiinnostuksen kohdistuminen lasten fyysiseen hyvinvointiin subjektiivisen hyvinvoinnin sijasta, 4) hyvinvoinnin määrittely tarkoittamaan koko koulun tilaa ja 5) tunteiden jättäminen tarkastelun ulkopuolelle. (Hascher, 2008, 87).

Siitäkin huolimatta, että lasten ja nuorten hyvinvointia on tutkittu laajasti ja aiheetta koskevaa kirjallisuutta on huomattava määrä, ei lasten ja nuorten hyvinvoinnin käsitettä ole määritelty yhtä selkeästi kuin aikuisten (Pollard & Lee, 2002, 59–62). Aiheetta käsittelevien tutkimusten vertailu on tästä syystä hyvin vaikeaa. Lasten ja nuorten hyvinvointi on aikaisempien tutkimusten perusteella silti mahdollista määritellä moniulotteiseksi käsitteeksi, jossa on viisi osa-aluetta: fyysinen, psykologinen, kognitiivinen, sosiaalinen ja taloudellinen. (Pollard & Lee, 2002, 63–64.) Kouluhyvinvointi on siten verrattavissa yleiseen hyvinvointiin, sillä molemmat koostuvat useista osaluista. Esimerkiksi Hascherin (2008, 87) tutkimuksessa kouluhyvinvointi koostui positiivisesta suhtautumisesta kouluun, koulusta nauttimisesta, positiivisesta akateemisesta itsetunnosta, ongelmista koulussa, somaattisista vaivoista ja reaktioista koulussa sekä masentuneesta mielialasta suhteessa kouluun.

Suomessa Opetusministeriö (2009, 26) on määritellyt opetukselle laatukriteerit. Niiden mukaan oppilaan näkökulmasta tarkasteltuna opetuksen laadun katsotaan

muodostuvan opetussuunnitelman toteuttamisesta, opetuksesta ja opetusjärjestelyistä, oppimisen, kasvun ja hyvinvoinnin tuesta, osallisuudesta ja vaikuttamisesta, kodin ja koulun yhteistyöstä sekä oppimisympäristön turvallisuudesta. Muun muassa Simmons ym. (2015, 136) ovat tutkineet oppilaiden omaa käsitystä kouluhyvinvoinnin osa-alueista. Oppilaiden iästä riippumatta australialaistutkimuksessa tunnistettiin neljä hyvinvointiin vaikuttavaa osa-aluetta: opetus, kouluympäristö, ihmissuhteet ja vaikutusmahdollisuudet.

Graham ym. (2017, 446) puolestaan tunnistivat oppilaiden ja koulun henkilökunnan käsityksiä tarkastelleessa tutkimuksessaan oppilaiden hyvinvoinnissa fyysisiä, sosiaalisia, emotionaalisia, psykologisia ja henkisiä ulottuvuuksia. Tutkimuksessa huomion arvoista oli, että vaikka sekä oppilaat että opettajat korostivat sosiaalista ja emotionaalista ulottuvuutta, eivät opettajat tunnistaneet ongelmia oppilaiden hyväksynnän kokemuksessa. Hyväksynnän kokeminen oli kuitenkin oppilaille tärkeä hyvinvoinnin osa-alue. (Graham ym., 2017, 450.) Holzer ym. (2021, 480–481) selvittivät tutkimuksessaan oppilaiden ja opettajien näkemyksiä niin kutsutun PERMA-mallin mukaisista hyvinvoinnin osa-alueista (sitoutuminen, sinnikkyys, optimismi, yhtenäisyys, onnellisuus), joita he täydensivät vielä fyysisellä terveydellä, saavutuksilla ja koulun olosuhteilla. Tutkimuksen mukaan sekä opettajien että oppilaiden näkemykset hyvinvoinnista olivat yhteneväiset. Tutkimuksessa yleisimmin mainitut hyvinvoinnin osa-alueet olivat yhtenäisyys, onnellisuus, sitoutuminen, koulun olosuhteet ja saavutukset.

Siinä missä lasten ja nuorten hyvinvoinnin määritelmästä ei ole yhtenevää mielipidettä, ei sitä ole myöskään keinoista mitata lasten ja nuorten hyvinvointia. Tulosten luotettavuuden kannalta olisi tärkeää, että käytetyt mittarit huomioivat hyvinvoinnin moniulotteisuuden. Useissa tutkimuksissa hyvinvointia tarkastellaan kuitenkin vain muutamien valittujen mittarien, kuten itsetunnon, masennuksen tai ihmissuhteiden avulla, jättäen näin muut hyvinvoinnin osa-alueet kokonaan tarkastelun ulkopuolelle. On lisäksi tärkeää huomata, ettei lapsen hyvinvointia voi arvioida sen perusteella, millä tuulella lapsi on. Tarkat psykologiset indikaattorit, kuten masennus, mittaavat vain lapsen psykologista hyvinvointia, ei hyvinvointia kokonaisuudessaan. (Pollard & Lee, 2002, 66–68.)

Oppilaiden hyvinvointiin ei siis ole olemassa yleisesti hyväksytyjä indikaattoreita tai määritelmää. Yleisesti ottaen lasten ja nuorten hyvinvointiin vaikuttavat tekijät jakautuvat fyysisiin, psykologisiin, kognitiivisiin, sosiaalisiin ja taloudellisiin. Suurin osa olemassa olevasta tutkimuksesta on kuitenkin keskittynyt tarkastelemaan vain yhtä hyvinvoinnin osa-aluetta. Konun koulun hyvinvointimalli on yksi ainoita työkaluja, joissa hyvinvoinnin eri osa-alueet on huomioitu. (Tobia ym., 2018, 842.) Kun suomalaisten perusopetuksen oppilaiden hyvinvointia tarkasteltiin koulun hyvinvointimallin avulla, havaittiin, että iällä ja sukupuolella oli merkittävä vaikutus

hyvinvoinnin kokemukseen. Yläkouluikäiset kokivat koulun olosuhteet, sosiaaliset suhteet ja itsensä toteuttamisen mahdollisuudet alakouluikäisiä heikommiksi. Konu ja Lintonen (2006, 640) kuitenkin huomauttavat, että yläkouluikäiset käyvät läpi murosikä, mikä myös vaikuttaa hyvinvoinnin kokemukseen sekä suhtautumiseen niin kotiin, kuin kouluun. Koulun hyvinvointimallia on kuvattu tarkemmin luvussa 2.4.

Koulun hyvinvointimallissa oppilaiden hyvinvointia tarkastellaan vain oppilaan omasta näkökulmasta. Pelkästään lasten ja nuorten omiin kokemuksiin pohjautava hyvinvointitarkastelua on aikaisemmin pidetty puutteellisena. (Tobia ym., 2018, 842.) Lapsia ja nuoria koskevan tutkimuksen lisääntyttyä käsitys lapsista ja nuorista tiedon tuottajina on kuitenkin muuttunut. Heitä ei enää nähdä pelkästään tutkittavina kohteina, vaan aktiivisina osallistujina. (Simmons ym., 2015, 130–131; Graham ym., 2017, 440–442; Tobia ym., 2018, 824 ja 842–843; Holzer ym., 2021, 475.) Nykyään lasten itsensä tuottamaa tietoa pidetään luotettavana tarkasteltaessa lasten ja nuorten hyvinvointia. Vanhempien tai opettajien tuottamaan tietoon tulisikin suhtautua ainoastaan täydentävänä, kun lapset ja nuoret tuottavat itse tarkkaa tietoa hyvinvoinnistaan. (Tobia ym., 2018, 843.)

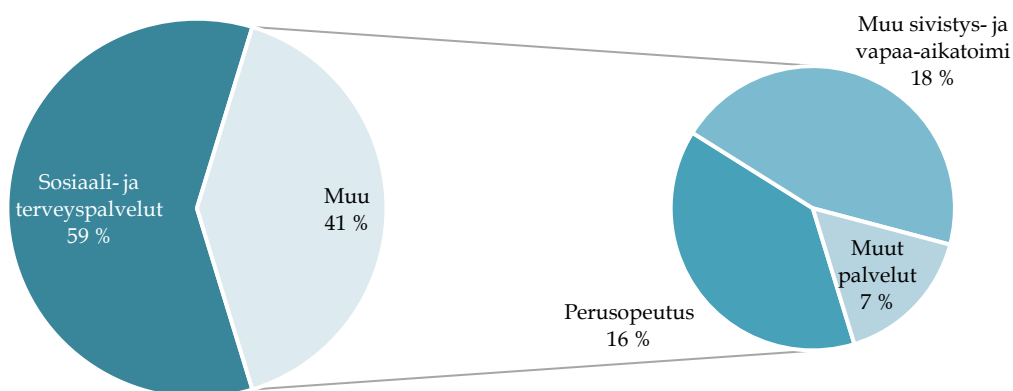
Tässä tutkimuksessa oppilaiden hyvinvointia tarkastellaan koulun hyvinvointimallia hyödyntäen. Kuten Tobia ym. (2018, 842) toteavat, koulun hyvinvointimalli on yksi ainoita oppilaiden hyvinvoinnin arviointiin luotuja työkaluja, joka huomioi kaikki hyvinvoinnin osa-alueet. Tämän tutkimuksen aineistona käytettäviä kouluterveyskyselyn tuloksia tarkastellaan koulun hyvinvointimallin mukaisissa kokonaisuuksissa. Tarkasteluun on valittu useita kouluterveyskyselyn indikaattoreita, millä varmistetaan hyvinvoinnin eri näkökulmien huomioiminen. Tutkimuksessa käytettäviä hyvinvoinnin indikaattoreita on kuvattu luvussa 4.2.2.

2.4 Suomen kouluverkon kehitys

Vielä toistaiseksi, ennen sosiaali- ja terveyspalveluiden siirtymistä uusien hyvinvointialueiden vastuulle vuoden 2023 alusta, kunnat vastaavat jopa kahdesta kolmasosasta julkisesta palveluntuotannosta (Haveri, ym., 2007, 32). Kuntalain (2:7,1 §) mukaan ”Kunta hoitaa itsehallinnon nojalla itselleen ottamansa tehtävät ja järjestää sille laissa erikseen säädettyt tehtävät.”. Lisäksi laissa todetaan kunnan tehtävästä: ”Kunta edistää asukkaidensa hyvinvointia ja alueensa elinvoimaa sekä järjestää asukkailleen palvelut taloudellisesti, sosiaalisesti ja ympäristöllisesti kestäväällä tavalla.” (KL 1:1,2 §). Elinvoiman edistäminen on kuitenkin jäänyt kuntien toiminnassa taka-alalle hyvinvointi- eli sosiaali-, terveys-, opetus- ja sivistyspalveluiden ollessa keskeinen osa kuntien tehtäviä 1970-luvulta saakka (Sinervo & Meklin, 2017, 69). Yksi kunnan lakisääteisistä hyvinvointipalveluista on perusopetus. Sen järjestämisestä säädetään

perusopetuslaissa, jonka mukaan kunnalla on velvollisuus järjestää perusopetuskäiselle kunnassa asuvalle lapselle tai nuorelle perusopetusta (PerusopetusL, 2:4,1 §).

Tulevan sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen myötä kuntien palvelut ja niiden rahoitus on merkittävien muutosten edessä. Muutos luo paineita kuntien tuottamiin peruspalveluihin kuten perusopetukseen, varhaiskasvatukseen, kirjasto- ja kulttuuripalveluihin sekä esimerkiksi liikenneverkkopalveluihin. On arvioitu, että uudistuksen myötä vuoden 2023 alusta lukien jopa 59 % kuntien käyttötalouden kustannuksista siirtyy uusille hyvinvointialueille. Palveluiden ja kustannusten siirron yhteydessä myös vastaava määrä kuntien tuloista siirtyy uusille hyvinvointialueille. Vaikka uudistus on kokonaisuudessaan kustannusneutraali, ei kuntakohtaisia vaikutuksia pystytä vielä arvioimaan. (Sote-uudistus, 2022.) Vuonna 2020 perusopetuksen kustannukset muodostivat 16 % kuntien kokonaiskustannuksista, mutta sote-uudistuksen jälkeen osuus voi nousta jopa 39 %:iin. (Kuntaliitto, 10.9.2021.) Kuviossa 1 on esitetty Manner-Suomen kuntien vuoden 2020 nettokäyttökustannusten¹ jakautuminen eri palveluiden kesken.

Kuvio 1 Kuntien vuoden 2020 nettokäyttökustannusten jakautuminen palveluittain (Kuntaliitto, 10.9.2021.)

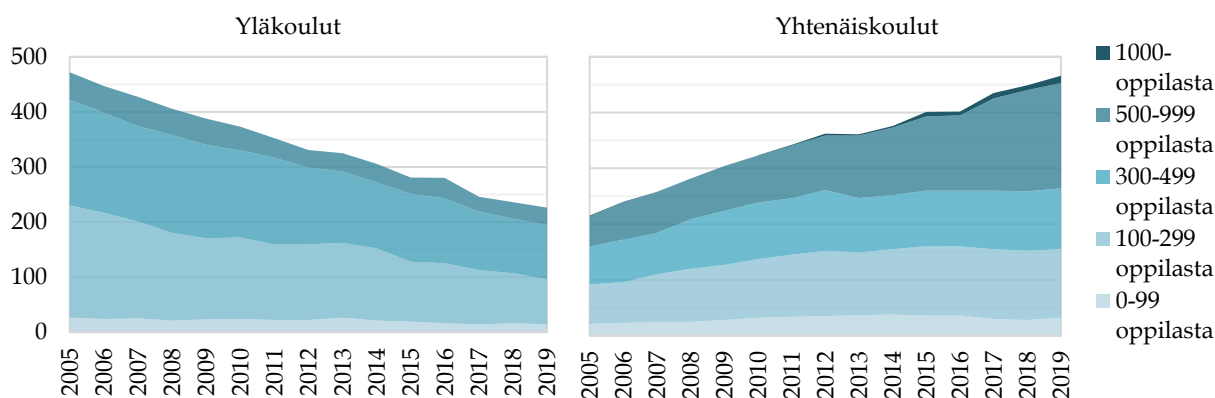
Niin kutsuttu sote-uudistus tulee muokkaamaan kuntien palveluita lähitulevaisuudessa, mutta Suomen kouluverkkoon on kohdistunut jo aiemmin merkittäviä muutoksia. Kouluverkon kokonaiskehityksen tarkastelu on tärkeää myös tutkimuksenasettelun kannalta, sillä kyse on valtakunnallisesti merkittävästä ilmiöstä. Vuonna 2019 Suomessa oli yhteensä 1 491 vuosiluokille 1–6 opetusta järjestävää peruskoulua eli alakoulua. Yläkouluja eli 7–9 vuosiluokkien opetusta järjestäviä peruskouluja oli 226 kappaletta ja yhtenäiskouluja eli 1–9 vuosiluokille opetusta järjestäviä kouluja yhteensä 471 kappaletta. Vuonna 2005 alakouluja oli koko maassa 2 660 kappaletta,

¹ Nettokäyttökustannuksilla tarkoitetaan kunnan käyttötalouden kokonaiskustannuksia, mukaan lukien poistokustannukset ja arvonalentumiset, joista on vähennetty toiminnan sisäiset ja ulkoiset tuotot sekä valmistus omaan käyttöön. (Kuntaliitto, 10.9.2021.)

yläkouluja 472 kappaletta ja yhtenäiskouluja 215 kappaletta. (Suomen virallinen tilasto, Koulutuksen järjestäjät ja oppilaitokset.) Vuosien 2013–2019 välillä alakoulujen määrä laski 43,8 % ja yläkoulujen 68,7 %. Vastaavaan aikaan yhtenäiskoulujen määrä kasvoi peräti 119,1 %. Vaikka alakouluja on edelleen merkittävästi enemmän, kuin ylä- ja yhtenäiskouluja yhteensä, on ylä- ja yhtenäiskouluverkko muuttunut prosentuaalisesti eniten.

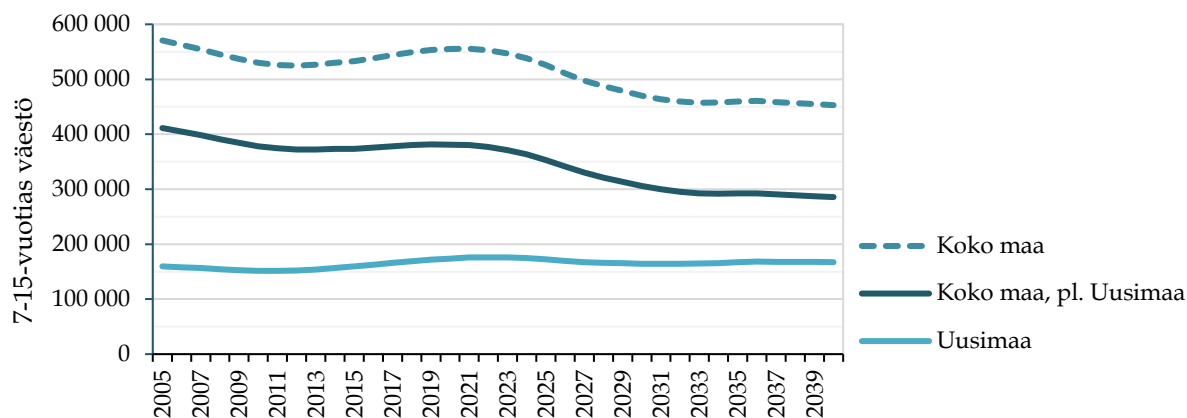
Kouluverkon koon muutos vaikuttaa myös koulujen kokoon. Koulun oppilasmäärälle ei ole asetettu virallista ylä- tai alarajaa. Pienien kouluyksiköiden eduksi on tunnustettu viihtyisä ja kodikas ilmapiiri ja oppilaansa tuntevat opettajat. Pienemmissä kouluissa ristiriitojen ratkaisun on myös todettu olevan helpompaa ja liikkumisen sujuvaa. Toisaalta hyvin pienissä kouluyksiköissä, joissa osa ikäluokista saattaa puuttua kokonaan, voi sosiaalinen toimintaympäristö olla puutteellinen. Suurissa kouluyksiköissä opettajat eivät puolestaan tunne kuin osan oppilaista, mikä vähentää mahdollisuuksia puuttua järjestyshäiriöihin. Pienemmät oppilaat voivat myös kokea suuret yksiköt turvattomiksi ja yhteisöllisyyden luominen koulussa voi olla vaikeaa. (OPM, 2002, 54.)

Kunta voi itse päättää koulujen määrästä alueellaan, niiden sijainnista, oppilasmäärästä ja siitä, mille vuosiluokille koulussa järjestetään opetusta (Tantarimäki, 2011, 16). Vuonna 2005 yleisin yläkoulun koko Suomessa oli 100–299 oppilasta. Kokoluokan yläkouluja oli koko maassa 204, kun vuonna 2019 niitä oli enää 82. Vastaavasti 300–499 oppilaan yläkoulujen määrä putosi vuosien 2005 ja 2019 välillä 192 koulusta 99 kouluun. Alle 100 ja yli 500 oppilaan yläkoulujen määrä on pysynyt melko vakaana. Yhtenäiskoulujen kohdalla suurten 500–999 oppilaan koulujen määrä on kasvanut merkittävästi tarkastelujakson aikana. Vuonna 2005 kokoluokan kouluja oli 54 ja vuonna 2019 kouluja oli jo 189. (SVT, Koulutuksen järjestäjät ja oppilaitokset.) Voidaan siis todeta, että suomalainen peruskouluverkko on 2000-luvulla siirtynyt voimakkaasti erillisistä ala- ja yläkouluista suurempiin yhtenäiskouluihin. Ylä- ja yhtenäiskoulujen määrän kehitystä vuosina 2005–2019 on kuvattu kuviossa 2.

Kuvio 2 Ylä- ja yhtenäiskoulujen määrä koulukoon mukaan vuosina 2005–2019 (SVT, Koulutuksen järjestäjät ja oppilaitokset.)

Peruskouluverkon kehitykseen vaikuttaa luonnollisesti alueen väestönkehitys, sillä ikäluokan koko vaikuttaa tarvittavan opetuksen määrään. Vuonna 2005 Suomessa oli lähes 571 000 peruskouluikäistä lasta ja nuorta. Vuoden 2019 lopulla heitä oli 553 000 ja vuoden 2040 lopulla ikäluokan koko on Tilastokeskuksen väestöennusteen mukaan enää 453 000. Alueelliset erot ovat kuitenkin suuria. Kun tarkastellaan erikseen Uttamaata ja muuta Suomea, huomataan että Uudellamaalla peruskouluikäisen väestön ennustetaan jopa hieman kasvavan. Ikäluokan koon kehitystä vuosina 2005–2040 on kuvattu kuviossa 3. (SVT, Väestöennuste ja Väestörakenne.) Ikäluokan kehityksen perusteella on siten todennäköistä, että kouluverkkomuutokset tulevat jatkumaan myös tulevina vuosina, vaikkakin koulujen määrän väheneminen tulee luultavasti keskittymään Uudenmaan ulkopuolelle. Kysymys kouluverkkomuutosten vaikutuksesta oppilaiden hyvinvointiin tulee kuitenkin olemaan ajankohtainen myös tulevaisuudessa.

Kuvio 3 7-15-vuotiaan väestön kehitys vuosina 2005–2040 (SVT, Väestöennuste ja Väestörakenne.)

2.5 Kouluverkkomuutoksia käsittelevä aikaisempi tutkimus

Kuntien tulisi huomioida kouluverkkoa, kuten kaikissa muissakin lapsia ja nuoria koskevissa päätöksissään lapsen etu. Koska lapsilla on aikuisia heikommät mahdollisuudet saada omat etunsa huomioon otetuksi, tulisi sitä korostaa päätöksenteossa. Lapsivaikutusten arvioinnin tulisikin aina olla osa kunnallista päätöksentekoa ja kuntalaisvaikutusten arviointia (Iivonen & Pollari, 2022, 12–14). Huomioiden, miten merkittävän osuuden perusopetus muodostaa kuntien kustannusrakenteesta ja kuinka paljon peruskouluverkko on Suomessa tämän vuosituhaten aikana muuttunut, on yllättävää, miten vähän kouluverkkomuutosten vaikutuksia oppilaisiin on tutkittu. Tantarimäki (2011, 11) on tutkinut kouluverkkomuutoksiin johtaneita prosesseja kunnissa. Hän toteaa, että pieniä kouluja koskevaa tutkimusta on tehty paljon ja

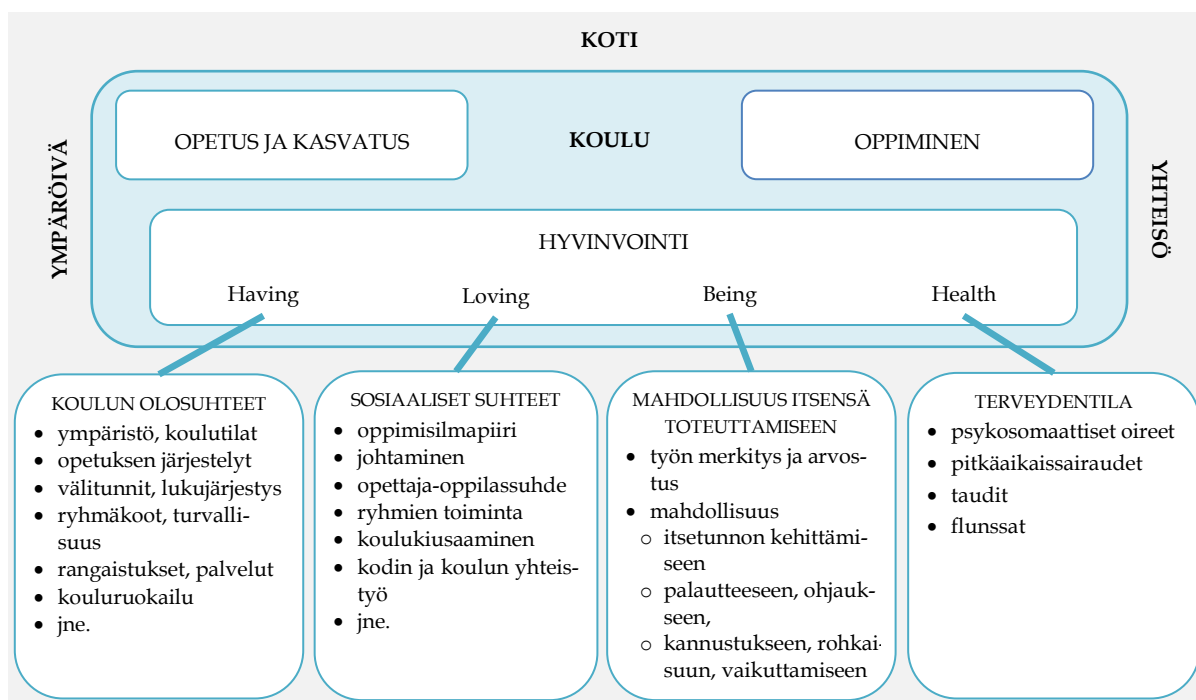
tutkimusten keskeisiä teemoja ovat olleet opetuksen jatkuminen ja sen historia, opetusmenetelmät, kouluyksikön koko, vanhempaintoiminta sekä opetus- ja oppimisympäristö. Lisäksi on tutkittu kylien ja niiden koulujen suhdetta ja niiden välistä yhteisöllisyyttä sekä koulun vaikutusta kunnan vetovoimaisuuteen. Myös koulutuksen taloutta on tutkittu. Oppilaiden hyvinvointia ei kuitenkaan ole tutkimuksissa käsitelty.

Kansainvälistä tutkimusta koulujen sulkemisen vaikutuksista on tehty jonkin verran, mutta tutkimukset ovat keskittyneet pääosin oppimistuloksiin tai koulujen johtamiseen, ei niinkään oppilaiden hyvinvointiin. (Engberg ym., 2011, 190; Steinberg & MacDonald, 2019, 25–26; Kloczko-Gajewska, 2020, 600.) Esimerkiksi Wittenin ym. (2001, 308) tutkimus Uudessa-Seelannissa keskittyi tarkastelemaan koulun sulkemisen vaikutuksia alueen yhteisöllisyyteen. Tutkimuksessa tarkasteltiin myös koulun sulkemisen vaikutusta oppilaiden vanhempien ja siten välillisesti myös oppilaiden hyvinvointiin. Tutkimuksessa todettiin, että lapset sopeutuivat koulun sulkemiseen ja uuteen kouluun siirtymiseen vanhempia paremmin (Witten ym., 2001, 315-316). Kloczko-Gajewskan (2020, 600) tutkimus tarkasteli puolestaan maaseudun koulujen sulkemisen vaikutuksia Puolassa. Myös hän keskittyi tarkastelmaan koulua alueen yhteisöllisyyden rakentajana. Tutkimuksen mukaan kyläkoulujen sulkeminen heikensi alueen sosiaalista pääomaa, mikäli koulurakennus ei jäänyt kylän asukkaiden käyttöön koulutoiminnan päättymisen jälkeen (Kloczko-Gajewska, 2020, 613-614). Samankaltaiseen tulokseen päätyi myös Tantarimäki (2011, 20). Hänen mukaansa koulun lakkautuksen vaikutus kylän elivoimaisuuteen riippuu siitä, säilyykö koulutoiminnasta tyhjenevä kiinteistö kyläyhteisön käytössä.

Kymmenen vuotta Wittenin ym. tutkimuksen jälkeen Enberg ym. (2011, 189) tutkivat koulujen sulkemisen vaikutusta oppilaiden oppimistuloksiin USA:ssa. Engberg ym. (2011, 196-197) totesivat, ettei koulun sulkemisella ja uuteen kouluun siirtymisellä ole merkittävää vaikutusta oppilaiden oppimistuloksiin. Mikäli koulun sulkemisella tavoitellaan parempia oppimistuloksia, tulisi oppilaat siirtää selvästi paremmin suoriutuvaan kouluun. Joitakin vuosia myöhemmin Steinberg ja MacDonald (2019, 25) tarkastelivat Philadelfian alueen oppimistuloksia. Tutkimuksen perusteella koulun sulkemisen negatiivinen vaikutus näkyi oppilaita vastaanottaneiden koulujen oppilaiden matematiikan oppimistuloksissa. Koulun sulkemisella ei ollut negatiivista vaikutusta uuteen kouluun siirtyneiden oppilaiden tai sellaisten koulujen oppilaiden oppimistuloksiin, jotka eivät ottaneet uusia oppilaita suljetusta koulusta. Kuten Engbergin ym. tutkimuksessa, myös Steinberg ja MacDonald (2019, 35) havaitsivat, että uuteen kouluun siirtyneiden oppimistulokset kuitenkin paranivat selvästi, mikäli uusi koulu oli aikaisempaa selvästi paremmin menestyvä. Tällainen koulujen laadun mitaaminen perustuu tehokkuusajatteluun, joka palvelee enemmän taloudellisia päämääriä, kuin oppilaiden hyvinvoinnin edistämistä (Konu, 2002, 59).

3 KOULUN HYVINVOINTIMALLI

Hyvinvoinnin miettiminen on kouluissa nykyään jo melko yleistä, mutta kouluhyvinvointia oppilaan näkökulmasta lähestyvää tutkimusta on tehty Suomessa verrattain vähän. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa on kuitenkin jo vuodesta 2004 korostettu oppilaiden kokonaisvaltaista hyvinvointia pitäen sisällään fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin. (Jahnunen, 2003, 17.) Konu ja Rimpelä halusivat osaltaan haastaa perinteistä tehokkuuteen ja oppimistuloksiin keskittynyttä koulujen tarkastelua luomalla oppilaiden hyvinvoinnin tarkastelua varten oman mallin. Malli perustui Allardtin hyvinvointiteoriaan. (Konu & Rimpelä, 2002, 80.) Allardtin hyvinvointimallia on kuvattu tarkemmin luvussa 2.1. Konu ja Rimpelä laajensivat Allardtin hyvinvointimallia kouluympäristöön sopivaksi lisäämällä materiaalsen omistamisen ja elintason (having), yhteisyyssuhteiden (loving) ja itsensä toteuttamisen muotojen (being) lisäksi malliin opetuksen ja kasvatuksen sekä oppimisen. Mallissa on lisäksi mukana terveydentila yhtenä hyvinvoinnin osa-alueena. Näiden lisäksi malli huomioi koulua ja sen oppilaita ympäröivän yhteisön. (Konu & Rimpelä, 2002, 83–84.) Näin aikaansaatu koulun hyvinvointimalli on yksi ainoita oppilaiden hyvinvoinnin arviointiin luotuja työkaluja (Tobia ym., 2018, 842). Koulun hyvinvointimalli on kuvattu kuviossa 4 (Konu, 2002, 43–44).

Kuvio 4 Koulun hyvinvointimalli (Konu, 2002, 44)

Koulun hyvinvointimallissa hyvinvointi koostuu koulun olosuhteista, oppilaiden sosiaalisista suhteista, itsensä toteuttamisen mahdollisuuksista ja terveydentilasta. Koulu työympäristönä muodostuu koulu yhteisön jäsenistä ja näiden kokemuksista, arvoista ja asenteista, ihmissuhteista, yksilön kokemasta tarpeiden ja menestyksen arvostuksesta, fyysisestä ja psyykkisestä turvallisuudesta, itsetunnon vahvistamisesta sekä oppimisen tukemisesta. Koulussa pärjäämiseen ja oppimiseen vaikuttavatkin oppilaan oman persoonallisuuden ja luonteen lisäksi koulu- ja luokkayhteisön tekijät sekä perheiden vaikutus. (Janhunen, 2013, 28.) Oppimisympäristön tulisi pystyä tukemaan oppilaan fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista kasvua sekä tämän kehitystä ja oppimista. Oikeanlaisella oppimisympäristöllä on merkittävä vaikutus mm. oppilaan oppimismotivaatioon ja aktiivisuuden edistämiseen. Oppilaiden näkökulmasta tärkeää on koulu ympäristön turvallisuus, riittävän pienet ryhmäkoot sekä turvalliset kouluvälineet. (Janhunen, 2013, 33–34.) Koulun hyvinvointimallissa koulun olosuhteet, kuten fyysinen ympäristö, opetuksen järjestely, välitunnit, ryhmäkoot ja kouluruokailu muodostaa kouluhyvinvoinnin ensimmäisen osa-alueen. Koulun olosuhteet vastaavat Allardtin hyvinvointimallin omistamisen (having) ulottuvuutta. (Konu & Rimpelä, 2002, 84–85.)

Mallin toinen osa-alue on sosiaaliset suhteet, joka vastaa Allardtin yhteisyyssuhteiden (loving) ulottuvuutta. Koulun hyvinvointimallissa sosiaalisilla suhteilla tarkoitetaan mm. oppimisilmapiiriä, koulukiusaamista sekä opettajan ja oppilaan välistä suhdetta. (Konu & Rimpelä, 2002, 84–85.) Opettajan ja oppilaan välisellä vuorovaikutusprosessilla on keskeinen yhteys oppilaan psyykkiseen, emotionaaliseen ja

fyysiseen hyvinvointiin (Janhunen, 2013, 21). Opettajan negatiivinen suhtautuminen heikentää kouluun kuulumisen ja kiinnittymisen tunnetta. Opettajan tarjoamalla tuella on puolestaan positiivinen yhteys yleiseen kouluviihtyvyyteen, koulutyytyväisyyteen ja koulussa menestymiseen. Myös luokan ilmapiirillä on todettu olevan merkittävä vaikutus kouluviihtyvyyteen ja kouluelämän laatuun. (Janhunen, 2013, 30–31.) Turvalliseen ja hyvään kouluympäristöön ei kuulu kiusaaminen. Kiusaaminen uhkaa lasten ja nuorten terveyttä, koulumotivaatiota ja hyvinvointia. Myös pitkittyneellä yksinäisyydellä voi olla merkittäviä negatiivisia seurauksia nuoren elämälle. (Janhunen, 2013, 33–34.)

Allardtin itsensä toteuttamisen muodot (being) vastaa koulun hyvinvointimallin mahdollisuuksia itsensä toteuttamiseen, eli esimerkiksi mahdollisuutta osallistua omaa opetusta koskevaan päätöksentekoon, mahdollisuutta kehittää omia taitoja ja positiivisia oppimiskokemuksia (Konu & Rimpelä, 2002, 84–85). Muista koulun terveyden edistämiseen tähtäävistä konsepteista poiketen koulun hyvinvointimalli huomioi myös itsensä toteuttamisen, joka on Allardtin hyvinvointikäsitteen keskeinen osa-alue (Konu, 2002, 60). On mahdollista, että oppimisvaikeudet ja muut koulunkäyntiin kiinnittymisen liittyvät ongelmat ovat koulun taholta sosiaalisesti tuotettuja eli itse kouluun suoraan liittyviä. Näihin syynä voi olla esimerkiksi koulun ongelmalliset vuorovaikutussuhteet. (Janhunen, 2013, 22.)

Terveydentila ei kuulu Allardtin hyvinvointimalliin erillisenä osa-alueenaan. Koulun hyvinvointimallissa terveydentilalla tarkoitetaan fyysisiä ja psyykkisiä oireita ja sairauksia. (Konu & Rimpelä, 2002, 84–85.) Allardt sisällytti terveyden osaksi elinoloja. Pohjoismaisessa hyvinvointitutkimuksessa on kuitenkin havaittu terveyden ja työllisyyden olevan elinoloista erillisiä kokonaisuuksia. Riittävän hyvä terveys on edellytys sosiaalisesti täysipainoiselle elämälle. (Konu, 2002, 59.) Tästä syystä terveys on koulun hyvinvointimallissa oma kokonaisuutensa. Mallissa terveys ymmärretään WHO:n terveyden määritelmää suppeampana ja sillä tarkoitetaan vain sairauksien ja tautien puuttumista. Tärkeä raja-alue mallin mukaiseen terveyden määritelmään on, ettei se pidä sisällään yksilön terveystilaa. Koska nuoren elämää ei voi kuvata pysyväksi tilaksi, vaan se on jatkuvasti muuttuva ja uusia asioita kokeileva, on myös terveystilaa jatkuvasti muuttuva. Tällöin sitä ei voida käyttää indikaattorina kuvaamaan tietyn ajan tilannetta nuoren elämässä. Terveys poikkeaa koulun hyvinvointimallin muista osa-alueista, sillä se on puhtaasti yksilöön liittyvä. (Konu, 2002, 60–61.)

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tässä luvussa kuvataan tutkimuskysymykset, tutkimuksessa käytetyt aineistot sekä tutkimusmenetelmät. Tutkimus jakautuu kahteen osaan. Ensimmäisessä osassa tarkastellaan kouluverkkomuutoksia tehneitä kuntia hyödyntäen mm. Tilastokeskuksen ja Opetus- ja kulttuuriministeriön tuottamaa julkista tilastoaineistoa. Tutkimuksen toisessa osassa kouluverkkomuutosten ja oppilaiden kouluhyvinvoinnin välisen muutoksen välisen yhteyden tarkastelussa hyödynnetään Terveiden ja hyvinvoinninlaitoksen toteuttaman kouluterveyskyselyn kuntakohtaisia tuloksia. Aineiston kuvauksen yhteydessä kuvataan tutkimuksessa käytetyt oppilaiden hyvinvointia kuvaavat indikaattorit.

4.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, onko oppilaiden hyvinvoinnissa tapahtunut muutosta kouluverkkomuutoksen seurauksena. Tutkimus jakautuu kahteen osaan: Ensimmäinen osa keskittyy tarkastelemaan kouluverkkomuutoksia tehneitä kuntia väestörakenteen, kouluverkon, kunnan talouden ja sen asukkaiden sosioekonomisten tekijöiden näkökulmista. Toisessa osassa keskitytään oppilaiden hyvinvoinnin muutokseen ja siihen vaikuttaneisiin tekijöihin. Tutkimuksessa vastataan siten kahteen tutkimuskysymykseen:

- 1) Mitkä kunnan väestöä, taloutta tai palvelurakennetta kuvaavat tekijät yhdistävät kouluverkkomuutoksen tehneitä kuntia?
- 2) Millaisia vaikutuksia toteutuneilla kouluverkkomuutoksilla on ollut oppilaiden kouluhyvinvointiin?

Kysymys kouluverkkomuutoksia tehneitä kuntia yhdistävistä tekijöistä on mielenkiintoinen. Kuten edellä luvussa 2.4. on kuvattu, Suomen kouluverkko on muuttunut viime vuosina merkittävästi. Kunnilla on päätösvalta alueensa kouluverkon rakenteesta (Tantarimäki, 2011, 16). Tunnistettuja perusteluja kouluverkkomuutoksille ovat mm. väestön ja oppilasmäärän kehitys, kunnan taloudellinen tila sekä esimerkiksi kaavoituspolitiikka (Myllymäki, ym., 2018, 1–2; Tantarimäki, 2011, 10). Vaikka kouluverkkomuutoksia perustellaan yhteneväsillä perusteluilla, on epäselvää yhdistääkö esimerkiksi väestönkehitys tai kunnan taloudellinen tilanne verkkomuutoksia tehneitä kuntia. Yhdistävien tekijöiden tunnistamisen lisäksi ensimmäisellä tutkimuskysymyksellä pyritään tunnistamaan niitä tekijöitä, jotka voisivat kouluverkkomuutoksen lisäksi selittää muutosta oppilaiden hyvinvoinnissa.

Aikaisempien tutkimuksen perusteella kouluverkkomuutosten ja oppilaiden hyvinvoinnin välistä yhteyttä ei ole selvitetty (mm. Tantarimäki, 2011, 20; Engberg ym., 2011, 190; Steinberg & MacDonald, 2019, 25–26; Kloczko-Gajewska, 2020, 600; Witten ym., 2001, 308). Koulun vaikutus lasten ja nuorten hyvinvointiin on kuitenkin tunnistettu laajasti (esim. Tobia ym., 2018, 842; Holzer ym., 2021, 475; Janhunen, 2013, 28). Nuoruusiän hyvinvoinnilla ja koulukokemuksilla on vaikutusta myös aikuisällä. Koulutuksen tavoitteena on valmistaa yksilöistä yhteiskunnan täysivaltaisia jäseniä. Tavoitteeseen ei kuitenkaan täysin päästä, sillä merkittävä osa nuorista syrjäytyy. (Janhunen, 2013, 22–23.) Tästä syystä on tärkeää selvittää, onko lukuisilla kouluverkkomuutoksilla yhteyttä lasten ja nuorten hyvinvoinnin muutokseen.

4.2 Aineiston kuvaus

4.2.1 Tutkimuksessa tarkastellut kunnat ja niitä kuvaavat muuttujat

Tutkimuksen ensimmäisen osion aineisto koostuu Tilastokeskuksen, Terveystieteiden ja hyvinvoinninlaitoksen, Opetus- ja kulttuuriministeriön sekä Opetushallituksen tuottamasta julkisesta tilastoaineistosta. Käytetty tilastoaineisto on kuvattu liitteessä 1. Tilastoaineiston perusteella laskettiin lisäksi kuntakohtaisia muuttujia ja tunnuslukuja, kuten ylä- ja yhtenäiskouluverkon koon muutos, oppilas-, koulu- ja asukasmäärän muutos, nettomuutto tuhatta asukasta kohden, perusopetuksen kokonaiskustannukset ikäluokkaan suhteutettuna ja valtionosuuden osuus kunnan kokonaisverorahoituksesta.

Suomen Kuntaliitto on julkaissut vuonna 2018 muistion *Päätöksentekomenettely kouluverkon muutoksissa*, jossa yleisimmiksi syiksi kouluverkon muutoksiin mainitaan muutokset oppilasmäärissä, kunnan kaavoituspolitiikka sekä kunnan taloudellinen tilanne (Myllymäki, ym., 2018, 1–2). Tutkimuksissa koulujen lakkauttamispäätöksiin

on havaittu vaikuttavan mm. kunnan väestön ja oppilasmäärän lasku, kuntien välinen muuttoliike, teknologioiden ja koulujärjestelmien kehittyminen, tehokkuusajattelu, muutokset lainsäädännössä ja hallintokulttuurissa, kouluyksikköjen koko ja uusien koulujen rakentaminen sekä talouden taantuma (Tantarimäki, 2011, 10). Usein kunnat valmistelevat kouluverkkoa koskevia päätöksiä kouluverkkoselvityksillä, joissa tarkastellaan kuntaa ja kouluverkkoa eri näkökulmista. Suunnitelmissa yleensä tarkasteltavia seikkoja ovat mm. kunnan taloudellinen tilanne ja sen kehitys, opetuksen kustannukset, nykyisen kouluverkon rakenne, oppilassennusteet ja kunnan muuttotilanne. (Tanterimäki, 2011, 94–95.) Näitä tekijöitä tarkastellaan myös tässä tutkimuksessa.

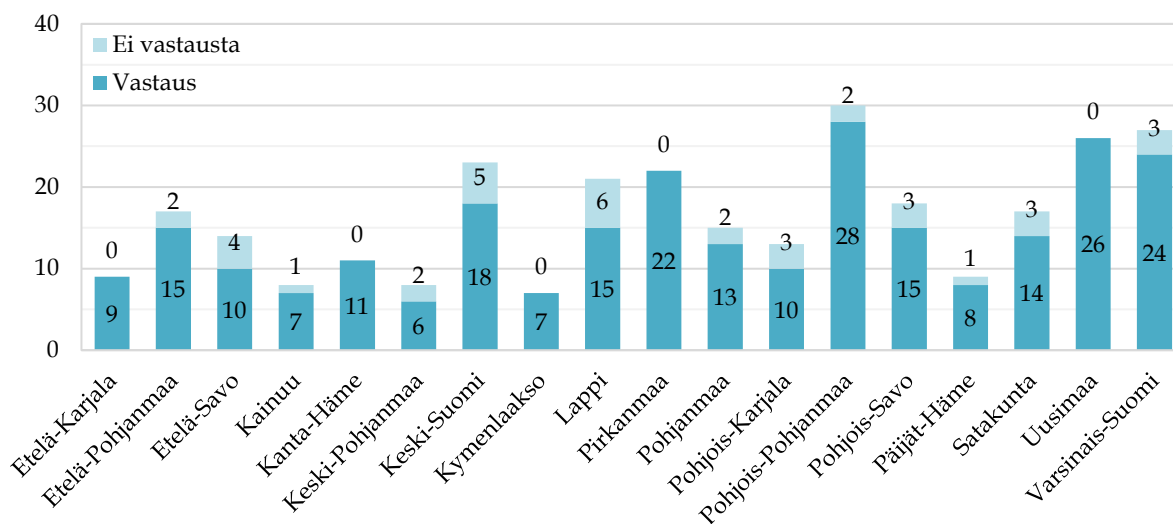
4.2.2 Kouluterveyskysely ja valitut indikaattorit

Tutkimuksen toisessa osassa hyödynnetään Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen keräämää kouluterveyskyselyn aineistoa. Kouluterveyskysely toteutetaan joka toinen vuosi. Kysely teetetään perusopetuksen 4.–5. ja 8.–9. luokan oppilaille sekä toisen asteen opiskelijoille. Kouluterveyskysely teetetään koulupäivän aikana luokkatilassa ja siihen vastataan opettajan valvonnassa. Se pitää taustamuuttujien (sukupuoli, asumisjärjestelyt, syntyperä) lisäksi sisällään kysymyksiä mm. kiusaamisesta, koetusta fyysisestä ja psyykkisestä terveydentilasta sekä tupakkatuotteiden ja päihteiden käytöstä. Lisäksi kyselyssä selvitetään oppilashuollon (kouluterveyshoitaja, -kuraattori, -psykologi) palveluiden käytön helppoutta. Kysely kartoittaa lisäksi oppilaiden ystävyys- ja perhesuhteita, koettua väkivaltaa sekä vapaa-ajanviettopaikoja. Kyseessä on strukturoitu lomakekysely. (THL, 2019.)

Tässä tutkimuksessa havaintoyksikkönä on henkilön sijasta kunta. Tästä syystä tutkimuksessa hyödynnetään THL:n julkisen rajapinnan kautta saatavaa kuntakohtaista aineistoa. Alakouluja koskeva aineisto on saatavissa vain vuosilta 2017, 2019 ja 2021. Riittävän pitkän tarkasteluajanjakson mahdollistamiseksi tutkimus keskittyy yläkouluverkon muutoksiin ja 8. ja 9. luokkalaisia koskeviin kouluterveyskyselyn tuloksiin. Kuntakohtainen kouluterveyskyselyn aineisto on yläkouluikäisten osalta saatavilla vuosilta 2006–2021. Maailmanlaajuinen koronaepidemia alkoi keväällä 2020 ja jatkui edelleen keväällä 2022. Tästä syystä vuoden 2021 kouluterveyskyselyn tuloksia ei ole perusteltua käyttää tässä tutkimuksessa, sillä koronaepidemian voi olettaa vaikuttaneen oppilaiden hyvinvointiin ja siten vääristävän tutkimuksen tuloksia. Koronaepidemiaa edeltävät tulokset ovat vuodelta 2019. Tutkimuksessa tarkastellaan vuosia 2013 ja 2019 sekä näiden vuosien välillä tapahtuneita muutoksia ylä- ja yhteinäiskouluverkossa ja yläkouluikäisten oppilaiden hyvinvoinnissa.

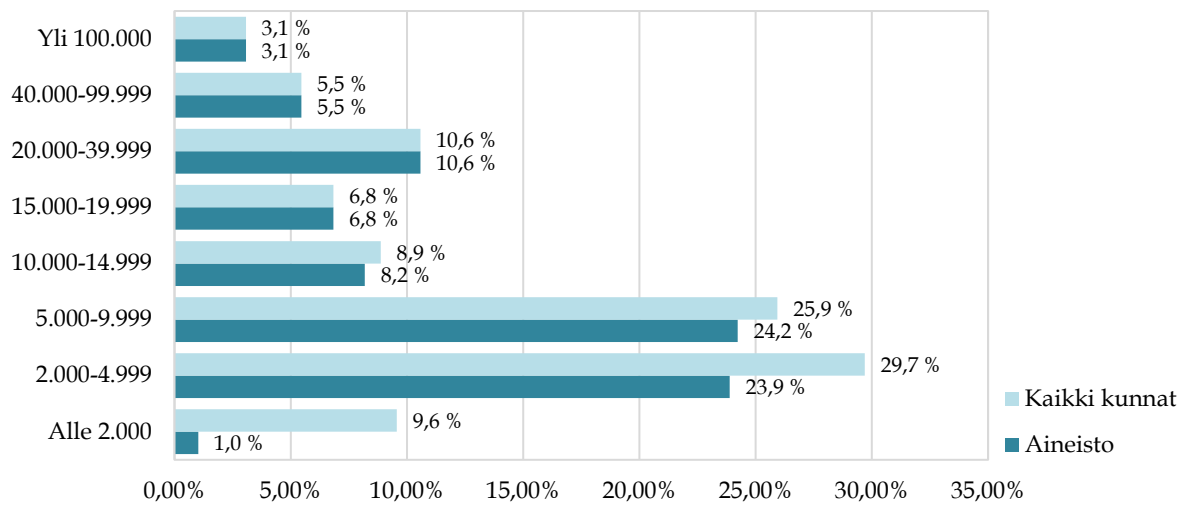
Vuonna 2019 Manner-Suomessa oli yhteensä 295 kuntaa. Näistä kunnista kouluterveyskyselyn aineisto oli käytettävissä 248 kunnasta sekä vuoden 2013 että vuoden 2019 osalta. Vastausprosentti on näin tarkasteltuna 84,1 %. Muu tutkimuksessa käytettävä tutkimusaineisto oli saatavissa vain vuoden 2021 alussa voimassa olleella

kuntajaolla. Valtimon kunta liittyi Nurmekseen 1.1.2020 ja Honkajoen kunta Kankaanpäähän 1.1.2021 (Tilastokeskus, 31.1.2022). Tutkimuksessa on siis käytetty vuoden 2021 kuntajakoa. Kuviossa 5 on kuvattu maakunnittain kuntien määrät, joista koulu-terveyskyselyn tiedot ovat käytettävissä. Kuten kuvioista nähdään, on jokaisesta maakunnasta käytettävissä aineistoa. Alhaisimmat vastausprosentit ovat Etelä- ja Pohjois-Savon maakunnista, joissa vastausprosentti on 71,1–72,2 %.

Kuvio 5 Käytettävissä olevat tiedot maakunnittain

Vuonna 2013 Manner-Suomen kunnista 29,7 % oli 2 000–4 999 asukkaan ja 25,9 % 5 000–10 000 asukkaan kuntia. Alle 2 000 asukkaan kuntia oli 6,9 %. (SVT, Väestö rakenne). Koulu-terveyskyselyn kuntajakauma vastaa melko hyvin kuntien asukasluvun todellista jakaumaa. Alle 2 000 asukkaan kunnat ovat aineistossa aliedustettuina, sillä aineistossa näitä kuntia oli vain 1 %. Ilmiötä todennäköisesti selittää vastaajien pieni määrä näissä kunnissa. THL ei julkaise kuntakohtaisia tuloksia, mikäli vastaajamäärä on alle 30 tai kun tapauksia on alle 5 ja vastaajamäärä on alle 60 (THL, Koulu-terveyskyselyn tulokset). Kuviossa 6 on kuvattu aineiston ja Manner-Suomen kuntien jakauma asukasluvun mukaan ryhmiteltynä.

Kuvio 6 Aineiston ja Manner-Suomen kunnat väkiluvun (31.12.2013) mukaan

Koska tässä tutkimuksessa hyödynnetään sekä vuoden 2013 että vuoden 2019 kouluterveyskyselyn tuloksia, ei aineistoa ole käytettävissä kaikista kouluterveyskyselyn indikaattoreista ja teemoista. Puuttuvia teemoja ovat mm. osallistuminen ja vaikutusmahdollisuudet, toimintarajoitteet tai myöhästymiset ja poissaolot. Tarkastelun ulkopuolelle on lisäksi rajattu kokonaisuudet, jotka tarkastelevat oppilaan toimintaa tai hyvinvointia koulun ulkopuolella. Näitä teemoja ovat mm. liikkuminen ja paino, nukkuminen, päihteet, riippuvuudet ja tupakka. (THL, Kouluterveyskysely 2021.) Taulukkoon 1 on koottu tutkimuksessa käytetyt kouluterveyskyselyn indikaattorit ryhmiteltynä koulun hyvinvointimallin mukaisesti koulun olosuhteita, oppilaan sosiaalisia suhteita, hänen mahdollisuuttansa itsensä toteuttamiseen ja terveydentilaa kuvaaviin kokonaisuuksiin. Indikaattoreiden valinnassa on painotettu mahdollisuuksien mukaan summaindikaattoreita, jotka yhdistävät useamman yksittäisen indikaattorin. Liitteessä 2 on kuvattu tarkemmin tutkimukseen valikoidut selitettävät muuttajat (indikaattorit) ja liitteessä 3 on listattuna kaikki kouluterveyskyselyn indikaattorit, jotka ovat käytettävissä vuosilta 2013 ja 2019.

Taulukko 1 Tutkimukseen valitut kouluterveyskyselyn indikaattorit (THL, Kouluterveyskysely 2021.)

Koulun olosuhteet	Sosiaaliset suhteet
Ruokatottumukset <ul style="list-style-type: none"> Ei syö koululounasta päivittäin Tapaturmat <ul style="list-style-type: none"> Tapaturma koulussa tai koulumatkalla lukuvuoden aikana* <ul style="list-style-type: none"> Tapaturma koulumatkalla lukuvuoden aikana 	Koulukiusaaminen <ul style="list-style-type: none"> Ei ole kiusattu koulussa lainkaan lukukauden aikana Koulukiusattuna vähintään kerran viikossa Luokka- ja oppilaitosyhteisö <ul style="list-style-type: none"> Ongelmia oppimisyhteisön ilmapiirissä* Opettajalta saatu välittävä ja oikeudenmukainen kohtelu* Ystävät ja yksinäisyys <ul style="list-style-type: none"> Ei yhtään läheistä ystävää
Mahdollisuus itsensä toteuttamiseen	Terveydentila
Koulunkäynnistä pitäminen ja koulu-uupumus <ul style="list-style-type: none"> Koulu-uupumus* Opintojen merkityksen vähentyminen Vaikeudet koulunkäynnissä ja opiskelussa <ul style="list-style-type: none"> Vaikeuksia opetuksen seuraamisessa 	Koettu terveys, oireet ja sairaudet <ul style="list-style-type: none"> Kokee terveydentilansa keskinkertaiseksi tai huonoksi Vähintään kaksi päivittäistä oiretta* Mielenterveys <ul style="list-style-type: none"> Kohtalainen tai vaikea ahdistuneisuus
*Summaindikaattori	

Tarkasteluun valikoiduista indikaattoreista suurin osa kuvaa oppilaiden osuutta, jotka voivat huonosti kuten ei syö koululounasta, kokee koulu-uupumusta, on kiusattuna vähintään kerran viikossa, kokee terveydentilansa keskinkertaiseksi tai huonoksi. Tulosten yhdenmukaisen tulkinnan kannalta on perusteltua vähentää positiivista ilmiötä kuvaavien indikaattorien pitää koulunkäynnistä, ei ole kiusattu lainkaan lukukauden aikana, opettajalta saatu välittävä ja oikeudenmukainen kohtelu arvo 100 %:sta. Näin kaikkien tarkasteltujen indikaattorien arvon kasvu tarkoittaa pahoinvoivien oppilaiden osuuden kasvua ja arvon pieneneminen hyvinvoivien oppilaiden osuuden kasvua.

4.3 Tutkimusmenetelmät

Tutkimuksen ensimmäinen osa keskittyy tarkastelemaan kouluverkkomuutoksia toteuttaneita kuntia. Osiossa pyritään selvittämään, onko olemassa tekijöitä, jotka yhdistäisivät yläkouluihin kohdistuneita kouluverkkomuutoksia tehneitä kuntia. Tutkimusmenetelmä on multinominaalinen logistinen regressiomalli. Regressioanalyysillä on mahdollista tutkia usean eri selittävän muuttujan vaikutusta selitettävään muuttajaan huomioiden muut mallissa olevat muuttujat (Kaakinen & Ellonen, Regressioanalyysi). Multinominaalisessa logistisessa regressioanalyysissä selitettävällä tekijällä voi olla logistisesta regressioanalyysistä poiketen enemmän kuin kaksi luokkaa (Jokivuori & Hietala, 2015, kappale 4). Tutkimuksen ensimmäisessä osiossa selitettävänä

muuttujana on kouluverkkomuutoksen tyyppi (verkko supistui, verkko pysyi ennallaan, verkko kasvoi).

Logistinen regressioanalyysi ei aseta merkittäviä rajoitteita selittäville muuttujille ja ne voivat olla jatkuvien muuttujien lisäksi myös luokitteluasteikollisia. Tämä lisää merkittävästi mallin käytettävyyttä. Logistinen regressioanalyysi kuitenkin olettaa, että havainnot ovat keskenään riippumattomia. Multinominaalisessa logistisessa regressiomallissa selvitetään riskiä kuulua muuhun kuin vertailutasoksi valittuun selitettävän tekijän luokkaan. (Jokivuori, Hietala, 2015, kappale 4.) Tässä tutkimuksessa luokka "ei muutosta" asetettiin vertailuryhmäksi, johon muita luokkia (kouluverkko supistui/kasvoi) verrattiin.

Valitun mallin yhteensopivuutta aineistoon testataan Pearsonin ja Deviancen testeillä. Hyvin aineistoa kuvaavan mallin p-arvon tulisi olla yli 0,05. Lisäksi mallissa testataan jokaisen valitun selittävän tekijän itsenäistä selityskykyä. Mikäli testisuureen arvo muuttuu tilastollisesti merkitsevästi, on kyseinen selittävä tekijä oleellinen mallin kokonaisuuden kannalta. Mallin lopputuloksena saadaan selville riskitaso yhtä selitettävän muuttujan yksikön muutosta kohden. (Jokivuori, Hietala, 2015, kappale 4.) Toisin sanoen, malli kertoo selittävän muuttujan muutoksesta aiheutuvan riskin muuttaa kunnan kouluverkkoa verrattuna kuntiin, jotka eivät muuttaneet kouluverkoaan.

Tutkimuksen toisessa osassa tarkastellaan kouluhyvinvoinnin ja kouluverkkomuutosten välistä yhteyttä. Kouluhyvinvointia koskeva tutkimusaineisto on paneeliaineisto, jossa tietoa on samoilta yksiköiltä mitattuna useampana ajan hetkenä. Paneeliaineistossa yksikön sisäisen muutos sisältyy siten jo aineistoon itsensä ja mahdollistaa muiden ulkoisten muuttujien vaikutusten kontrolloinnin. (Finkel, 1995, 1-2.) Tässä tutkimuksessa tutkittava yksikkö on kunta, joista on kerätty tietoa vuosilta 2013 ja 2019. Selittävä muuttuja on ylä- ja yhtenäiskouluverkon muutos kyseisenä ajanjaksona ja selitettävä muuttuja on oppilaiden kokema kouluhyvinvointi, jota tarkastellaan kouluterveyskyselyn indikaattorien avulla.

Kouluverkon muutosten ja kouluhyvinvoinnin välistä yhteyttä tutkitaan kiinteiden vaikutusten mallilla. Kiinteiden vaikutusten mallia on perusteltua käyttää tilanteessa, jossa ollaan kiinnostuneita jonkin muuttujan muutoksista tietyllä aikavälillä. Malliin sisältyy oletus, että jokin tarkasteltavan yksikön tekijä saattaa vaikuttaa selitettävään ja selitettävään muuttujaan, joten tätä vaikutusta tulee kontrolloida. Kontrolloimalla muiden ajasta riippumattomien muuttujien vaikutusta kiinteiden vaikutusten mallilla on mahdollista tarkastella selitettävän ja selittävän muuttujan välistä yhteyttä. Toinen malliin liittyvä oletus on, että ajasta riippumattomat muuttujat ovat yksilöllisiä tarkasteltavalle yksikölle, eivätkä ne korreloi eri yksiköiden kesken. (Torres-Reyna, 2007, 9.)

Kiinteiden vaikutusten malli mahdollistaa sellaisten muuttujien kontrolloinnin, joita ei ole mahdollista mitata. Mallissa jokainen yksikkö, tässä tapauksessa kunta, toimii itsensä kontrollina. Kiinteiden vaikutusten mallissa tarkastellaan toimenpiteen (kouluverkon muutos) aikaansaamaa muutosta (kouluhyvinvointi) tarkasteluyksikössä (kunta) valitulla ajanjaksolla ja näiden muutosten perusteella saadaan arvio toimenpiteen keskimääräisestä vaikutuksesta. Kiinteiden vaikutusten malli asettaa käytettävälle aineistolle kaksi rajoitetta: Selitettävä muuttuja tulee olla mitattuna kaikille yksiköille vähintään kahtena eri ajankohtana ja mittausten tulee olla keskenään vertailukelpoisia. Selittävän muuttujan arvojen tulee muuttua tarkasteluajankohtien välillä riittävän suurella joukolla. (Allison, 2011, 2.)

Kiinteiden vaikutusten malli eroaa satunnaisten vaikutusten mallista siten, että satunnaisten vaikutusten mallissa muuttujien, joita ei ole havaittu, oletetaan olevan tilastollisesti riippumattomia tarkastelluista muuttujista. Kiinteiden vaikutusten mallissa tällaista oletusta ei tehdä. Kiinteiden vaikutusten malli ei kuitenkaan tuota arviota niiden muuttujien vaikutuksesta, jotka eivät ole riippuvaisia ajasta. Lisäksi kiinteiden vaikutusten malli tarkastelee muutoksia vain yksiköiden sisällä, toisin kuin satunnaisten vaikutusten malli, joka huomioi myös erot yksiköiden välillä. Tästä syystä kiinteiden vaikutusten malli saattaa antaa suurempia p-arvoja ja luottamusvälejä. (Allison, 2011, 3.)

Kiinteiden vaikutusten lineaarisen mallin yhtälö on

$$Y_{it} = \mu_t + \beta_1 X_{it} + \gamma Z_i + \alpha_i + \varepsilon_{it}, (t = 1, 2)$$

Missä

Y_{it}	= selitettävä muuttuja
μ_t	= kiinteä vaikutus
X_{it}	= selittävä muuttujat, muuttuva
Z_i	= selittävä muuttuja, kiinteä
β, γ	= kertoimet selitettäville muuttujille
α, ε	= virhetermi
i	= yksikkö. (Allison, 2011, 7.)

Kouluverkkomuutoksen vaikutusta kouluhyvinvointiin tarkastellaan tutkimuksessa neljällä eri mallilla. Malli 1 tarkastelee pelkän kouluverkkomuutoksen vaikutusta hyvinvointia kuvaaviin indikaattoreihin. Malli 2 huomioi lisäksi kunnan väestörakenteen ja malli 3 väestön lisäksi kunnan talouden tilan vaikutuksen hyvinvointia kuvaavaan indikaattoriin. Mallissa 4 tarkasteluun otetaan lisäksi mukaan kunnan väestön sosioekonomista asemaa kuvaavat selittävät muuttujat. Malleissa tarkasteltavat selittävät muuttujat määrittyvät tutkimuksen ensimmäisen osion perusteella tekijöistä, jotka yhdistävät kouluverkkomuutoksia tehneitä kuntia. Tarkasteltavat kiinteiden vaikutusten mallit ovat:

Malli 1: $\text{HYVINVOINTI}_t = \mu_t + \beta_1 \text{VERKKOMUUTOS}_t + \alpha + \varepsilon_t, t = 1, 2$

Malli 2: $\text{HYVINVOINTI}_t = \mu_t + \beta_1 \text{VERKKOMUUTOS}_t + \beta_2 \text{VÄESTÖRAKENNE}_t + \alpha + \varepsilon_t, t = 1, 2$

Malli 3: $\text{HYVINVOINTI}_t = \mu_t + \beta_1 \text{VERKKOMUUTOS}_t + \beta_2 \text{VÄESTÖRAKENNE}_t + \beta_3 \text{TALOUS}_t + \alpha + \varepsilon_t, t = 1, 2$

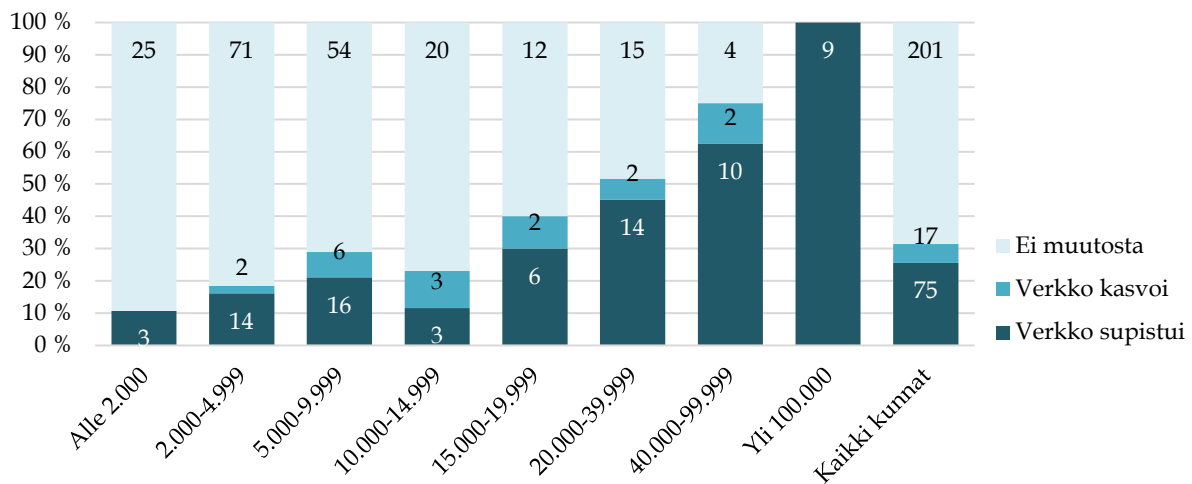
Malli 4: $\text{HYVINVOINTI}_t = \mu_t + \beta_1 \text{VERKKOMUUTOS}_t + \beta_2 \text{VÄESTÖRAKENNE}_t + \beta_3 \text{TALOUS}_t + \beta_4 \text{SOSIOKENOMISET}_t + \alpha + \varepsilon_t, t = 1, 2$

5 TULOKSET

Tässä luvussa tarkastellaan tutkimuksen tuloksia. Tulosluku on jaettu tutkimuskysymysten mukaisesti kahteen osaan, joista ensimmäisessä tarkastellaan kouluverkkomuutoksia toteuttaneita kuntia ja niitä yhdistäneitä tekijöitä. Toisessa osassa keskitytään oppilaiden kouluhyvinvoinnin muutoksen ja kouluverkkomuutosten välisen yhteyden tarkasteluun. Lisäksi luvussa on tulosten yhteenvetokappale. Luvussa ei esitetä johtopäätöksiä tai tulkintaa tutkimusten tuloksista, vaan ne on koottu lukuun 6.

5.1 Kouluverkkomuutoksia toteuttaneet kunnat

Vuosina 2013–2019 kouluverkkomuutoksia toteutti 191 Manner-Suomen kuntaa eli noin 65 % kunnista. Kouluverkkomuutoksista valtaosa (56 %) koski alakoulujen lopettamisia. Koska tässä tutkimuksessa tarkastellaan muutosta yläkouluikäisten (13–15-vuotiaiden) oppilaiden hyvinvoinnissa, on perusteltua tarkastella vain ylä- ja yhtenäiskouluihin kohdistuneita kouluverkkomuutoksia. Ylä- tai yhtenäiskouluverkon muutoksia toteutti yhteensä 92 kuntaa. Kaikki yli 100 000 asukkaan kunnat toteuttivat ylä- tai yhtenäiskouluja koskevia verkkomuutoksia. Vähiten kouluverkkomuutoksia toteutui alle 2 000 asukkaan kunnissa, mitä todennäköisesti selittää pieni yläkoulujen määrä näissä kunnissa. Kuviossa 7 on esitetty vuosina 2013–2019 ylä- tai yhtenäiskoulujen verkkomuutoksia toteuttaneiden Manner-Suomen kuntien määrä kuntakoko- luokittain. Kuntakokoluokituksessa on käytetty 31.12.2013 asukaslukua.

Kuvio 7 Yläkouluverkkomuutoksia vuosien 2013–2019 välillä toteuttaneet kunnat väestömäärän (31.12.2013) mukaan

Yleisin muutos ylä- ja yhtenäiskoulujen kouluverkkomuutoksista oli ylä- tai alakoulun muuttaminen yhtenäiskouluksi (45 %) eli käytännössä ylä- ja alakoulun yhdistäminen. Seuraavaksi yleisimpiä muutoksia olivat yhtenäiskoulun muuttaminen yläkouluksi (19 %), yhtenäiskoulun lakkauttaminen (18 %) ja alakoulun muuttaminen yhtenäiskouluksi (16 %). Vuosien 2013–2019 välillä toteutuneista ylä- ja yhtenäiskouluverkkomuutoksista 25 % kohdistui pieniin alle 50 oppilaan kouluihin. Muutoksista 27 % kohdistui 50–200 oppilaan sekä 200–399 oppilaan kouluihin ja vain 11 % muutoksista kosketti yli 400 oppilaan kouluyksiköitä.

Kouluverkkomuutokset koskettivat siis merkittävää osaa Suomen kunnista ja kouluista ja siten myös oppilaista. Vuonna 2013 Manner-Suomen kuntien kouluissa oli vuosiluokilla 7–9 yhteensä 175 929 oppilasta. Vuoden 2013 oppilasmäärään suhteutettuna vuosina 2013–2019 toteutetut kouluverkkomuutokset vaikuttivat yhteensä keskimäärin 59,7 % yläkouluikäisistä oppilaista. Taulukossa 2 on kuvattu kuntakoko- luokittain ryhmiteltynä yläkoulujen määrä, joihin kohdistui muutos vuosina 2013–2019, muutoksen kohteena olleiden koulujen osuus sekä muutoksen vaikutuspiirissä olleiden oppilaiden osuus kunnan vuoden 2013 oppilasmäärästä. Taulukosta käy ilmi, että kunnan koon kasvaessa, myös muutoksen kohteena olleiden koulujen absoluuttinen määrä kasvaa. Vaikutuksen piirissä olleiden oppilaiden osuus kuitenkin laskee selvästi. Pienemmissä kunnissa kouluverkkomuutokset koskettivat siis suurempaa osaa ikäluokasta.

Taulukko 2 Muutoksen kohteena olleet koulut ja 7-9 lk. oppilaat

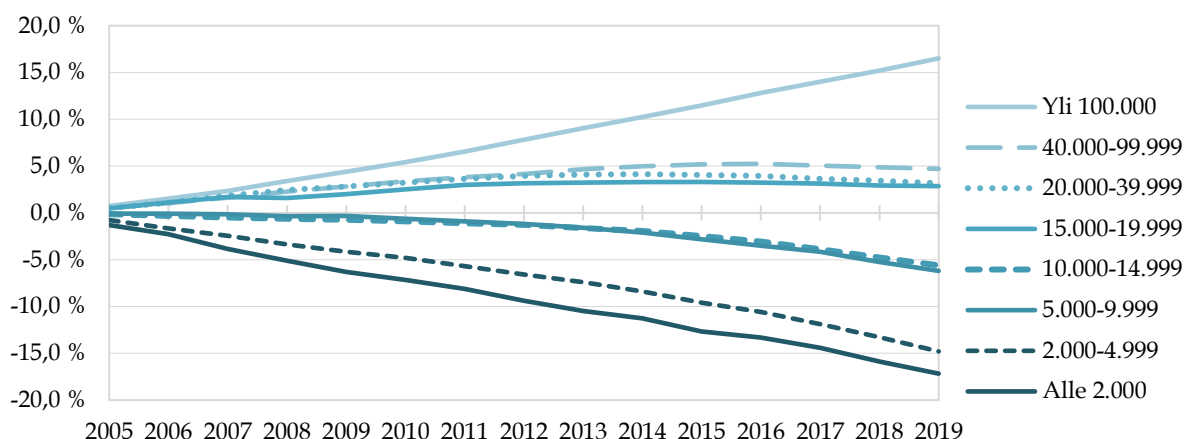
Kunnan kokoluokka*	Muutoksen kohteina olleita kouluja / kunta	Muutoksen kohteena olleet koulut, %	Oppilaiden osuus, joihin muutos vaikutti
Alle 2.000	1,0	100,00 %	100,00 %
2.000-4.999	1,1	100,00 %	100,00 %
5.000-9.999	1,2	78,18 %	72,26 %
10.000-14.999	1,0	68,06 %	69,21 %
15.000-19.999	1,9	54,17 %	37,92 %
20.000-39.999	1,6	38,57 %	50,59 %
40.000-99.999	3,1	29,08 %	24,77 %
Yli 100.000	5,9	21,05 %	19,46 %
Kaikki	2,0	61,06 %	59,68 %

* Kunnat, jotka toteuttivat kouluverkkomuutoksia vuosina 2013-2019.

Seuraavaksi tarkastellaan tekijöitä, jotka mahdollisesti yhdistävät kouluverkkomuutoksia toteuttaneita kuntia. Tarkastelu jakautuu neljään kokonaisuuteen: väestörakenne, kouluverkko, talous ja sosioekonomiset tekijät.

5.1.1 Väestörakenne

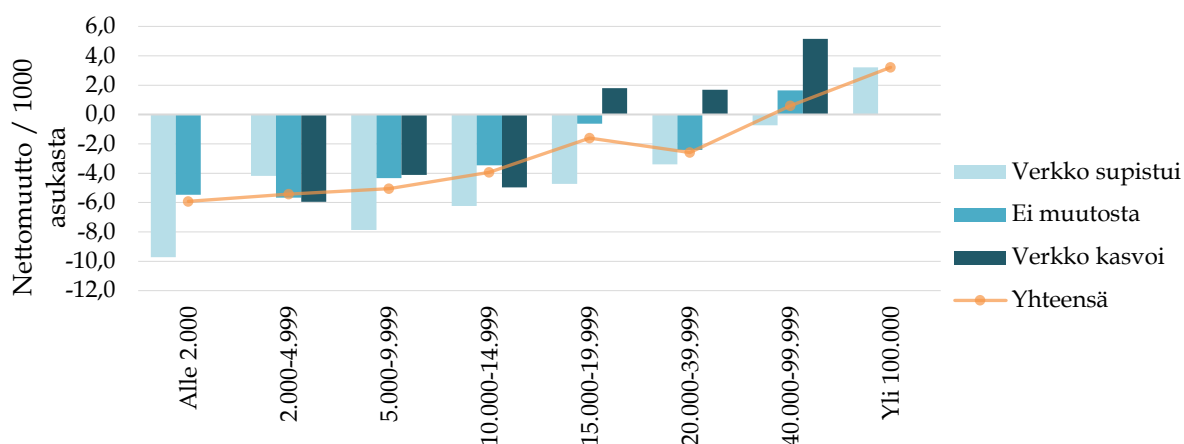
Kunnan väestöpohja vaikuttaa kunnan palvelutarpeeseen. Kuntakokoluokittain tarkasteltuna kuntien väestönkehityksessä on ollut vuosien 2004-2019 välillä merkittäviä eroja. 5 000-14 999 asukkaan kuntien väkiluku on laskenut ajanjaksolla yli 5 % ja alle 5 000 asukkaan kuntien jopa 15 %. Nämä kunnat muodostavat yhteensä 74 % Suomen kunnista. Vastaavana aikana 15 000-99 999 asukkaan kuntien asukasluku on kasvanut noin 5 % ja yli 100 000 asukkaan kuntien asukasluku lähes 17 %. Kuntien asukasluvun kehitystä on kuvattu kuviossa 8. Kuviossa laskennan lähtöajankohtana on vuosi 2004.

Kuvio 8 Kuntien asukasluvun muutos vuoteen 2004 verrattuna kunnan koon mukaan

Kuntien väestönkehitykseen vaikuttaa niin luonnollinen väestönkehitys (syntyneet ja kuolleet), kuin kuntien välinen muuttoliike. Nettomuutto tarkoittaa kuntaan

muuttaneiden ja kunnasta pois muuttaneiden erotusta (Tilastokeskus, Käsitteet). Negatiivinen muuttoliike ja väestön väheneminen merkitsevät kunnalle merkittävää taloudellista riskiä, jolla on vaikutus myös palvelurakenteeseen (Sinervo & Meklin, 2017, 78). Vain yli 40 000 asukkaan kunnissa nettomuutto oli keskimäärin positiivinen vuonna 2013 eli kuntaan muuttaneiden määrä ylitti kunnasta pois muuttaneet. Niissä 15 000–99 999 asukkaan kunnissa, jotka kasvattivat ylä- tai yhtenäiskouluverkkoaan, muuttovoitto oli kuitenkin selvästi muita kokoluokan verrokkiryhmiä suurempaa. Kuviossa 9 on kuvattu kuntien välistä nettomuuttoa vuonna 2013.

Kuvio 9 Kuntien välinen nettomuutto vuonna 2013

Tutkimuskysymyksen kannalta oleellinen ikäryhmä on 13–15-vuotiaat. Kunnan yläkouluikäisen väestön määrä vaikuttaa 7–9 vuosiluokkien opetuksen tarpeeseen. 13–15-vuotiaiden kunnan koko väestöön suhteutetussa osuudessa ei ole merkittäviä eroja tarkasteltaessa erikseen kuntia, jotka supistivat ylä- tai yhtenäiskouluverkko, pitivät verkon ennallaan tai kasvattivat sitä vuosina 2013–2019. Verkkoa supistaneissa kunnissa yläkouluikäisiä oli 33,38 tuhatta asukasta kohden, kun verkkoa kasvattaneissa kunnissa määrä oli 36,41. Keskimäärin vuonna 2013 yläkouluikäisiä nuoria oli 34,46 tuhatta asukasta kohden. Yläkouluikäisen väestön määrää tuhatta asukasta kohden on kuvattu taulukossa 3.

Taulukko 3 13–15-vuotiaiden osuus tuhatta asukasta kohden vuonna 2013

13–15-v. / 1000 asukasta	N	Vaihteluväli	Minimi	Maksimi	Keskiarvo	Keskihajonta
Verkko supistui	75	25,51	21,00	46,50	33,38	5,07
Ei muutosta	201	36,58	18,63	55,21	34,70	6,72
Verkko kasvoi	17	29,54	27,22	56,76	36,41	8,34
Kaikki	293	38,13	18,63	55,21	34,46	6,47

Kunnan väestömäärän ja ikärakenteen lisäksi palvelurakenteeseen vaikuttaa kunnan maantieteellinen rakenne. Kunnan rakennetta voidaan tarkastella esimerkiksi

taajama-asteen avulla. Taajama-aste kuvaa taajamissa asuvan väestön osuutta siitä väestöstä, jonka asuinpaikka on määriteltävissä koordinaatein (Tilastokeskus, Käsitteet). Toisin sanoen, mitä suurempi taajama-aste, sitä tiheämpää kunnan asutus on. Kunnissa, jotka supistivat kouluverkkoaan, taajama-asteen keskiarvo vuonna 2013 oli 71,1 %, kun taas verkkoa laajentaneissa kunnissa taajama-aste oli hieman pienempi (68,1 %). Taajama-aste oli matalin kunnissa, jotka eivät muuttaneet kouluverkkoaan. Nämä kunnat olivat siis muihin kuntiin verrattuna harvemmin asuttuja. Erot ryhmien välillä ovat kuitenkin pieniä. Taajama-asteiden tunnuslukuja on koottu tarkemmin taulukkoon 4.

Taulukko 4 Kuntien taajama-aste 2013

Taajama-aste, %	N	Minimi	Maksimi	Keskiarvo	Keskihajonta
Verkko supistui	75	0,27	1,00	0,7111	0,20288
Ei muutosta	201	0,00	1,00	0,5985	0,18462
Verkko kasvoi	17	0,39	0,92	0,6805	0,16522

Edellä kuvattujen kunnan väestöä ja sen rakennetta kuvaavien muuttujien välistä korrelaatioita on kuvattu taulukossa 5. Muuttujien välillä on kohtalaista korrelaatiota. Asukasluvun, asukasluvun muutoksen, nettomuuton ja taajama-asteen väliset korrelaatiot ovat tilastollisesti erittäin merkitseviä ($p < 0,005$). 13–15-vuotiaiden osuudella on tilastollisesti erittäin merkitsevä korrelaatio ainoastaan asukasluvun muutoksen kanssa. Korrelaatiokerroimet ovat pääosin melko pieniä muuttujien välillä. Asukasluvun muutoksen korrelaatio nettomuuton, taajama-asteen ja 13-15-vuotiaan väestön kanssa sekä taajama-asteen ja asukasluvun välinen korrelaatio on kuitenkin muita korkeampi (korrelaatiokerroin $> 0,4$).

Taulukko 5 Väestöä koskevien selittävien muuttujien väliset korrelaatiot

Pearsonin korrelaatiokerroin	Asukasluku	Asukasl. muutos	Nettomuutto	Taajama-aste	13–15-v. / 1000 as.
Väestö, 1000 asukasta	1	,299**	,214**	,446**	-,131*
Asukasluvun muutos	,299**	1	,453**	,579**	,494**
Nettomuutto	,214**	,453**	1	,236**	-0,006
Taajama-aste	,446**	,579**	,236**	1	,117*
13–15-v. / 1000 asukasta	-,131*	,494**	-0,006	,117*	1

** Korrelaatio merkitsevä tasolla .001
* Korrelaatio merkitsevä tasolla .05

Seuraavassa tarkastellaan kunnan väestörakennetta kuvaavien muuttujien yhteyttä kouluverkkomuutoksia toteuttaneisiin kuntiin multinominaalisella logistisella regressioanalyysillä. Koska kunnan asukasluvun muutoksen korrelaatiokerroin lähes kaikkien muiden kunnan väestörakennetta kuvaavien muuttujien kanssa on verrattain korkea, jätetään se pois tarkastelusta. Tarkastellussa mallissa verrataan ylä- tai

yhtenäiskouluverkkoaan muuttaneita kuntia kuntiin, jotka eivät tehneet muutoksia kouluverkkoon. Väestörakenteen vaikutusta kouluverkkomuutosten toteutumiseen kuvaava malli saa Pearsonin testillä arvoksi 0,704 ja Deviancen testillä 1,000, joten mallin voidaan katsoa selittävän hyvin kouluverkkomuutosten toteutumista. Mallin selitysaste on Nagelkerke-indeksin mukaan 0,255.

Mallin tulokset on kuvattu taulukossa 6. Kunnan asukasmäärä on tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < 0.005$) tarkasteltaessa ylä- ja yhtenäiskouluverkkoa supistaneita kuntia suhteessa kuntiin, jotka eivät muuttaneet kouluverkkoa. Kuntien välinen nettomuutto, taajama-aste ja ikäluokan suhteellinen koko eivät ole mallissa tilastollisesti merkitseviä ($p > 0.05$). Kouluverkkoa muuttamattomiin kuntiin verrattuna kunnan asukasluvun kasvu (1/1000 asukasta) lisää riskiä kouluverkon supistamiseen 93 %:ia. Verrattaessa verkkoa kasvattaneita kuntia niihin kuntiin, jotka eivät tehneet kouluverkkomuutoksia on asukasluku tilastollisesti melkein merkitsevä ($p < 0.05$). Väestön kasvu (1/1000 asukasta) kasvattaa riskiä kouluverkon laajentamiselle 95 %.

Taulukko 6 Väestörakenteen ja kouluverkkomuutoksien välinen yhteys

Kouluverkon (7-9lk) muutos ^a		Exp(B)	Riski	Sig.	95 % luottamusväli	
					Alaraja	Yläraja
Verkko supistui	Väestö, 1000 asukasta	1,076	93 %	0,000***	1,040	1,112
	Nettomuutto	0,961	104 %	0,078	0,920	1,004
	Taajama-aste	0,303	330 %	0,305	0,031	2,963
	13-15-v./ 1000 asukasta	0,982	102 %	0,483	0,934	1,033
Verkko kasvoi	Väestö, 1000 asukasta	1,053	95 %	0,014*	1,010	1,098
	Nettomuutto	1,026	97 %	0,473	0,956	1,102
	Taajama-aste	0,577	173 %	0,765	0,016	21,318
	13-15-v./ 1000 asukasta	1,041	96 %	0,323	0,961	1,127
a. Vertailuryhmä: Ei muutosta						

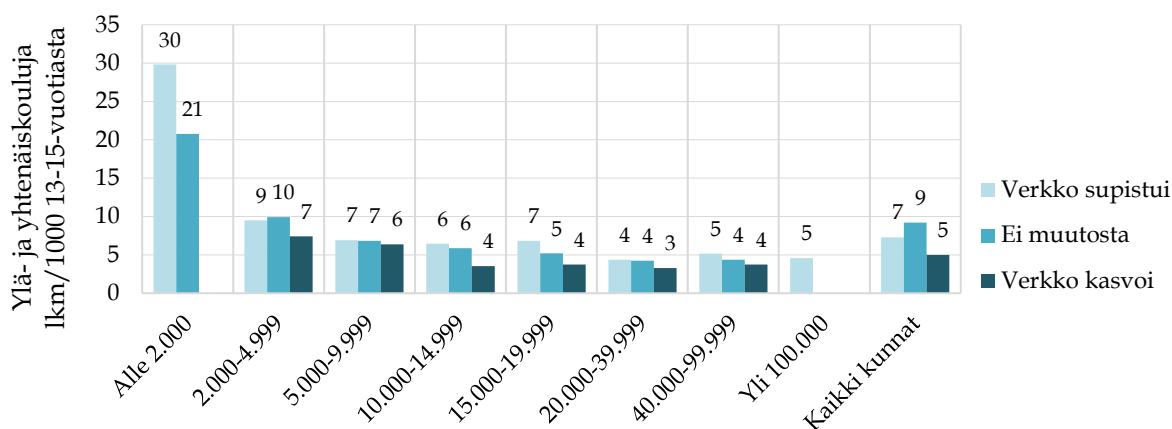
5.1.2 Kouluverkko

Tutkimuskysymysten näkökulmasta ylä- ja yhtenäiskouluverkon koko on keskeisin kuntia kuvaavista muuttujista. Tarkasteltuna ajanjaksona vuosina 2013–2019 kouluverkkomuutos kosketti yhteensä 712 koulua, joista 88 oli yläkouluja ja 125 yhtenäiskouluja. Pääsääntöisesti ylä- ja yhtenäiskouluverkon muutoksia tapahtui niissä kunnissa, joissa tehtiin muutoksia myös alakouluverkkoon. Vain kolmessa kunnassa muutettiin 7–9 luokan opetuksen kouluverkkoa ilman alakouluverkon muutoksia. Oheisessa taulukossa 7 on ristiintaulukoitu eri kouluasteiden verkkomuutoksia tehneiden kuntien lukumääriä vuosina 2013–2019.

Taulukko 7 Koulukouluverkkojen muutokset vuosina 2013–2019

		Alakouluverkko		Yhteensä
		Ei muutosta	Verkkomuutos	
Koulu- verkko 7-9 lk	Verkko supistui	2 (1,9 %)	73 (38,8 %)	75 (25,6 %)
	Ei muutosta	102 (97,1 %)	99 (52,7 %)	201 (68,6 %)
	Verkko kasvoi	1 (1,0 %)	16 (8,5 %)	17 (5,8 %)
yhteensä		105 (100,0 %)	188 (100,0 %)	293 (100,0 %)

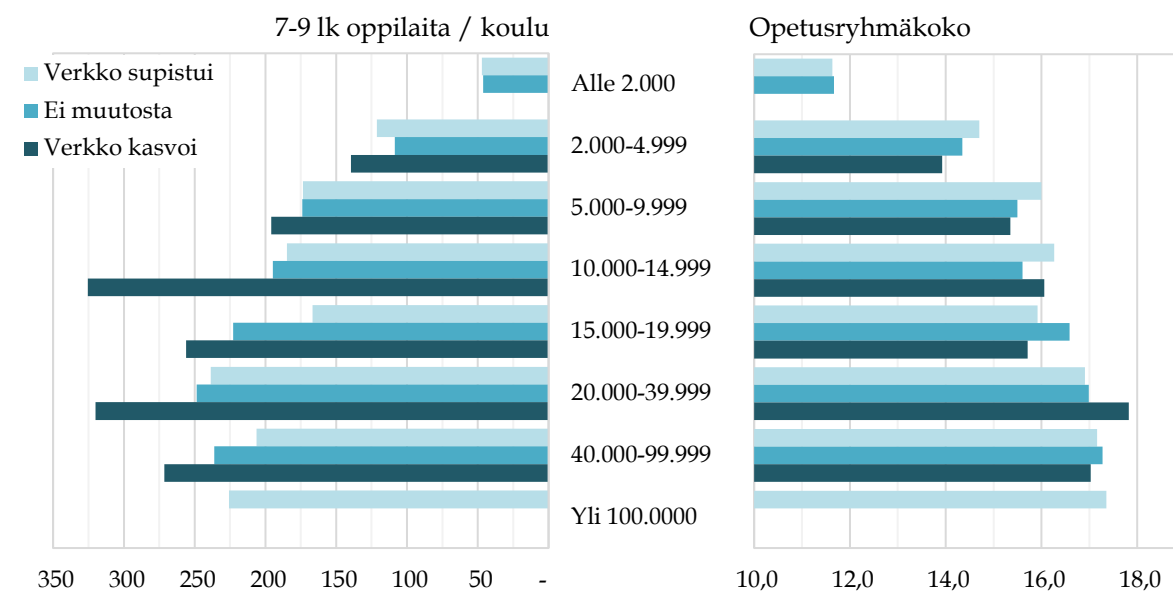
Kaikissa kunnissa on vähintään yksi ylä- tai yhtenäiskoulu. Tämä tarkoittaa, että pienissä kunnissa ikäluokan kokoon suhteutettu kouluverkko on huomattavasti suurempi kuin suuremmissa kunnissa. Alle 2 000 asukkaan kunnissa ylä- ja yhtenäiskouluja oli keskimäärin 22 tuhatta 13–15-vuotiasta asukasta kohden. Näissä kunnissa keskimääräinen ikäluokan koko oli 44, mikä selittää suurta ikäluokan kokoon suhteutettua kouluverkkoa. Yli 5 000 asukkaan kunnissa koulumäärä oli 4–10 kouluyksikköä tuhatta 13–15-vuotiasta kohden. Kuntakokoluokittain tarkasteltuna verkkoa kasvattaneissa kunnissa kouluverkko oli vuonna 2013 suppeampi, kun taas verkkoa supistaneissa kunnissa kouluja oli ikäluokan kokoon nähden keskimääräistä enemmän. Kuviossa 10 on kuvattu ylä- ja yhtenäiskoulujen määrää tuhatta 13–15-vuotiasta kohden kuntakokoluokittain tarkasteltuna.

Kuvio 10 Ylä- ja yhtenäiskoulujen määrä tuhatta 13–15-vuotiasta kohden vuonna 2013

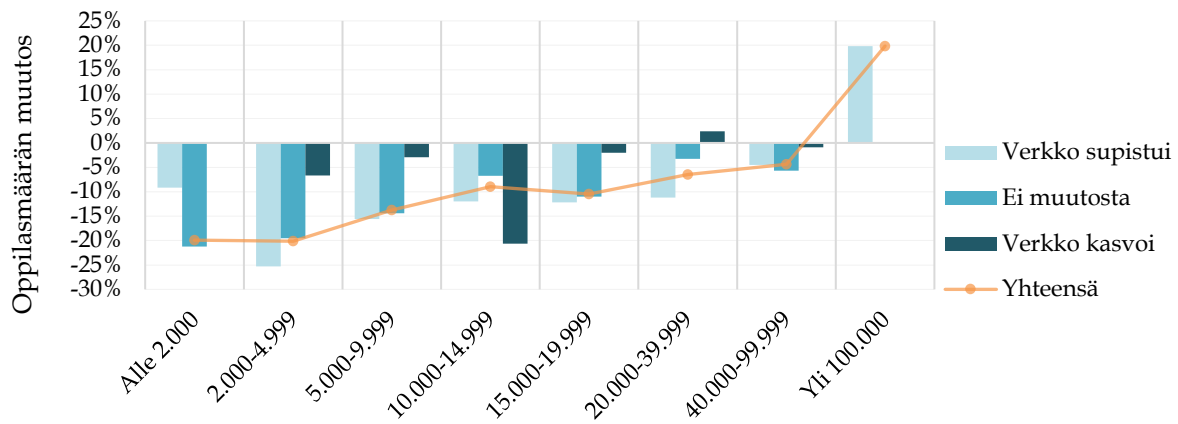
Kuntakokoluokittain tarkasteltuna yläkoulujen keskimääräisessä koossa on selviä eroja. Kuviossa 11 vasemmalla on kuvattu kuntakokoluokittain yläkoulujen ja yhtenäiskoulujen vuosiluokkien 7–9 yhteenlaskettua keskimääräistä kokoa vuonna 2013. Kouluverkkoaan supistaneissa kunnissa 7–9 vuosiluokkien keskimääräinen oppilasmäärä kouluyksikköä kohden oli pääsääntöisesti pienempi kuin kouluverkkomuutoksista pidättäytyneissä kunnissa. Ainoa poikkeama tästä on 2 000–4 999 asukkaan kunnat. Verkkoa kasvattaneiden kuntien keskimääräinen koulukohtainen 7–9 vuosiluokkien oppilasmäärä oli muita ryhmiä suurempi. Samassa kuviossa oikealla on kuvattu keskimääräiset opetusryhmäkoot. Opetusryhmäkoot kasvoivat kunnan koon

kasvaessa, mutta verkkoa supistaneiden, kasvattaneiden tai ennallaan pitäneiden kuntien välillä ei ryhmäkoossa ole merkittäviä eroja. Kaiken kaikkiaan keskimääräiset opetusryhmäkoot vaihtelivat 11,6–17,8 oppilaan välillä.

Kuvio 11 Vuosiluokkien 7-9 keskimääräinen koulu- ja opetusryhmäkoko vuonna 2013

Tutkimuksen tarkastelun kohteena on vuosien 2013–2019 välillä toteutetut kouluverkkomuutokset. On perusteltua ajatella, että kouluverkkoa koskevia päätöksiä tehtäessä on arvioitua tulevien oppilasmäärien kehitystä (vrt. Myllymäki, ym., 2018, 1-2; Tantarimäki, 2011, 10). Kuviossa 12 on kuvattu vuoden 2013 väestörakenteen (0-15-vuotiaat) perusteella arvioitua oppilasmäärän muutosta vuosien 2013–2026 välillä. Ennusteessa ei ole huomioitu kuntien välistä muuttoliikettä tai maahanmuuttoa. Alle 5 000 asukkaan kunnissa oppilasmäärän muutos tulevina vuosina olisi ennusteen mukaan merkittävä, sillä oppilasmäärä putoaa väestörakenteen perusteella jopa 20 %. Myös muissa alle 100 000 asukkaan kunnissa ikäluokan koko laskee, vaikkakaan muutos ei ole yhtä huomattava. Yli 100 000 asukkaan kunnissa oppilasmäärä puolestaan kasvaa ennusteen mukaan 20 %.

Kuvio 12 Vuosiluokkien 7-9 arvioitu oppilasmäärän muutos 2013–2026

Edellä tarkasteltujen muuttujien (ylä- ja yhtenäiskoulujen määrä tuhatta 13-15-vuotiasta kohden, keskimääräinen 7-9 vuosiluokkien koulukoko, vuosiluokkien 7-9 keskimääräinen opetusryhmäkoko, ennustettu oppilasmäärän muutos vuosina 2013-2026) välillä on tilastollisesti merkitseviä korrelaatiota (taulukko 8). Korrelaatio kouluverkon koon, koulu- ja opetusryhmäkoon välillä on suuri (korrelaatio > 0,6). Tulos ei ole yllättävä, sillä ikäluokan kokoon suhteutettu koulujen määrä vaikuttaa luonnollisesti myös koulu- ja opetusryhmäkoko. Oppilasmäärän ennustetun muutoksen ja muiden tarkasteltujen kouluverkkoa kuvaavien muuttujien välillä ei ole voimakasta korrelaatiota.

Taulukko 8 Kouluverkkoa kuvaavien muuttujien väliset korrelaatiot

Pearsonin korrelaatiokerroin	Kouluja / 1000 lasta	Keskim. koulukoko	Keskim. opetusryhmä	Oppilasmäärän muutos
Kouluja / 1000 lasta	1	-,691**	-,625**	-,0105
Keskim. koulukoko	-,691**	1	,640**	,253**
Keskim. opetusryhmäkoko	-,625**	,640**	1	,279**
Oppilasmäärän muutos	-,0105	,253**	,279**	1

** Korrelaatio merkitsevä tasolla .001
* Korrelaatio merkitsevä tasolla .05

Koska kouluverkon ikäluokkaan suhteutetun koon ja keskimääräisen koulu- ja opetusryhmäkoon välillä on suuri korrelaatio, jätetään multinominaalisen logistisen regressioanalyysin tarkastelusta keskimääräinen koulu- ja opetusryhmäkoko pois. Näin aikaansaatu kouluverkkoa kuvaavia tekijöitä tarkasteleva malli saa Pearsonin testillä arvoksi 0,865 ja Deviancen testillä 1,000, joten mallin voidaan katsoa selittävän hyvin kouluverkkomuutosten toteutumista. Mallin selitysaste on Nagelkerke-indeksin vain mukaan 0,070. Kun tarkastellaan kouluverkkoa supistaneita ja sitä kasvattaneita kuntia suhteessa kouluverkon ennallaan pitäneisiin kuntiin, havaitaan ettei kumpikaan kouluverkkoa kuvaavista selittävästä muuttujista ole tilastollisesti merkitsevä ($p > 0.05$). Kouluverkkoa kasvattaneiden kuntien kohdalla kouluverkon koko on

tilastollisesti melkein merkitsevä ($p < 0.05$). Koulumäärän kasvu (1 koulu/1000 lasta) pienentää riskiä kouluverkon kasvattamiselle 121 %. Mallin tulokset on kuvattu tarkemmin taulukossa 9.

Taulukko 9 Kouluverkkoa kuvaavien muuttujien yhteys kouluverkkomuutoksia toteuttaneisiin kuntiin

Kouluverkon (7-9lk) muutos ^a		Exp(B)	Riski	Sig.	95 % luottamusväli	
					Alaraja	Yläraja
Verkko supistui	Kouluja / 1000 lasta	0,961	104 %	0,096	0,917	1,007
	Oppilasmäärän muutos	3,382	30 %	0,091	0,823	13,899
Verkko kasvoi	Kouluja / 1000 lasta	0,827	121 %	0,025*	0,701	0,977
	Oppilasmäärän muutos	10,173	10 %	0,092	0,683	151,409
a. Vertailuryhmä: Ei muutosta						

5.1.3 Talous

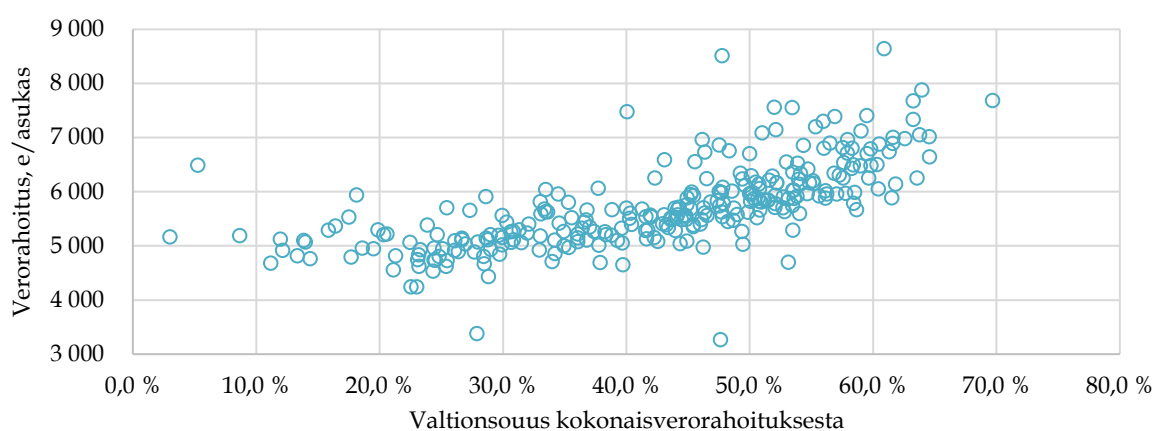
Väestörakenteen lisäksi kuntien palvelurakenteeseen, sen kehittämiseen ja ylläpitoon vaikuttaa kunnan kustannusrakenne eli toiminnasta syntyvät kustannukset ja käytettävissä olevat tulot (Sinervo & Meklin, 2017, 69). Yksi keskeisimpiä kunnan talouden mittareita on kertyneen jäämän määrä, joka kertoo, kuinka paljon kunnalla on taloudellista liikkumavaraa. Tilikauden jäämä kertoo, paljonko kunnalle jäi ns. viivan alle toiminnan menojen ja siihen saatavien tulojen sekä muiden pakollisten erien jälkeen. (Kirjanpitolautakunnan kuntajaosto, 2020, 24). Kertynyt yli-/alijäämä on menneiden tilikausien yhteenlaskettu jäämä. Erityisesti kertynyt alijäämä on kunnalle merkittävä riski, sillä se voi johtaa Kuntalaissa tarkoitettuun arviointimenettelyyn ja lopulta pakkokuntaliitokseen (KL, 13:118 §). Taulukossa 10 on kuvattu kuntien kertyneiden jäämien jakaumia. Ei voida sanoa, että poikkeuksellisen alijäämäiset kunnat olisivat toteuttaneet kouluverkkomuutoksia, sillä verkkoa kasvattaneiden kuntien keskimääräinen asukaskohtainen jäämä on verkkoa supistaneiden kuntien keskiarvon alapuolella.

Taulukko 10 Kertyneet yli-/alijäämät vuonna 2013, e/asukas

Kertynyt yli-/alijäämä, e/asukas (2013)	N	Minimi	Maksimi	Keskiarvo	Keskihajonta
Verkko supistui	75	- 894	4 746	690	994
Ei muutosta	201	- 1 063	9 612	728	1 256
Verkko kasvoi	17	- 797	2 562	604	725
Kaikki kunnat	293	-1 063	9 612	711	1166

Kuntien toiminnan rahoitus koostuu pääosin verotuloista ja valtionosuudesta. Verotuloja ovat kunnallisvero, kiinteistövero ja osuus yhteisöveron tuotosta. Näiden lisäksi kunta saa valtionosuutta, jonka tarkoituksena on tasoittaa taloudellisia eroja kuntien välillä. Verotulot ja valtionosuus yhdessä muodostavat kunnan

verorahoituksen. (Sinervo & Meklin, 2017, 72.) Valtionosuusjärjestelmään sisältyy verotulojen tasausjärjestelmä, joka tasaa kokonaisverorahoitusta kuntien kesken (Heimberg, 2019, 9). Yksinkertaistaen voidaan todeta, että paljon verotuloja saavat kunnat saavat vähemmän valtionosuuksia ja päinvastoin. Vuonna 2013 kuntien asukaskohmainen kokonaisverorahoitus oli sitä suurempi, mitä suurempi oli valtionosuuden osuus. Kuviossa 13 on kuvattu kuntien asukaskohtaista verorahoitusta ja valtionosuuden osuutta verorahoituksesta vuonna 2013. Valtionosuuden keskimääräinen osuus oli 42,4 %. Niissä kunnissa, joissa ei toteutettu ylä- tai yhtenäiskouluverkkomuutoksia, oli valtionosuuden osuus verorahoituksesta keskimäärin 44,4 %. Kouluverkkoa supistaneiden kuntien keskiarvo oli 37,1 %.

Kuvio 13: Kuntien verorahoitus ja valtionosuusrahoituksen osuus vuonna 2013

Palvelurakenteen ylläpitoon liittyy rahoitus pohjan lisäksi myös kunnan kustannustaso. Taulukossa 11 on kuvattu kuntien asukaskohtaisia nettokäyttökustannuksia² ja perusopetuksen ikäluokkaan suhteutettuja kokonaiskustannuksia³ vuonna 2013. Verkkoa supistaneiden kuntien nettokäyttökustannusten keskiarvo oli pienempi muihin ryhmiin verrattuna. Myös näiden kuntien keskihajonta oli muita pienempi. Korkeimmat kustannukset olivat kunnissa, joissa ei tehty kouluverkkomuutoksia vuosina 2013–2019. Myös perusopetuksen ikäluokkaan suhteutetut kustannukset olivat selvästi muita ryhmiä korkeammat kunnissa, jotka eivät tehneet kouluverkkomuutoksia. Perusopetus oli edullisinta kunnissa, jotka kasvattivat ylä- tai yhtenäiskouluverkkoaan.

² Kunnan nettokäyttökustannukset = (Toimintamenot ja poistot + arvonalentumiset + vyörytysmenot) - käyttötuotot (THL, 10.9.2021).

³ Perusopetuksen kokonaiskustannukset = Toimintamenot yhteensä + poistot ja arvonalentumiset + vyörytyserät ja muut laskennalliset menot

Taulukko 11 Nettokäyttökustannukset ja perusopetuksen kokonaiskustannukset vuonna 2013

Nettokäyttökustannukset, e/asukas	N	Minimi	Maksimi	Keskiarvo	Keskihajonta
Verkko supistui	75	4 584	6 782	5 583	472
Ei muutosta	201	4 367	8 661	5 879	772
Verkko kasvoi	17	4 735	6 788	5 709	620
Kaikki kunnat	293	4 367	8 661	5 793	709
Perusopetuksen kustannukset, e/ikäluokka					
Verkko supistui	75	6 217	22 891	9 767	2 132
Ei muutosta	200	6 091	25 875	10 355	2 469
Verkko kasvoi	17	7 516	11 197	9 201	1 155
Kaikki kunnat	293	6091	25 875	10 137	2 349

Nettokäyttökustannukset korreloivat voimakkaasti (korrelaatiokerroin > 0,6) kunnan perusopetuksen kokonaiskustannusten ja valtionosuusrahoituksen kanssa. Kertyneen yli-/alijäämän ja kunnan kustannustason välillä ei puolestaan ole tilastollisesti merkitsevää korrelaatiota ($p > 0,05$) ja valtionosuusrahoituksen osuudenkin kanssa vain tilastollisesti melkein merkitsevä ($p < 0,05$). Perusopetuksen kokonaiskustannusten ja valtionosuusrahoituksen välillä on tilastollisesti merkitsevä korrelaatio ($p < 0,005$) ja korrelaatiokerroin on vain 0,451. Talouden muuttujien välisiä korrelaatioita on kuvattu taulukossa 12.

Taulukko 12 Taloutta koskevien muuttujien väliset korrelaatiot

Pearsonin korrelaatiokerroin	Nettokäyttökustannukset	Perusopetuksen kokonaiskust.	Kertynyt yli-/alijäämä	Valtionosuus verorahoituksesta
Nettokäyttökustannukset	1	,679**	0,053	,700**
Perusopetuksen kokonaiskust.	,679**	1	0,077	,451**
Kertynyt yli-/alijäämä	0,053	0,077	1	-,120*
Valtionosuus verorahoituksesta	,700**	,451**	-,120*	1
** Korrelaatio merkitsevä tasolla .001				
* Korrelaatio merkitsevä tasolla .05				

Koska kunnan nettokäyttökustannukset korreloivat voimakkaasti sekä valtionosuusrahoituksen osuuden että perusopetuksen kokonaisrahoituksen kanssa, jätetään se pois multinominaalisen logistisen regressioanalyysin tarkastelusta. Näin saatu talouden tekijöitä tarkasteleva malli saa Pearsonin testillä arvoksi 0,702 ja Deviancen testillä 1,000, joten mallin voidaan katsoa selittävän hyvin kouluverkkomuutosten toteutumista. Mallin selitysaste on Nagelkerke-indeksin mukaan kuitenkin vain 0,092. Tarkasteltaessa ylä- ja yhtenäiskouluverkkoa supistaneita kuntia suhteessa kuntiin, jotka pitivät verkon ennallaan, on valtionosuuden osuus verorahoituksesta tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < 0,005$) selittävä tekijä. Valtionosuuden osuuden kunnan kokonaisverorahoituksesta noustessa yhdellä yksiköllä (%-yksikköä) pienenee riski

ylä- ja yhtenäiskouluverkon supistamiseen jopa 7.582 %. Kunnan kertynyt yli-/alijäämä ja perusopetuksen ikäluokkaan suhteutetut kokonaiskustannukset eivät olleet tilastollisesti merkitseviä ($p>0.05$). Kouluverkkoa kasvattaneiden kuntien kohdalla yksikään taloudellisista tekijöistä ei ollut tilastollisesti merkitsevä ($p>0.05$). Mallin tulokset on kuvattu tarkemmin taulukossa 13.

Taulukko 13 Taloutta kuvaavien muuttujien ja kouluverkkomuutoksien yhteys

Kouluverkon (7-9lk) muutos ^a		Exp (B)	Riski %	Sig.	95 % luottamusväli	
					Alaraja	Yläraja
Verkko supistui	Perusopetuksen kokonaiskust.	1,000	100 %	0,938	1,000	1,000
	Kertynyt yli-/alijäämä	0,890	112 %	0,358	0,693	1,142
	Valtionosuus verorahoituks.	0,013	7582 %	0,000***	0,001	0,142
Verkko kasvoi	Perusopetuksen kokonaiskust.	1,000	100 %	0,055	0,999	1,000
	Kertynyt yli-/alijäämä	0,924	108 %	0,733	0,586	1,456
	Valtionosuus verorahoituks.	1,803	55 %	0,799	0,019	169,264

a. Vertailuryhmä: Ei muutosta

5.1.4 Sosioekonomiset tekijät

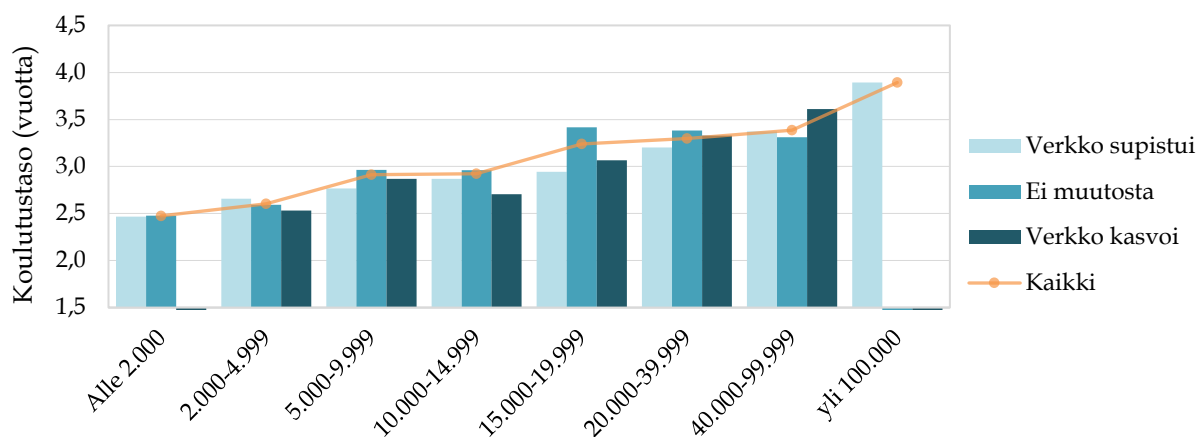
Kuntia on mahdollista vertailla ja tarkastella myös väestön sosioekonomisten tekijöiden perusteella. Toimeentulotukea saaneiden lapsiperheiden osuus tai työttömien osuus työvoimasta ei juurikaan eroa tarkasteltujen kuntaryhmien välillä (supistanut kouluverkkoa, ei kouluverkkomuutoksia, kasvattanut kouluverkkoa). Toimeentulotukea saaneiden lapsiperheiden osuus oli 7,58 % - 7,93 % ja työttömien osuus työvoimasta 11,04 % - 11,98 %. Lasten pienituloisuusasteessa⁴ on puolestaan jonkin verran eroja kuntaryhmien välillä. Verkkoa supistaneissa kunnissa lasten pienituloisuusaste oli keskimäärin 12,72 %, verkkoa muuttamattomissa kunnissa 13,75 % ja verkkoa kasvattaneissa kunnissa 14,02 %. Tunnuslukuja on kuvattu tarkemmin taulukossa 14.

⁴ Pienituloisiin kotitalouksiin kuuluvat alle 18-vuotiaat kaikista alueen alle 18-vuotiaista. Pienituloisuuden raja 60 % kotitalouksien käytettävissä olevien rahatulojen mediaanista. (THL, Lasten pienituloisuusaste (ind. 228)).

Taulukko 14 Sosioekonomisten tekijöiden tunnuslukuja

		N	Vaihteluväli	Minimi	Maksimi	Keskiarvo	Keskiahajonta
Toimeentulotukea saaneet lapsiperheet (%)	Verkko supistui	75	15,80	0,0	15,8	7,93	2,98
	Ei muutosta	201	17,90	0,0	17,9	7,58	3,22
	Verkko kasvoi	17	11,70	4,3	16,0	7,92	2,63
Työttömät työvoimasta (%)	Verkko supistui	75	13,10	4,3	17,4	11,04	3,04
	Ei muutosta	201	17,70	3,5	21,2	11,20	3,64
	Verkko kasvoi	17	14,80	5,2	20,0	11,98	3,56
Lasten pienituloisuusaste (%)	Verkko supistui	75	17,50	5,2	22,7	12,72	3,72
	Ei muutosta	201	25,60	4,6	30,2	13,75	4,99
	Verkko kasvoi	17	19,40	6,2	25,6	14,02	5,60

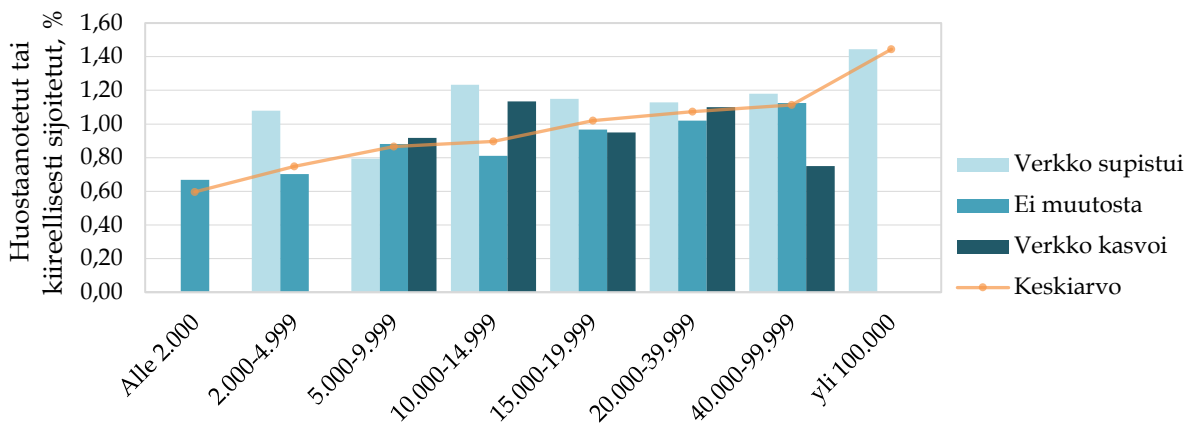
Tarkasteltaessa kuntien väestön koulutustasoa⁵ kuntakokoluokittain havaitaan, että koulutustaso nousee kuntakoon kasvaessa (kuvio 14). Koulutustaso on keskimäärin hieman korkeampi niissä kunnissa, jotka supistivat kouluverkkoaan. Vastaavasti huostaanotettujen tai kiireellisesti sijoitettujen nuorten osuus⁶ kasvoi kuntakoon kasvaessa (kuvio 15).

Kuvio 14 Väestön koulutustaso vuonna 2013

⁵ Koulutustaso kuvaa perusasteen jälkeen suoritetun korkeimman koulutuksen pituutta henkeä kohti. (THL, Koulutustasomittain (ind. 180))

⁶ Huostassa tai kiireellisesti sijoitettuna olleiden 0-17-vuotiaiden lasten osuus (%) vastaavan ikäisestä väestöstä. (THL, Huostassa tai kiireellisesti sijoitettuna olleet 0-17-vuotiaat viimeisimmän sijoitustiedon mukaan, % vastaavan ikäisestä väestöstä (THL) (ind. 1244).)

Kuvio 15 Huostassa tai kiireellisesti sijoitettujen lasten ja nuorten osuus vuonna 2013

Tarkasteltujen kuntien väestön sosioekonomisten tekijöiden väliset korrelaatiot olivat tilastollisesti erittäin merkitseviä, lukuun ottamatta väestön koulutustasoa ja huostassa tai kiireellisesti sijoitettujen lasten osuutta. Näiden välillä ei ole tilastollisesti merkitsevää korrelaatiota ($p > 0.05$). Kaikkien tarkasteltujen muuttujien välinen korrelaatio jäi kuitenkin alle 0,6, joten korrelaation ei voida sanoa olevan voimakasta. Korrelaatiokertoimet on kuvattu taulukossa 15.

Taulukko 15 Sosioekonomisten muuttujien väliset korrelaatiot

	Koulutustaso	Toimeentulotuki	Huostassa tai sijoitettu	Työttömät työvoimasta	Lasten pienituloisuusaste
Koulutustaso (vuotta)	1	-,186**	-0,048	-,283**	-,495**
Toimeentulotukea saaneet	-,186**	1	,323**	,523**	,384**
Huostassa tai sijoitettu	-0,048	,323**	1	,351**	,167**
Työttömät työvoimasta	-,283**	,523**	,351**	1	,587**
Lasten pienituloisuusaste	-,495**	,384**	,167**	,587**	1

**Korrelaatio merkitsevä tasolla .001
*Korrelaatio merkitsevä tasolla .05

Koska sosioekonomisten muuttujien välillä ei ole voimakasta korrelaatiota, voidaan ne kaikki ottaa mukaan multinominaalisen logistisen regressioanalyysin tarkasteluun. Malli saa Pearsonin testillä arvoksi 0,386 ja Deviancen testillä 1,000, joten sen voidaan katsoa selittävän hyvin kouluverkkomuutosten toteutumista. Mallin selitysaste on Nagelkerke-indeksin mukaan vain 0,095. Verrattuna kuntiin, jotka eivät muuttaneet ylä- ja yhtenäiskouluverkkoaan, väestön koulutustason nousu vuodella kasvattaa riskiä yläkouluverkon supistamiseen 0,434 %. Koulutustaso kouluverkon supistamiseen vaikuttavana tekijänä on tilastollisesti merkitsevä ($p < 0.01$). Huostassa tai kiireellisesti sijoitettujen osuus on tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < 0.005$), kun tarkastellaan kouluverkkoa laajentaneita kuntia. Huostaanotettujen tai kiireellisesti sijoitettujen osuuden (%-yksikköä) kasvu yhdellä yksiköllä kasvattaa riskiä supistaa

ylä- ja yhtenäiskouluverkkoa 0,501 % verrattuna kuntiin, jotka eivät muuttaneet kouluverkkoaan. Toimeentulotukea saaneiden lapsiperheiden osuus, työttömien osuus työvoimasta sekä lasten pienituloisuusaste eivät ole tilastollisesti merkitseviä ($p > 0.05$) tarkasteltaessa ylä- ja yhtenäiskouluverkon supistaneita kuntia suhteessa kuntiin, jotka eivät muuttaneet kouluverkkoaan. Sosioekonomiset tekijät eivät ole tilastollisesti merkitseviä, kun verrattiin kouluverkkoa kasvattaneita kuntia kuntiin, jotka eivät muuttaneet kouluverkkoa. Mallin tulokset on kuvattu tarkemmin taulukossa 16.

Taulukko 16 Sosioekonomisten muuttujien kouluverkkomuutoksien välinen yhteys

Kouluverkon (7-9lk) muutos ^a		Exp (B)	Riski %	Sig.	95 % luottamusväli	
					Alaraja	Yläraja
Verkko supistui	Koulutustaso (vuotta)	2,311	0,434 %	0,010**	1,224	4,362
	Toimeentulotukea saaneet	1,051	0,951 %	0,385	0,939	1,178
	Huostassa tai sijoitettu	1,996	0,501 %	0,005***	1,234	3,228
	Työttömät työvoimasta	0,966	1,035 %	0,554	0,860	1,084
	Lasten pienituloisuusaste	0,978	1,022 %	0,622	0,896	1,068
Verkko kasvoi	Koulutustaso (vuotta)	2,200	0,455 %	0,158	0,736	6,575
	Toimeentulotukea saaneet	1,005	0,995 %	0,958	0,829	1,219
	Huostassa tai sijoitettu	0,965	1,036 %	0,935	0,413	2,259
	Työttömät työvoimasta	1,083	0,923 %	0,417	0,895	1,308
	Lasten pienituloisuusaste	1,017	0,983 %	0,814	0,866	1,167
a. Vertailuryhmä: Ei muutosta						

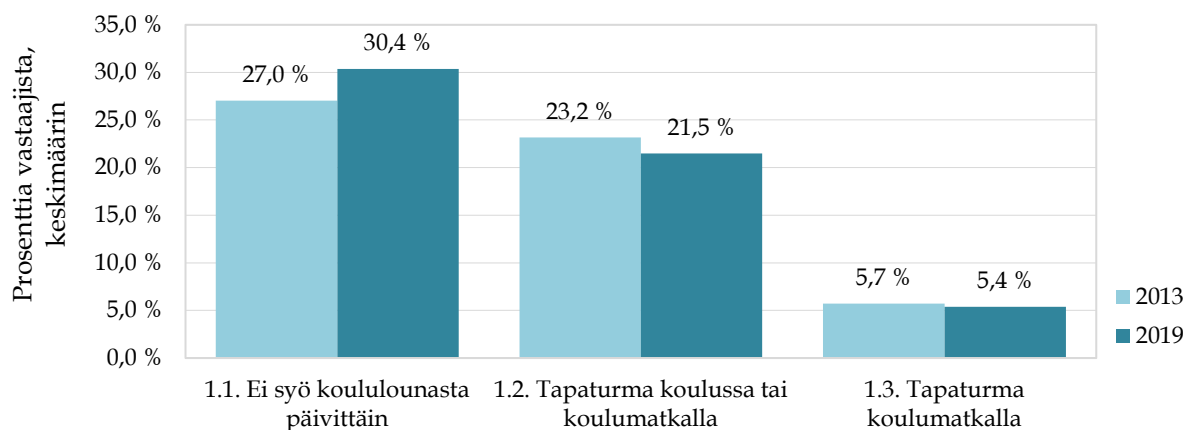
5.2 Oppilaiden hyvinvoinnissa tapahtunut muutos

Seuraavassa luvussa tarkastellaan, onko ylä- ja yhtenäiskouluverkon muutoksilla ollut vaikutusta 13–15-vuotiaiden oppilaiden hyvinvoinnin muutokseen. Osio vastaa siten tutkimuksen toiseen tutkimuskysymykseen. Kouluverkkomuutoksella tarkoitetaan tässä kunnan ylä- tai yhtenäiskoulumäärän muutosta vuosien 2013–2019 välillä. Hyvinvoinnin tarkastelu on jaettu koulun hyvinvointimallin mukaisesti koulun olosuhteita, sosiaalisia suhteita, itsensä toteuttamisen mahdollisuuksia ja terveyttä kuvaaviin kokonaisuuksiin. Kouluverkkomuutoksen lisäksi tarkastellaan niiden edellä tarkasteltujen kunnan väestöä, taloutta ja sosioekonomisia tekijöitä kuvaavien muuttujien muutoksen vaikutusta valittuihin hyvinvointi-indikaattoreihin, jotka yhdistivät kouluverkkomuutoksia tehneitä kuntia. Tulosten varsinainen tulkinta ja johtopäätökset on kuvattu luvussa 6.

5.2.1 Koulun olosuhteet

Koulun hyvinvointimallin ensimmäinen osa-alue on koulun olosuhteet (Konu & Rimpelä, 2002, 84–85). Tässä tutkimuksessa tarkasteltuja koulun olosuhteita kuvaavia

kouluterveyskyselyn indikaattoreita ovat 1) ei syö koululounasta päivittäin, 2) tapaturma koulussa tai koulumatkalla lukuvuoden aikana sekä 3) tapaturma koulumatkalla lukuvuoden aikana. Tutkimuksessa on tarkasteltu erikseen koulussa ja koulumatkalla sekä vain koulumatkalla tapahtuneita tapaturmia, sillä mahdollisten kouluverkkomuutosten voi olettaa vaikuttavan erityisesti oppilaiden koulumatkaan. Tutkimuksessa halutaan siis tarkastella myös vain koulumatkalla tapahtuneita tapaturmia. Kaiken kaikkiaan koulussa tai koulumatkalla tapaturmiin joutuneiden vastaajien keskimääräinen osuus laski vuosien 2013–2019 välillä 1,68 %-yksikköä, mutta vastaajien osuus, joiden tapaturma sattui koulumatkalla, laski vain 0,3 %-yksikköä. Niiden vastaajien keskimääräinen osuus, jotka jättivät koululounaan syömättä, nousi 3,32 %-yksikköä tarkastelujakson aikana. Vastaajien keskimääräisiä osuuksia on kuvattu kuviossa 16.

Kuvio 16 Koulun olosuhteita kuvaavien indikaattoreiden muutokset vuosien 2013–2019 välillä

Ylä- ja yhtenäiskouluverkon koon eli koulumäärän muutoksen yhteyttä koulun olosuhteita kuvaavien indikaattoreiden muutoksiin vuosien 2013–2019 välillä on kuvattu taulukossa 17. Tekijöiden välistä yhteyttä on tarkasteltu kiinteiden vaikutusten mallin avulla. Kouluverkkomuutoksen vaikutus on tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < 0.005$) koululounaan syömättä jättävien osuuden muutoksen kohdalla (indikaattori 1.1.). Ei syö koululounasta päivittäin -indikaattorin ja kouluverkkomuutoksen välinen yhteys on positiivinen (0,233). Toisin sanoen kunnan koulumäärän kasvu yhdellä koululla kasvattaa koululounaan syömättä jättäneiden osuutta 23,3 %. Muihin koulun olosuhteita kuvaaviin indikaattoreihin kouluverkon muutoksella ei ole tilastollisesti merkitsevää yhteyttä ($p > 0.05$).

Taulukko 17 Kouluverkkomuutosten vaikutus koulun olosuhteita kuvaaviin indikaattoreihin

Kouluverkon muutoksen vaikutus	Selitysaste (R ²)	B	Keskihajonta	Sig
1.1. Ei syö koululounasta päivittäin	0,241	0,233	0,082	0,005***
1.2. Tapaturma koulussa tai koulumatkalla	0,047	-0,049	0,048	0,309
1.3. Tapaturma koulumatkalla	0,090	0,021	0,024	0,401

Seuraavassa tarkastellaan myös muiden selittävien muuttujien vaikutusta indikaattoriin 1.1. muutokseen. Kouluverkon muutoksen lisäksi tarkastellaan niitä kunnan toimintaympäristöä kuvaavia muuttujia, joiden on edellä luvussa 5.1 todettu yhdistävän kouluverkkomuutoksia tehneitä kuntia. Kouluverkkomuutoksen vaikutus indikaattoriin 1.1. on merkittävä, kun tarkasteltavassa mallissa ei ole muita selittäviä tekijöitä (malli 1). Oheisessa taulukossa 18 on tarkasteltu kunnan väkiluvun muutoksen (malli 2), valtionosuusrahoituksen osuuden (malli 3) sekä kunnan väestön koulutustason ja huostassa tai kiireellisesti sijoitettujen lasten osuuden (malli 4) muutoksen vaikutusta koululounaan syömättä jättävien osuuden muutokseen. Muita koulun olosuhteita kuvaavia indikaattoreita ei ole perusteltua tämän tutkimuksen näkökulmasta tarkastella tarkemmin, sillä niihin kouluverkkomuutoksella ei ollut tilastollisesti merkitsevää vaikutusta.

Taulukko 18 Ei syö koululounasta päivittäin, eri tekijöiden vaikutus

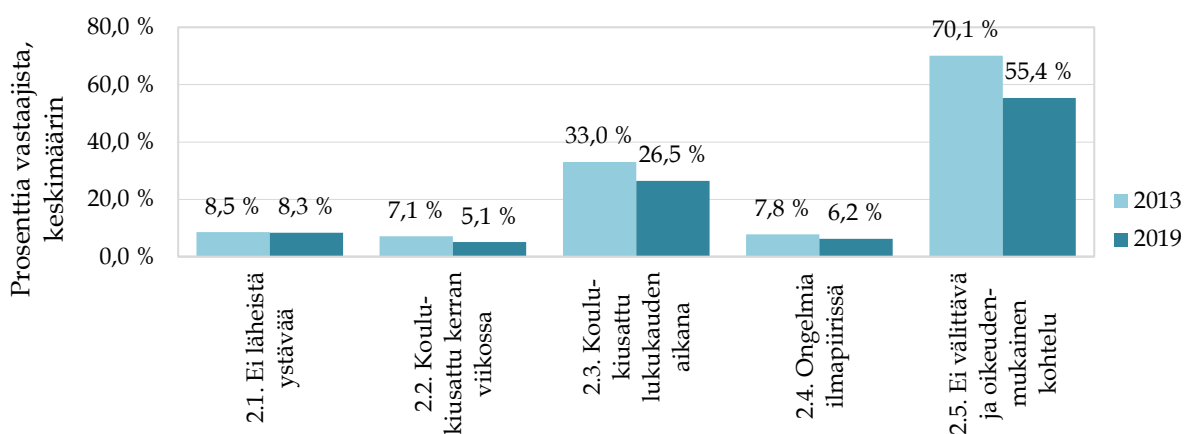
1.1. Ei syö koululounasta päivittäin		Malli 1	Malli 2	Malli 3	Malli 4
Kouluverkon muutos	Sig. B	0,005*** 0,233	0,479 -0,254	0,535 -0,224	0,111 -0,555
Väestö, 1000 asukasta	Sig. B		0,164 0,059	0,194 0,055	0,141 0,060
Valtionosuus verorahoituksesta	Sig. B			0,494 0,020	0,495 -0,20
Koulutustaso (vuotta)	Sig. B				0,000*** 0,070
Huostassa tai sijoitettu	Sig. B				0,000*** 3,055
Selitysaste R2		0,241	0,244	0,254	0,318

Kun hyvinvoinnin muutosta tarkasteltavaan malliin lisätään selittäviä tekijöitä, ei kouluverkon muutos ole enää tilastollisesti merkitsevä tarkasteltaessa niiden oppilaiden osuuden muutosta, jotka eivät syö koululounasta päivittäin. Malleissa 2 ja 3 yksikään selittävästä tekijöstä ei ole tilastollisesti merkitsevä. Mallissa 4 kunnan väestön koulutustason ja huostassa tai kiireellisesti sijoitettujen lasten osuuden muutos selittävät parhaiten muutosta niiden oppilaiden osuudessa, jotka eivät syö koululounasta päivittäin. Molemmat selittävästä tekijöistä ovat tilastollisesti erittäin merkitseviä ($p < 0,005$). Molempien selittävien muuttujien yhteys indikaattoriin 1.1. muutokseen on positiivinen. Sekä kunnan väestön koulutustason nousu että huostassa tai

kiireellisesti sijoitettujen lasten osuuden kasvu kasvattaa siten myös koululounaan syömättä jättäneiden oppilaiden osuutta. Tarkasteltujen mallien 1-4 selitysaste nousee, kun selittävien tekijöiden määrä lisääntyy. Näin ollen tarkastellut muut tekijät selittävät niiden oppilaiden osuuden muutosta, jotka eivät syö koululounasta päivittäin (indikaattori 1.1.), paremmin kuin kunnan kouluverkkomuutos.

5.2.2 Sosiaaliset suhteet

Kouluhyvinvointimallin toinen hyvinvoinnin osa-alue on sosiaaliset suhteet (Konu & Rimpelä, 2002, 84–85). Tutkimuksessa tarkasteltuja oppilaiden sosiaalisia suhteita kuvaavia kouluterveyskyselyn indikaattoreita ovat 1) ei yhtään läheistä ystävää, 2) koulukiusattu vähintään kerran viikossa, 3) koulukiusattu lukukauden aikana⁷, 4) ongelmia oppimisyhteisön ilmapiirissä ja 5) opettajilta ei saatu välittävää ja oikeudenmukaista kohtelua⁸. Kaiken kaikkiaan koulukiusaaminen väheni vuosien 2013–2019 välillä. Vähintään kerran viikossa koulukiusaamisen kohteeksi joutuvien osuus laski 2,02 %-yksikköä ja nuorten osuus, jotka joutuivat lukukauden aikana koulukiusatuksi, laski 6,52 %-yksikköä. Vastaaajien, jotka kokivat ongelmia oppimisyhteisön ilmapiirissä, osuus väheni 1,62 %-yksikköä. Vastaaajien osuus, jotka eivät kokeneet saavansa opettajilta välittävää ja oikeudenmukaista kohtelua, laski jopa 14,76 %-yksikköä. Niiden vastaajien osuudessa, joilla ei ollut yhtään läheistä ystävää, ei kuitenkaan tapahtunut merkittävää muutosta vuosien 2013–2019 välillä. Vastaaajien osuuksia on kuvattu kuviossa 17.

Kuvio 17 Sosiaalisia suhteita kuvaavien indikaattoreiden muutokset vuosien 2013–2019 välillä

Kouluverkkomuutosten ja hyvinvointi-indikaattorien välistä yhteyttä tarkasteltiin kiinteiden vaikutusten mallilla. Kouluverkkomuutoksen vaikutus on tilastollisesti

⁷ 100 % - [Indikaattori: Ei ole kiusattu koulussa lainkaan lukukauden aikana]

⁸ 100 % - [Indikaattori: Opettajalta saatu välittävä ja oikeudenmukainen kohtelu]

melkein merkitsevä ($p < 0.05$) koulukiusaamista lukukauden aikana kokeneiden kohdalla (indikaattori 2.3). Muihin sosiaalisia suhteita kuvaaviin indikaattoreihin kouluverkon muutoksilla ei ole tilastollisesti merkittävää vaikutusta. Kouluverkon muutoksen ja koulukiusaamista lukukauden aikana kokeneiden osuuden välillä oli negatiivinen yhteys. Kunnan ylä- ja yhtenäiskoulumäärän kasvaessa yhdellä koulukiusaamista lukukauden aikana kokeneiden oppilaiden osuus laskee 13,7 %. Kouluverkkomuutoksen yhteyttä sosiaalisia suhteita kuvaavien indikaattoreiden muutoksiin vuosien 2013–2019 välillä on kuvattu taulukossa 19.

Taulukko 19 Kouluverkkomuutosten vaikutus sosiaalisia suhteita kuvaaviin indikaattoreihin

Kouluverkon muutoksen vaikutus	Selitysaste (R ²)	B	Keskihajonta	Sig
2.1. Ei läheistä ystävää	0,037	0,020	0,030	0,509
2.2. Koulukiusattu kerran viikossa	0,066	-0,013	0,027	0,643
2.3. Kiusattu lukukauden aikana	0,093	-0,137	0,056	0,014*
2.4. Ongelmia ilmapiirissä	0,040	0,035	0,034	0,305
2.5. Ei välittävä ja oikeudenm. kohtelu	0,026	-0,069	0,087	0,426

Koska kouluverkon muutoksella on tilastollisesti melkein merkitsevä vaikutus niiden oppilaiden osuuteen, jotka olivat tulleet koulukiusatuksi lukukauden aikana (indikaattori 2.3.), on perusteltua tarkastella myös muiden selittävien tekijöiden vaikutusta kyseisen indikaattorin muutokseen. Kouluverkon koon lisäksi tarkastellaan niitä kunnan toimintaympäristöä kuvaavia muuttujia, joiden on edellä kappaleessa 5.1 todettu yhdistävän kouluverkkomuutoksia tehneitä kuntia. Mallissa 2 kouluverkon muutoksen lisäksi tarkastellaan kunnan väkiluvun muutoksen vaikutusta. Mallissa 3 em. tekijöiden lisäksi tarkastellaan kunnan valtionosuusrahoituksen osuuden ja mallissa 4 kunnan väestön koulutustason ja huostassa tai kiireellisesti sijoitettujen lasten osuuden muutoksen vaikutusta koulukiusatuksi lukukauden aikana tulleiden osuuteen. Muita sosiaalisia suhteita kuvaavia indikaattoreita ei ole perusteltua tämän tutkimuksen näkökulmasta tarkastella tarkemmin, sillä niihin kouluverkkomuutoksella ei ole tilastollisesti merkitsevää vaikutusta. Selittävien tekijöiden vaikutusta lukukauden aikana kiusatuksi tulleiden osuuden muutokseen on kuvattu taulukossa 20.

Taulukko 20 Kiusattu lukukauden aikana, eri tekijöiden vaikutus

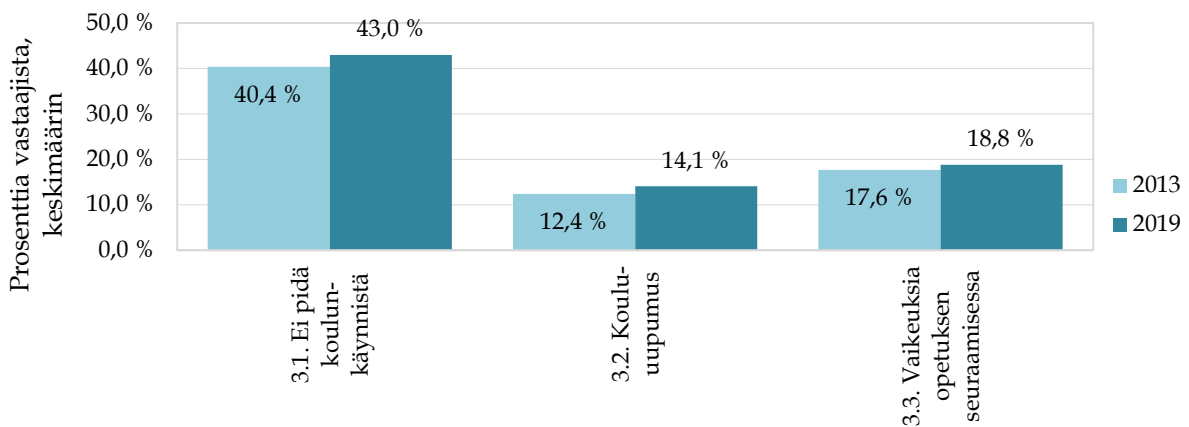
2.3. Kiusattu lukukauden aikana		Malli 1	Malli 2	Malli 3	Malli 4
Kouluverkon muutos	Sig. B	0,014* -0,137	0,984 0,005	0,587 -0,131	0,756 0,073
Väestö, 1000 asukasta	Sig. B		0,552 -0,017	0,965 -0,001	0,856 -0,005
Valtionosuus verorahoituksesta	Sig. B			0,000*** -0,094	0,000*** -0,070
Koulutustaso (vuotta)	Sig. B				0,000*** -0,044
Huostassa tai sijoitettu	Sig. B				0,009** -1,302
Selitysaste R2		0,093	0,094	0,133	0,163

Kun indikaattoria 2.3. kiusattu lukukauden aikana tarkastelemaan malliin lisätään muita selittäviä tekijöitä, heikkenee kouluverkon muutoksen merkitsevyys. Mallissa 3 ja 4 kunnan valtionosuusrahoituksen osuuden muutoksen vaikutus on tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < 0.005$). Yhteys koulukiusaamista kokeneiden osuuteen on negatiivinen, eli valtionosuusrahoituksen kasvaessa suhteessa kunnan verorahoitukseen (%-yksikköä) koulukiusaamista lukukauden aikana kokeneiden osuus laskee. Mallissa 4 tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < 0.005$) selittävä tekijä on lisäksi kunnan väestön koulutustason muutos (negatiivinen yhteys). Huostassa tai kiireellisesti sijoitettujen nuorten osuus on tilastollisesti merkitsevä ($p < 0.01$) selittävä tekijä. Huostassa tai kiireellisesti sijoitettujen osuuden kasvu laskee koulukiusaamista lukukauden aikana kokeneiden osuutta. Mallien 1–4 selitysaste nousee, kun selittävien tekijöiden määrä lisääntyy. Näin ollen tarkastellut muut tekijät selittävät muutosta koulukiusaamista lukukauden aikana kokeneiden osuudessa paremmin kuin kunnan toteuttama kouluverkkomuutos.

5.2.3 Mahdollisuus itsensä toteuttamiseen

Mahdollisuus itsensä toteuttamiseen on kolmas kouluhyvinvointimallin osa-alueista (Konu & Rimpelä, 2002, 84–85). Tutkimuksessa tarkasteltuja oppilaiden itsensä toteuttamisen mahdollisuuksia kuvaavia kouluterveyskyselyn indikaattoreita ovat 1) ei pidä koulunkäynnistä⁹, 2) koulu-uupumus ja 3) vaikeuksia opetuksen seuraamisessa. Vuosien 2013–2019 välillä koulunkäyntiin negatiivisesti suhtautuvien keskimääräinen osuus kasvoi 2,59 %-yksikköä ja koulu-uupumusta kokevien vastaajien keskimääräinen osuus 1,68 %-yksikköä. Vastaajien osuus, jotka kertoivat kokevansa vaikeuksia opetuksen seuraamisessa, kasvoi 1,14 %-yksikköä. Vastaajien keskimääräisiä osuuksia vuosina 2013 ja 2019 on kuvattu kuviossa 18.

⁹ 100 % - [Indikaattori: pitää koulunkäynnistä]

Kuvio 18 Itsensä toteuttamisen mahdollisuuksia kuvaavien indikaattoreiden muutokset vuosien 2013–2019 välillä

Kouluverkkomuutosten ja hyvinvointi-indikaattorien välistä yhteyttä tarkasteltiin kiinteiden vaikutusten mallilla. Kouluverkkomuutoksen vaikutus on tilastollisesti melkein merkitsevä ($p < 0.05$) koulunkäynnistä pitämisestä kuvaavan indikaattorin (3.1.) kohdalla. Muihin itsensä toteuttamisen mahdollisuuksia kuvaaviin indikaattoreihin kouluverkon muutoksilla ei ole tilastollisesti merkittävää vaikutusta. Koulunkäyntiin negatiivisesti suhtautuvien oppilaiden osuuden ja kouluverkkomuutosten välillä on negatiivinen yhteys. Toisin sanoen kunnan ylä- ja yhtenäiskouluverkon koon kasvaessa yhdellä koululla koulunkäyntiin negatiivisesti suhtautuvien oppilaiden osuus laskee 15,3 %. Kouluverkkomuutoksen yhteyttä oppilaiden hyvinvointia kuvaavien indikaattoreiden muutoksiin vuosien 2013–2019 välillä on kuvattu taulukossa 21.

Taulukko 21 Kouluverkkomuutosten vaikutus itsensä toteuttamisen mahdollisuuksia kuvaaviin indikaattoreihin

Kouluverkon muutoksen vaikutus	Selitysaste (R ²)	B	Keskihajonta	Sig
3.1. Ei pidä koulunkäynnistä	0,055	-0,153	0,073	0,035*
3.2. Koulu-uupumus	0,081	0,042	0,039	0,541
3.3. Vaikeuksia opetuksen seuraamisessa	0,077	-0,009	0,039	0,812

Kouluverkon koon muutos vaikuttaa oppilaiden osuuteen, jotka eivät pidä koulunkäynnistä (indikaattori 3.1.). Seuraavassa on tarkasteltu muiden kunnan toimintaympäristöä kuvaavien muuttujien vaikutusta indikaattorin muutokseen. Kouluverkon koon lisäksi tarkastellaan niitä muuttujia, joiden on edellä kappaleessa 5.1 todettu yhdistävän kouluverkkomuutoksia tehneitä kuntia. Mallissa 2 kouluverkon muutoksen lisäksi tarkastellaan kunnan väkiluvun muutoksen vaikutusta koulunkäyntiin negatiivisesti suhtautuvien osuuteen. Mallissa 3 em. tekijöiden lisäksi tarkastellaan valtionosuusrahoituksen osuutta kokonaisverorahoituksesta ja mallissa 4 kunnan

väestön koulutustason ja huostassa tai kiireellisesti sijoitettujen lasten osuuden muutoksen vaikutusta. Koska koulumäärän muutoksella ei ole vaikutusta muihin itsensä toteuttamisen mahdollisuuksia kuvaaviin indikaattoreihin (3.2.–3.3.), ei niiden tarkempi tarkastelu ole tämän tutkimuksen kannalta tarpeellista. Taulukossa 22 on kuvattu muiden selittävien muuttujien vaikutusta oppilaiden osuuteen, jotka eivät pidä koulunkäynnistä.

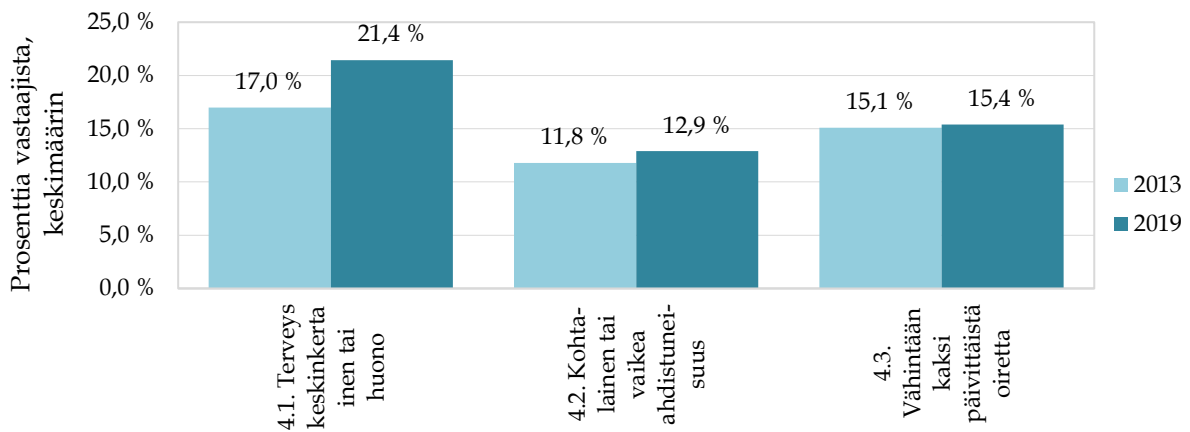
Taulukko 22 Ei pidä koulunkäynnistä, eri tekijöiden vaikutus

3.1. Ei pidä koulunkäynnistä		Malli 1	Malli 2	Malli 3	Malli 4
Kouluverkon muutos	Sig. B	0,035* -0,153	0,722 -0,114	0,887 -0,046	0,827 0,070
Väestö, 1000 asukasta	Sig. B		0,898 -0,005	0,736 -0,013	0,728 -0,013
Valtionosuus verorahoituksesta	Sig. B			0,077 0,047	0,021* 0,061
Koulutustaso (vuotta)	Sig. B				0,020* -0,023
Huostassa tai sijoitettu	Sig. B				0,007** -1,836
Selitysaste R2		0,055	0,055	0,061	0,082

Kouluverkon muutoksen tilastollinen merkitsevyys vähenee, kun indikaattoria 3.1. ei pidä koulunkäynnistä tarkasteleviin malleihin lisätään muita selittäviä muuttujia. Malleissa 2 ja 3 yksikään selittävästä muuttujasta ei ole tilastollisesti merkitsevää. Mallissa 4 muutos huostassa tai kiireellisesti sijoitettujen nuorten osuudessa on tilastollisesti merkitsevää ($p < 0.01$) selittävä tekijä tarkasteltaessa muutosta niiden nuorten osuudessa, jotka eivät pidä koulunkäynnistä. Suhde on negatiivinen eli kunnan huostassa tai kiireellisesti sijoitettujen lasten osuuden kasvaessa koulunkäyntiin negatiivisesti suhtautuvien osuus laskee. Mallissa kunnan valtionosuusrahoituksen osuuden muutos sekä kunnan väestön koulutustason muutos ovat molemmat tilastollisesti melkein merkitseviä ($p < 0.05$). Valtionosuusrahoituksen osuuden kasvaessa koulunkäyntiin negatiivisesti suhtautuvien osuus kasvaa. Kunnan väestön koulutustason muutoksen vaikutus koulunkäyntiin negatiivisesti suhtautuvien osuuteen on puolestaan negatiivinen, eli koulutustason kasvaessa negatiivisesti koulunkäyntiin suhtautuvien määrä laskee. Mallien 1–4 selitysaste nousee, kun selittävien tekijöiden määrä lisääntyy. Näin ollen tarkastellut muut tekijät selittävät koulunkäyntiin negatiivisesti suhtautuvien oppilaiden osuuden muutosta paremmin kuin kunnan toteuttama kouluverkkomuutos.

5.2.4 Terveys

Viimeinen osa-alue koulun hyvinvointimallissa on terveys (Konu & Rimpelä, 2002, 84–85). Tutkimuksessa tarkasteltuja oppilaiden terveyttä kuvaavia kouluterveyskyselyn indikaattoreita ovat 1) kokee terveydentilansa keskinkertaiseksi tai huonoksi, 2) kohtalainen tai vaikea ahdistuneisuus ja 3) vähintään kaksi päivittäistä oiretta (esim. niska-, hartia- tai vatsakipuja). Vuosien 2013–2019 välillä niiden vastaajien keskimääräinen osuus, jotka kokivat oman terveydentilansa keskinkertaiseksi tai huonoksi, kasvoi 4,46 %-yksikköä. Vastaavasti kohtalaista tai vaikeaa ahdistuneisuutta kokeneiden keskimääräinen osuus kasvoi 1,11 %-yksikköä. Päivittäin vähintään kaksi oiretta kokevien osuus kasvoi vuosien välillä 0,3 %-yksikköä. Vastaajien osuuksia vuosina 2013 ja 2019 on kuvattu kuviossa 19.

Kuvio 19 Terveyttä kuvaavien indikaattoreiden muutokset vuosien 2013–2019 välillä

Kunnan kouluverkkomuutoksella ei ole tilastollisesti merkitsevää ($p > 0,05$) vaikutusta yhteenkään terveyttä kuvaavaan indikaattoriin. Kouluverkkomuutoksen yhteyttä terveyttä kuvaavien indikaattoreiden muutoksiin vuosien 2013–2019 välillä on kuvattu taulukossa 23. Koska kouluverkkomuutoksella ei ole tilastollisesti merkitsevää vaikutusta terveyttä kuvaavien indikaattorien muutoksiin, ei ole tämän tutkimuksen kannalta perusteltua tarkastella muiden selittävien muuttujien vaikutusta kyseisiin indikaattoreihin.

Taulukko 23 Kouluverkkomuutosten vaikutus terveyttä kuvaaviin indikaattoreihin

Kouluverkon muutoksen vaikutus	Selitysaste (R ²)	B	Keskihajonta	Sig
4.1. Terveys keskinkertainen tai huono	0,052	-0,044	0,043	0,307
4.2. Kohtalainen tai vaikea ahdistuneisuus	0,084	0,022	0,036	0,547
4.3. Vähintään kaksi päivittäistä oiretta	0,035	-0,034	0,029	0,240

5.3 Yhteenveto tuloksista

Tutkimuksen ensimmäisessä osassa tarkasteltiin kuntien väestörakennetta, kouluverkkoa, taloutta ja väestön sosioekonomista asemaa kuvaavien muuttujien yhteyttä kouluverkkomuutoksien toteutumiseen. Kouluverkkomuutoksia toteuttaneita kuntia yhdistäviä tekijöitä tarkasteltiin neljästä eri näkökulmasta: väestörakenne, kouluverkko, kunnan talous ja alueen väestön sosioekonominen rakenne. Tarkastelussa käytettiin multinominaalista logistista regressioanalyysiä, jolla saatiin tulokseksi riski toteuttaa kouluverkkomuutos, kun selittävä muuttuja muuttuu yhden yksikön. Vertailuryhmänä oli kunnat, jotka eivät olleet tehneet kouluverkkomuutoksia vuosien 2013–2019 välillä. Taulukkoon 24 on koottu ne muuttujat, joilla oli tilastollisesti merkitsevä yhteys kouluverkkomuutoksia tehneisiin kuntiin. Niihin kuntiin verrattuna, jotka eivät tehneet kouluverkkomuutoksia, kohonnutta riskiä kouluverkkomuutokseen on kuvattu +-merkillä (vihreä) ja pienentynyttä riskiä -merkillä (punainen).

Taulukko 24 Kouluverkkomuutoksia toteuttaneita kuntia yhdistävät tekijät

	Väestö, 1000 asukasta	Kouluja/ 1000 lasta	Valtion- osuus vero- rahoituk- sesta	Koulutus- taso (vuotta)	Huostassa tai sijoitettu
Verkko supistui	*** +		*** -	** +	*** +
Verkko kasvoi	* +	* -			
a. Vertailuryhmä: Ei muutosta *** Merkitsevä tasolla .005 ** Merkitsevä tasolla .01 * Merkitsevä tasolla .05					

Kuten taulukosta nähdään, asukasluvun kasvu (1/1000 asukasta) kasvatti riskiä niin kouluverkon supistamisen, kuin kasvattamiseenkin suhteessa kuntiin, jotka eivät tehneet kouluverkon muutoksia. Suuremmat kunnat muuttavat siis pienempiä kuntia todennäköisemmin kouluverkkoaan. Väestön muutoksen vaikutus oli kuitenkin tilastollisesti erittäin merkitsevä vain verkkoa supistaneiden kuntien kohdalla. Kouluverkon lapsimäärään suhteutettu koko ei ollut tilastollisesti merkitsevä tekijä verkon supistamisen kannalta. Kunnan riski kouluverkon kasvattamiseen kuitenkin laski, kun ikäluokkaan suhteutettu kouluverkko kasvoi. Yhteys oli tilastollisesti melkein merkitsevä. Muilla tekijöillä ei ollut vaikutusta kouluverkon koon kasvattamiseen. Verkon supistamisen riskiä puolestaan laski valtionosuusrahoituksen osuuden kasvu verorahoituksesta (%-yksikköä). Yhteys on tilastollisesti erittäin merkitsevä. Sosioekonomisista tekijöistä kouluverkkomuutoksiin tilastollisesti merkitsevä yhteys oli kunnan väestön koulutustasolla. Huostassa tai kiireellisesti sijoitettujen lasten osuudella oli

tilastollisesti erittäin merkitsevä yhteys verkkoa supistaneisiin kuntiin. Molempien kasvu lisäsi riskiä kouluverkon supistamiseen verrattuna kuntiin, jotka eivät tehneet kouluverkkomuutoksia.

Tutkimuksen toisessa vaiheessa tarkasteltiin kouluverkkomuutosten vaikutusta oppilaiden hyvinvointiin. Yhteyttä tarkasteltiin kiinteiden vaikutusten mallilla, joka kuvaa selittävän tekijän muutoksen vaikutusta hyvinvointi-indikaattorin muutokseen. Taulukkoon 25 on koottu kiinteiden vaikutusten mallin tulokset malleista 1 ja 4. Taulukosta käy ilmi, mihin oppilaiden kouluhyvinvointia kuvaaviin indikaattoreihin ylä- ja yhtenäiskouluverkon muutoksella on vaikutusta (malli 1). Lisäksi taulukossa on esitetty mallissa 4 tarkasteltujen selittävien muuttujien (ylä- tai yhtenäiskouluverkon koko, kunnan väestö, valtionosuusrahoituksen osuus verorahoituksesta, väestön koulutustaso, huostassa tai kiireellisesti sijoitettujen osuus) muutoksen vaikutus kyseisiin hyvinvointia kuvaaviin indikaattoreihin. Kuviossa +-merkillä (vihreä) on kuvattu positiivista yhteyttä eli selittävän muuttujan kasvaessa myös hyvinvointi-indikaattorin arvo kasvaa. Negatiivista yhteyttä kuvattu -merkillä (punainen). Tällöin selittävän muuttujan kasvu tarkoittaa hyvinvointia kuvaavan indikaattorin arvon laskua.

Taulukko 25 Oppilaiden hyvinvoinnin muutokseen vaikuttavat tekijät

Indikaattori	Malli 1	Malli 4				
	Kouluverkon muutos	Kouluverkon muutos	Väestö, 1000 asukasta	Valtionosuus verorahoituksesta	Koulutustaso (vuotta)	Huostassa tai sijoitettu
1.1.Ei syö koululounasta päivittäin	*** +				*** +	*** +
2.3. Kiusattu lukukauden aikana	* -			*** -	*** -	** -
3.1. Ei pidä koulunkäynnistä	* -			* +	* -	** -
*** Merkitsevä tasolla .005 ** Merkitsevä tasolla .01 * Merkitsevä tasolla .05						

Tarkastelluista hyvinvointi-indikaattoreista kouluverkon muutoksella oli vaikutusta oppilaiden osuuteen, jotka eivät syö koululounasta päivittäin (koulun olosuhteet), joita on kiusattu lukukauden aikana (sosiaaliset suhteet) ja jotka eivät pidä koulunkäynnistä (mahdollisuus itsensä toteuttamiseen). Terveyttä kuvaaviin indikaattoreihin kouluverkkomuutoksella ei ollut tilastollisesti merkitsevää vaikutusta. Kouluverkon muutoksella oli siis vaikutusta kaikkiin muihin koulun hyvinvointimallin mukaisiin hyvinvoinnin osa-alueisiin, kun tarkasteltavassa mallissa ei ollut mukana

muita selittäviä muuttujia (malli 1). Kouluverkkomuutoksen ja oppilaiden osuuden muutoksen välillä, jotka eivät syö koululounasta päivittäin, oli tilastollisesti erittäin merkitsevä positiivinen yhteys. Kunnan koulumäärän kasvaessa oppilaiden osuus, jotka eivät syö koululounasta päivittäin, kasvaa. Muihin hyvinvointi-indikaattoreihin yhteys oli negatiivinen, eli kunnan koulumäärän kasvaessa indikaattorin mukaisten oppilaiden osuus laski. Kouluverkkomuutoksen yhteys kiusaamista lukukauden aikana kokeneiden ja koulunkäyntiin negatiivisesti suhtautuneiden osuuden muutokseen oli tilastollisesti melkein merkitsevä.

Mallissa 4 kouluverkkomuutoksen lisäksi tarkasteluun otettiin selittäviksi muuttujiksi ne muuttujat, joilla oli tutkimuksen ensimmäisessä vaiheessa todettu yhdistävän kouluverkkomuutoksia toteuttaneita kuntia. Kunnan kouluverkkomuutoksella ei ollut mallissa 4 tilastollisesti merkitsevää vaikutusta hyvinvointi-indikaattoreihin. Toisin sanoen, kouluverkon muutoksen vaikutus oppilaiden hyvinvointiin poistui, kun huomioon otettiin myös muita selittäviä muuttujia. Myöskään kunnan väestömäärän muutoksella ei ollut tilastollisesti merkitsevää yhteyttä hyvinvointi-indikaattoreihin mallissa 4.

Näiden sijasta oppilaiden osuuteen, jotka eivät syö koululounasta päivittäin vaikutti kunnan väestön koulutustaso sekä huostassa tai kiireellisesti sijoitettujen osuus. Molempien yhteys indikaattoriin oli positiivinen ja tilastollisesti erittäin merkitsevä. Väestön koulutustason ja valtionosuusrahoituksen osuuden muutoksen yhteys indikaattoreihin 2.3. kiusattu lukukauden aikana oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Yhteys oli negatiivinen, eli selittävien muuttujien arvojen kasvaessa hyvinvointi-indikaattorin arvo laski. Huostassa ja kiireellisesti sijoitettujen osuudella oli tilastollisesti merkitsevä negatiivinen yhteys indikaattoreihin 2.3. kiusattu lukukauden aikana ja 3.1. ei pidä koulunkäynnistä. Oppilaiden hyvinvointia kuvaaviin indikaattoreihin vaikutti siis kouluverkkomuutosta enemmän muut kunnan toimintaympäristössä tapahtuneet muutokset.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

6.1 Johtopäätökset

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, millaiset tekijät yhdistävät ylä- ja yhtenäiskouluverkkomuutoksia toteuttaneita kuntia ja onko kunnassa toteutetulla kouluverkkomuutoksella ollut vaikutuksia oppilaiden kokemaan kouluhyvinvointiin. Tutkimuksessa keskityttiin tarkastelemaan yläkouluikäisten eli 13–15-vuotiaiden oppilaiden hyvinvoinnissa tapahtunutta muutosta vuosien 2013–2019 välillä sekä vastaavana ajanjaksona ylä- tai yhtenäiskouluverkkoon muutoksia toteuttaneita kuntia. Kouluverkon muutoksella tarkoitetaan esimerkiksi koulun lakkauttamista, uuden koulun perustamista tai koulujen yhdistämistä. Tutkimusaineisto piti sisällään kaikki Manner-Suomen kunnat vuoden 2021 kuntajaolla. Kouluverkkomuutoksia toteuttaneita kuntia tarkasteltiin hyödyntäen Tilastokeskuksen, Terveiden ja hyvinvoinninlaitoksen, Opetus- ja kulttuuriministeriön sekä Opetushallituksen julkista tilastoaineistoa. Oppilaiden kouluhyvinvoinnin muutosta tarkasteltiin Terveiden- ja hyvinvoinninlaitoksen toteuttaman kouluterveyskyselyn kuntakohtaisten tulosten avulla.

Tutkimus jakautui tutkimuskysymysten mukaisesti kahteen osaan. Ensimmäisessä osassa tarkasteltiin kouluverkkomuutoksia tehneitä kuntia väestörakenteen, kouluverkon, kunnan talouden ja sen asukkaiden sosioekonomisten tekijöiden näkökulmasta. Ylä- ja yhtenäiskouluverkkomuutoksia vuosien 2013–2019 välillä toteuttaneita kuntia oli yhteensä 92. Kouluverkkomuutokset koskettivat keskimäärin 60 % niiden kuntien oppilaista, jotka toteuttivat verkkomuutoksia. Pienemmissä kunnissa muutos saattoi koskettaa koko ikäluokkaa. Kouluverkkomuutoksia toteuttaneiden kuntien välistä yhteyttä tarkasteltiin yhteensä 14 eri selittävän muuttujan avulla. Tarkastelluista kunnan väestörakennetta, kouluverkkoa, taloutta tai väestön

sosioekonomista asemaa kuvaavista muuttujista vain viidellä oli tilastollisesti merkitsevä yhteys kouluverkkomuutoksia toteuttaneisiin kuntiin

Väestörakennetta kuvaavista muuttujista kouluverkkomuutoksia toteuttaneita kuntia yhdistävä tekijä oli kunnan asukasluku. Väkiluvultaan suuremmat kunnat toteuttivat ylä- ja yhtenäiskouluverkkomuutoksia pienempiä kuntia todennäköisemmin. Kunnan taloutta kuvaavista selittävästä muuttujista valtionosuusrahoituksen osuudella kunnan kokonaisverorahoituksesta oli tilastollisesti merkitsevä yhteys kouluverkkoa supistaneiden kuntien välillä: Kunnat, joiden verorahoitus painottuu enemmän valtionosuusrahoitukseen, supistivat epätodennäköisemmin kouluverkkoaan verrattuna kuntiin, jotka eivät muuttaneet kouluverkkoaan. Sosioekonomisista tekijöistä kunnan väestön koulutustaso sekä huostaanotettujen tai kiireellisesti sijoitettujen lasten ja nuorten osuus yhdistivät kouluverkkojaan supistaneita kuntia. Kunnan väestön koulutustason sekä huostaanotettujen tai kiireellisesti sijoitettujen lasten ja nuorten osuuden kasvu lisäsi riskiä kouluverkon supistamiselle. Kouluverkon rakenteella ei ollut merkittävää yhteyttä kouluverkkoa supistaneiden kuntien välillä. Ne kunnat, joissa ylä- ja yhtenäiskouluverkko oli ikäluokan kokoon nähden suurempi, kasvattivat epätodennäköisemmin kouluverkkoaan.

Tutkimuksen toisessa osiossa hyödynnettiin ensimmäisen osion tuloksia kouluverkkomuutoksia toteuttaneita kuntia yhdistäneistä tekijöistä. Tavoitteena oli vastata kysymykseen kouluverkkomuutosten vaikutuksista yläkouluikäisten oppilaiden kouluhyvinvointiin. Hyvinvointia koskeva tarkastelu jakautui neljään kokonaisuuteen koulun hyvinvointimallin (Konu, 2002, 44) mukaisesti: koulun olosuhteet, sosiaaliset suhteet, mahdollisuus itsensä toteuttamiseen ja terveys. Koulun hyvinvointimalli pohjautuu Erik Allardtin (1968, 36–38) hyvinvointiteoriaan, jonka mukaan yksilön hyvinvointi perustuu omistamisen ja elintason (having), yhteisyyssuhteiden (loving) ja itsensä toteuttamisen (being) tarpeisiin ja niiden tyydyttymiseen. Kouluverkkomuutosten vaikutusta hyvinvointia kuvaavien indikaattorien muutokseen tarkasteltiin neljällä eri mallilla, joista ensimmäinen huomioi vain kouluverkkomuutoksen. Muissa malleissa selittävien muuttujien määrää lisättiin niin että mallissa 4 mukana oli kouluverkkomuutosten lisäksi kunnan väkiluvun, valtionosuusrahoituksen osuuden, väestön koulutustason sekä huostassa tai kiireellisesti sijoitettujen lasten ja nuorten osuuden muutos.

Kouluhyvinvointia tarkasteltiin yhteensä 14 kouluterveyskyselyn indikaattorin avulla. Kouluverkkomuutoksilla oli tilastollisesti merkitsevä yhteys ainoastaan kolmeen hyvinvointia kuvaavaan indikaattoriin: ei syö koululounasta päivittäin, kiussattu lukukauden aikana ja ei pidä koulunkäynnistä. Tilastollisesti merkitsevää merkitystä kouluverkkomuutoksilla ei kuitenkaan ole yhdenkään hyvinvointi-indikaattorin kohdalla, kun tarkasteltaviin malleihin otettiin mukaan muita selittäviä muuttujia. Tutkimuksessa laadittu malli 4 osoitti, että valtionosuusrahoituksen osuuden, kunnan

väestön koulutustason ja huostaanotettujen tai kiireellisesti sijoitettujen lasten osuuden muutos selittivät oppilaiden kouluhyvinvoinnissa tapahtunutta muutosta paremmin kuin kouluverkon rakenteessa tapahtunut muutos. Koulutustason ja huostaanotettujen tai kiireellisesti sijoitettujen lasten ja nuorten osuuden muutoksen vaikutus hyvinvointia kuvaaviin indikaattoreihin olivat saman suuntaisia. Molempien nousu kasvatti oppilaiden osuutta, jotka eivät syö koululounasta päivittäin. Vastaavasti molempien kasvu laski niiden oppilaiden osuutta, joita kiusattiin koulussa lukukauden aikana tai jotka eivät pidä koulunkäynnistä. Valtionosuusrahoituksen osuuden kasvu laski koulukiusaamista lukukauden aikana koneiden osuutta, mutta kasvatti oppilaiden osuutta, jotka eivät pidä koulunkäynnistä.

6.2 Pohdinta

Tässä tutkimuksessa hyvinvoinnin viitekehyksenä toiminut koulun hyvinvointimalli (Konu, 2002, 44) rakentuu neljästä osa-alueesta, jotka tarkastelevat laajasti oppilaiden hyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä. Lisäksi malliin sisältyy koulua ympäröivä yhteisö. Tutkimuksessa tarkastellut hyvinvointia selittävät tekijät kuvasivat koulua ympäröivän yhteisön, kouluverkon ja koko kunnan toimintaympäristön vaikutusta oppilaiden kouluhyvinvointiin. Tutkimuksessa ei tarkasteltu koulussa tapahtuvan opetuksen ja kasvatuksen tai oppimisen vaikutuksia, jotka myös sisältyvät koulun hyvinvointimalliin (Konu, 2002, 44). Tutkimuksessa keskityttiin siten tekijöihin, jotka vaikuttavat oppilaiden mahdollisuuksiin luoda sosiaalisia verkostoja ja saada tunnepohjaisen tukea tai tietoa. Nämä tekijät ovat Erik Allardtin (1967, 292) teorian mukaan keskeisimpiä yksilön hyvinvoinnille. Hyvinvointi rakentuu osana sitä ympäröivää yhteisöä, johon yksilö kuuluu. Tässä tutkimuksessa keskityttiin tarkastelemaan tuon toimintaympäristön muutoksia ja niiden muutosten vaikutuksia oppilaiden hyvinvoinnissa tapahtuneeseen muutokseen.

Tutkimuksen perusteella yksikään kouluverkkomuutoksia toteuttaneita kuntia yhdistävistä toimintaympäristöä kuvaavista tekijöistä ei ole sellainen, johon kunnalla on suoraa päätösvaltaa. Huostaanotettujen tai kiireellisesti sijoitettujen lasten osuus on jossain määrin riippuvainen kunnan omasta palvelurakenteesta, mutta kunta ei voi omalla päätöksenteollaan vaikuttaa huostaanotettujen tai sijoitettujen lasten määrään. Kunnan päätösvalta on rajallinen myös muiden tekijöiden kohdalla. Kunta voi päätöksillään ja toimillaan pyrkiä houkuttelemaan alueelleen uusia asukkaita ja päättää omasta veroprosentistaan, mutta toimenpiteiden lopullista vaikutusta asukasluvun kehitykseen tai verorahoituksen kertymään on vaikea arvioida. Tutkimuksen tulosten perusteella voidaan todeta, että kouluverkkomuutoksia toteuttaneita kuntia yhdistää olosuhteet, joihin niillä ei itsellään ole juurikaan vaikutusvaltaa. Kouluverkon muutos

on kuitenkin toimenpide, jolla kunta pystyy konkreettisesti vaikuttamaan palvelu- ja kustannusrakenteeseensa.

Tutkimuksen tulos on tältä osin yhteneväinen Tantarimäen ja Törhösen (2017, 15) havainnon kanssa, jonka mukaan voidaan yleisellä tasolla puhua yhteiskunnallisten rakenteiden, väestörakenteen muutosten ja taloudellisten tekijöiden vaikutuksesta kouluverkkoihin. Paikallistasolla kouluverkkopäätökset eivät välttämättä vastaa oppilasmäärän kehitystä, vaan kouluverkko saattaa jopa supistua kunnissa, joissa väestönkehitys on ollut myönteistä. Myös tämän tutkimuksen tulosten perusteella voidaan todeta, ettei oppilasmäärän ennustetun kehityksen perusteella voida ennakoida sitä, päätyykö kunta muuttamaan kouluverkkoaan. Kouluverkkokysymysten kohdalla onkin viimekädessä kyse siitä, millaista kouluverkkoa kunta haluaa ylläpitää ja millaista tulevaisuuskuvaa se haluaa luoda kouluverkkosuunnittelun kautta (Tantarimäki & Törhönen, 2017, 15). Pienemmissä kunnissa kouluverkko voi koostua vain muutamista kouluyksiköistä tai vain yhdestä yhtenäiskoulusta. Näin ollen ei ole yllättävää, että kunnan asukasluvun kasvu lisää riskiä kouluverkkomuutoksen toteutumiselle. Myös Tantarimäki ja Törhönen (2017, 34) ovat havainneet, että kouluverkkoa koskevia keskusteluja käydään vähiten pienemmissä kunnissa.

Valtionosuusjärjestelmällä on aikaisemmin pyritty ohjaamaan tietynlaisen kouluverkon kehittymiseen. Vuonna 2006 valtionosuusjärjestelmästä poistettiin pienkoululisä, mikä lisäsi pienien koulujen lakkauttamisia. (Tantarimäki, 2011, 17.) Nykyisessä järjestelmässä valtionosuusrahoituksen ja kouluverkkomuutosten välinen yhteys ei ole yhtä suora, mutta tutkimuksen tulosten perusteella yhteys näiden kahden välillä on kuitenkin olemassa. Nykyisen valtionosuusjärjestelmän tavoitteena on tasata kuntien välisiä taloudellisia eroja (Sinervo & Meklin, 2017, 72). Mielenkiintoista on, että valtionosuusrahoituksen osuuden muutoksella on tilastollisesti merkitsevä yhteys hyvinvointi-indikaattoreiden muutokseen. Valtionosuusrahoitus koskettaa oppilaita vain välillisesti kunnan tuottamien palveluiden kautta. Onkin todennäköisempää, että valtionosuusrahoituksen osuuden ja hyvinvointi-indikaattorien välisen yhteyden taustalla on jokin kunnan valtionosuusrahoitukseen määrään vaikuttava taustatekijä. Vuonna 2013 kuntien peruspalveluiden valtionosuudesta jopa 80 % määräytyi kunnan ikärakenteen perusteella (Lehtonen, 2013, 2). Valtionosuusjärjestelmä uudistui vuonna 2015, mutta väestön ikärakenne ja sairastavuus säilyivät muutoksessa keskeisinä valtionosuuksien määräytymisen perusteina (VM, 2013). Voikin olla syytä olettaa, että hyvinvointi-indikaattorin muutoksen ja valtionosuusrahoituksen muutoksen yhteyden taustalla on kunnan väestön ikärakenteeseen liittyvä tekijä, joka vaikuttaa myös kunnan valmiuteen toteuttaa kouluverkkomuutoksia.

Tarkastelluista kunnan toimintaympäristöä kuvaavista tekijöistä erityisen mielenkiintoisia olivat kunnan väestön koulutustason ja huostaanotettujen tai kiireellisesti sijoitettujen nuorten osuuden muutoksen yhteys hyvinvointia kuvaaviin

indikaattoreihin. Ovatko huostaanotetut tai kiireellisesti sijoitetut nuoret niitä, jotka ilman lastensuojelun toimenpiteitä tulisivat koulukiusatuiksi tai osallistuisivat koulu-kiusaamiseen? Vai onko ilmiöiden taustalla joku muu selittävä syy, joka ei tullut esiin tässä tutkimuksessa? Kunnan väestön koulutustason ja hyvinvointi-indikaattorien välinen yhteys vaatii myös tarkempaa selvittämistä. Esiintyykö esimerkiksi kuntien verotulokertymän ja väestön koulutustason välillä yhteyttä? Väestön koulutustason ja lasten pienituloisuusasteen välillä on verrattain suuri negatiivinen korrelaatio, eli väestön koulutustason kasvaessa pienituloisissa kotitalouksissa asuvien lasten ja nuorten osuus laskee. Johtaako koulutustason kasvu siten kunnan verotulojen kasvuun ja valtionosuusrahoituksen pienenemiseen, jonka todettiin olevan yhteydessä kouluverkon muutokseen?

Koululla on suuri merkitys lasten ja nuorten elämään, sillä kouluilla on merkittävä rooli lasten ja nuorten sosialisatioprosessissa (Laine, 2000, 190). Erik Allardtin (1967, 43 ja 46–47) hyvinvointiteorian mukaan yksilön tarve kuulua sosiaalisten suhteiden verkostoon sekä mahdollisuus oman persoonan ja sisäisten mahdollisuuksiensa kehittämiseen on keskeistä tämän hyvinvoinnin kannalta. On siksi ehkä yllättävääkin, ettei kouluverkon muutoksella ole tulosten perusteella vaikutusta oppilaiden kouluhyvinvointiin. Tutkimuksen tulokset antavatkin syyn olettaa, että koulun kokoa, fyysisiä rakenteita tai sijaintia tärkeämpiä tekijöitä kouluhyvinvoinnin muodostumisessa ovat luokkayhteisö, opettajat ja muut tekijät, joihin kouluverkkomuutoksella ei ole yhtä suoraa vaikutusta. Suurempia kouluja on pidetty turvattomampina ja yhteisöllisyyden luomisen kannalta haasteellisina (OPM, 2002, 54). Simmons ym. (2015, 136), Holzerin ym. (2021, 481) ja Janhusen (2013, 33–34) tutkimuksissa kouluympäristö ja koulun olosuhteet tunnistettiin yhdeksi oppilaiden hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä. Toisaalta Grahamin ym. (2017, 450) tutkimuksessa oppilaat itse korostivat sosiaalisia ja emotionaalisia hyvinvoinnin osa-alueita hyvinvoinnin muodostumisessa. Se, miten eri tutkimuksissa koulun olosuhteet tai oppimisympäristö on määritelty, saattaa kuitenkin vaihdella ja vaikeuttaa tulosten tulkintaan. Tässä tutkimuksessa hyvinvoinnin viitekehyksenä toimivassa koulun hyvinvointimallissa koulun olosuhteilla tarkoitetaan mm. kouluympäristöä, opetuksen järjestelyä, ryhmäkojoja ja turvallisuutta (Konu, 2002, 44). Lisäksi itse kouluverkon muutoksella on vaikutus kouluympäristöön koulun lakkauttamisen tai uuden koulun perustamisen myötä.

6.3 Lopuksi

Kuntien keskeisin tapa vaikuttaa omiin kustannuksiinsa on vaikuttaa siihen, miten eri palveluita tuotetaan. Kuntalaisten näkökulmasta kunnan käytettävissä olevat tulot

tulisi käyttää tuloksellisesti eli siten, että toiminta on kustannustehokkuuden lisäksi vaikuttavaa. (Sinervo & Meklin, 2017, 71.) Kunnassa tehtyjä päätöksiä ja toimenpiteitä on lisäksi tärkeää arvioida, sillä toiminnan kehittämistä on vaikeaa perustella sen ilman arviointia. Vaikuttavuusarvioinnin yhtenä keskeisenä kriteerinä on yksilön tai yhteisön hyvinvoinnin lisääntyminen. (Tantarimäki, 2011, 22.) Tantarimäki (2011, 98) toteaa, ettei kouluverkkosuunnitelmien tai lakkautusten toteutuksien jälkiarviointeihin ole juurikaan kiinnitetty Suomessa huomiota. Opetuksen arviointia toteutetaan, samoin toiminnan taloudellisuutta arvioidaan. Myös kouluverkkomuutoksissa jälkiarvioinnin tulisi olla automaattinen osa prosessia.

Kuten Kajanoja (2013, 84–85) on todennut, hyvinvointivaltion tutkimuksessa tärkeimpiä kohteita ovat tasa-arvoa ja ihmisten välisiä siteitä luovat vuorovaikutustilanteet, jotka valtio toimillaan mahdollistaa. Tässä tutkimuksessa on keskitytty tarkastelemaan kuntaa ja sen ylläpitämää peruskouluverkkoa. Peruskoulun merkitystä lasten ja nuorten elämässä ei voi väheksyä, sillä koulu tarjoaa puitteet lasten ja nuorten sosiaalisten suhteiden luomiselle ja ylläpidolle (Tobia ym., 2018, 842). Kouluhyvinvointiin vaikuttavien tekijöiden tutkiminen ja syy-yhteyksien ymmärtäminen on tärkeää nuorten ja koko yhteiskunnan hyvinvoinnin kannalta. Tulevaisuuden kouluverkkosuunnittelussa on pystyttävä huomioimaan tasa-arvon, eriytymisen ja eriarvoistumisen sekä valintojen ja vaihtoehtojen haasteet (Tantarimäki & Törhönen, 2017, 7).

Valtaosa aikaisemmasta kouluhyvinvointia käsitelleestä tutkimuksesta on keskittynyt kouluterveyteen, kouluviihtyvyyteen tai oppimistuloksiin (mm. Konu & Rimpelä, 2002, 79; Janhunen, 2013, 17–18). Tässä tutkimuksessa hyödynnetty koulun hyvinvointimalli on yksi ainoita oppilaiden hyvinvoinnin tarkasteluun luotuja työkaluja, joka mahdollistaa kouluhyvinvoinnin eri osa-alueiden tarkastelun yhtäaikaaisesti (Tobia ym., 2018, 842). Tutkimus täydentää oppilaiden hyvinvointia käsittelevää tutkimuskenttää tuomalla tarkasteluun lisäksi kouluverkkoa kuvaavat muuttujat sekä laajemmat kunnan toimintaympäristöä kuvaavat tekijät. Kouluverkkomuutosten ja oppilaiden hyvinvoinnin välistä yhteyttä ei ole aiemmin tutkittu. Pisa-tutkimusten mukaan erot alueiden ja koulujen välillä ovat kasvaneet viime vuosina (Tantarimäki & Törhönen, 2017, 13–14). Kuntien, kouluverkkojen ja oppilaiden hyvinvoinnin välisten erojen tutkiminen onkin tärkeää, sillä se lisää ymmärrystä syistä erojen takana.

Kouluverkkomuutoksilla ei tämän tutkimuksen perusteella ole vaikutusta oppilaiden kouluhyvinvointiin. Tutkimus kuitenkin osoittaa, että kouluterveyskyselyn tulokset mahdollistavat kuntatasoisen oppilaiden hyvinvoinnin tarkastelun. Kouluterveyskysely tarjoaa kattavan kuvan oppilaiden kokemasta kouluhyvinvoinnista ja se mahdollistaa myös hyvinvoinnissa tapahtuneiden muutosten vertailun vuosien välillä sekä tehtyjen lapsiin ja nuoriin kohdistuneiden päätösten vaikutusten arvioinnin. Tulokset myös osoittavat, että vaikka kouluverkkomuutoksilla ei ole vaikutusta oppilaiden hyvinvointiin, muilla kunnan rakennetta ja toimintaympäristöä kuvaavilla

tekijöillä on. Erityisesti sosioekonomisten tekijöiden yhteyden ymmärtäminen kouluverkko muutoksia toteuttaneiden kuntien välillä ja oppilaiden hyvinvoinnin muutokseen vaatii kuitenkin tarkempaa tutkimusta.

Tutkimuksessa tarkasteltiin kuntia kokonaisuutena. Tutkimus osoittaa, ettei ylä- tai yhtenäiskouluverkko muutoksilla ole kuntatasolla vaikutusta yläkouluikäisten oppilaiden kouluhyvinvointiin. On kuitenkin selvää, että tutkimuksella ei voida tehdä johtopäätöksiä yksittäisiä kouluja koskevista muutoksista, eikä niiden vaikutuksista lyhyellä aikajänteellä. Tutkimuksen perusteella ei myöskään voida ottaa kantaa alakouluikäisten oppilaiden kokeman kouluhyvinvoinnin muutokseen. Lisää tutkimusta kouluverkko muutosten vaikutuksista olisikin tehtävä kouluyksikkötasolla sekä alakouluikäisten osalta. Tutkimuksen tuloksia tarkasteltaessa on lisäksi huomioitava, että hyvinvointia tarkastellaan indikaattoritasolla. Indikaattorit hävittävät vastausten ääripäät, eivätkä kerro mitään vastausten hajonnasta. Tutkimuksen tulokset antavatkin vain yleisen tason katsauksen kouluverkko muutosten ja kunnan toimintaympäristön muutosten vaikutuksista oppilaiden hyvinvointiin. Yksittäisten oppilaiden hyvinvoinnin kohdalla kouluverkko muutoksilla saattaa kuitenkin olla vaikutusta. Tämän tutkimuksen aineisto ei kuitenkaan mahdollistanut hyvinvoinnin muutoksen tarkastelua kuntatasoa tarkemmalla tasolla.

TUTKIMUSAINEISTO

- Opetus- ja koulutusministeriö (OKM). Ryhmäkokoselvitykset. Tiedot noudettu 12.5.2022. <https://okm.fi/ryhmakokoselvitykset>
- Opetushallitus. Esi- ja perusopetuksen oppilaat ja perusopetuksen suorittaneet. Tiedot noudettu 12.5.2022. Vipunen – Opetushallituksen tilastopalvelu. https://vipunen.fi/fi-fi/_layouts/15/xlviewer.aspx?id=/fi-fi/Raportit/Esi-%20ja%20perusopetus%20-%20analyysi.xlsb
- Suomen virallinen tilasto (SVT). Kuntatalous [verkkojulkaisu]. ISSN=2343-4147. Helsinki: Tilastokeskus. Tiedot noudettu 3.5.2022. Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/kta/index.html>
- Suomen virallinen tilasto (SVT). Väestörakenne [verkkojulkaisu]. ISSN=1797-5379. Tiedot noudettu 29.3.2022. Helsinki: Tilastokeskus. <http://www.stat.fi/til/vaerak/index.html>
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Koulutuksen talous [verkkojulkaisu]. ISSN=1799-0947. Tiedot noudettu 12.5.2022. Helsinki: Tilastokeskus. <http://www.stat.fi/til/kotal/>
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Muuttoliike [verkkojulkaisu]. ISSN=1797-6766. Tiedot noudettu 12.5.2022. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/muutl/2020/02/muutl_2020_02_2021-12-20_tie_001_fi.html
- Terveyden ja hyvinvoinninlaitos (THL). Kouluterveyskyselyn tulokset. [Verkkojulkaisu]. Tiedot noudettu 17.3.2022. <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/kouluterveyskysely/kouluterveyskyselyn-tulokset>
- Terveyden ja hyvinvoinninlaitos (THL) (11.11.2021). Koulutustasomittain (ind. 180). Tiedot noudettu 8.3.2022. Sotkanet.fi. <https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/metadata/indicators/180>
- Terveyden ja hyvinvoinninlaitos (THL) (11.2.2022). Työttömät, % työvoimasta (ind. 181). Tiedot noudettu 8.3.2022. Sotkanet.fi. <https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/metadata/indicators/181>
- Terveyden ja hyvinvoinninlaitos (THL) (15.2.2022). Lasten pienituloisuusaste (ind. 228). Tiedot noudettu 8.3.2022. Sotkanet.fi. <https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/metadata/indicators/228>
- Terveyden ja hyvinvoinninlaitos (THL) (2.6.2021). Toimeentulotukea saaneet lapsiperheet, % lapsiperheistä (ind. 423). Tiedot noudettu 8.3.2022. Sotkanet.fi. <https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/metadata/indicators/423>
- Terveyden ja hyvinvoinninlaitos (THL) (4.6.2021). Huostassa tai kiireellisesti sijoitettuna olleet 0 - 17-vuotiaat viimeisimmän sijoitustiedon mukaan, % vastaavanikäisestä väestöstä (THL) (ind. 1244). Tiedot noudettu 8.3.2022. Sotkanet.fi. <https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/metadata/indicators/1244>

Terveyden ja hyvinvoinninlaitos (THL). Kunnan nettokäyttökustannukset yhteensä, euroa / asukas (ind. 1074). Tiedot noudettu 8.3.2022. Sotkanet.fi. <https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/metadata/indicators/1074>

LÄHTEET

- Aalto, M. (5.4.2022). Huonomaineisilla alueilla Helsingin seudulla on erinomaisesti menestyneitä kouluja - Ja yksi tärkeä seikka erottaa ne muista. Helsingin Sanomat.
- Ala-Renko, K. (17.3.2022). Huoli yläkoululaisista kasvaa yhä - paljon poissa olevien oppilaiden auttaminen takaisin kouluun vaatii erityistukea: "Saa tulla vaikka takaovesta". Yle Uutiset. <https://yle.fi/uutiset/3-12357776>
- Allardt, E. (1976). Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. WSOY.
- Allison, P. D. (2011). Introduction In: Fixed Effects Regression Models. SAGE Publications, Inc. <https://dx.doi.org/10.4135/9781412993869>
- Engberg, J., Gill, B., Zamarro, G. & Zimmer, R. (2012). Closing schools in a shrinking district: Do student outcomes depend on which schools are closed? *Journal of urban economics*, 71(2), 189-203. <https://doi.org/10.1016/j.jue.2011.10.001>
- Finkel, E. (1995). Causal analysis with panel data. SAGE.
- Graham, A., Powell, M. Thomas, N. & Anderson, D. (2017). Reframing 'well-being' in schools: the potential of recognition. *Cambridge Journal of Education* 47(4), 439-455. <https://doi.org/10.1080/0305764X.2016.1192104>
- Hascher, T. (2008). Quantitative and qualitative research approaches to assess student well-being. *International Journal of Educational Research*, 47 (2), 84-96. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2007.11.016>.
- Haveri, A., Karhu, V., Ryyänen, A., Siitonen, P. & Anttiroiko, A. (2007). Kuntien toiminta, johtaminen ja hallintasuhteet (3. uud. p.). Tampere University Press.
- Heimberg, U. & Valtiovarainministeriö. (2019). Kuntien valtionosuusjärjestelmät Pohjoismaissa. Valtiovarainministeriö.
- Hirvilammi, T. & Helne, T. (2014). Changing Paradigms: A Sketch for Sustainable Wellbeing and Ecosocial Policy. *Sustainability*, 6, 2160-2175. Doi:10.3390/su6042160.
- Hirvilammi, T., Helne, T., Lettenmeier, M., Laakso, S., & Lähteenoja, S. (2015). Kestävän hyvinvoinnin jäljillä: Ekologisten kysymysten integroiminen hyvinvointitutkimukseen. Kelan tutkimusosasto.
- Holzer, J., Bürger, S., Samek-Krenkel, S., Spiel, C. & Schober, B. (2021). Conceptualisation of students' school-related wellbeing: Students' and teachers' perspectives. *Educational research (Windsor)*, 63(4), 474-496. <https://doi.org/10.1080/00131881.2021.1987152>
- Iivonen, E. & Pollari, K. (2022). Lapsivaikutusten arvioinnilla parempia päätöksiä kunnassa. Valtioneuvoston kanslia.
- Janhunen, K. (2013). Kouluhyvinvointi nuorten tulkitsemana. Itä-Suomen yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta.

- Jokivuori, P. & Hietala, R. (2015). Määrällisiä tarinoita: Monimuuttujamenetelmien käyttö ja tulkinta. Docendo. EPUB. <https://www.ellibslibrary.com/reader/9789522911445>
- Kaakinen, M & Ellonen, N. Regressioanalyysi. Teoksessa Kvantitatiivisen tutkimuksen verkkokäsikirja. (Viitattu 22.5.2022) Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietotarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/>
- Kajanoja, J. (2013). Hyvinvointiteoria ja hyvinvointivaltio – Len Doyalin ja Ian Goughin teoria universaaleista tarpeista. Teoksessa J. Saari, S. Taipale, S. Kainulainen & M. Mäntysaari (toim.), Hyvinvointivaltion moderneja klassikoita (s. 61-87).
- Kallunki, E. (7.9.2022). Oppilaan runsaisiin poissaoloihin puuttuminen vaihtelee paljon koulujen välillä – ahdistus- ja masennusoireilu ovat yhä yleisempiä syitä. Yle Uutiset. <https://yle.fi/uutiset/3-12611040>
- Kangas, O. (2013). Kiistanalaista oikeudenmukaisuutta – John Rawlsin oikeudenmukaisuusteoria ja sen sovellettavuus empiiriseen sosiaalitutkimukseen. Teoksessa J. Saari, S. Taipale, S. Kainulainen & M. Mäntysaari (toim.), Hyvinvointivaltion moderneja klassikoita (s. 43–59).
- Keski-Heikkilä, A. (8.2.2022). ”Pelkästään opettajien voimin ei pystytä pitämään turvallisuusilmapiiriä koossa” – Heinolassa päätettiin palkata yläkouluun vartija. Helsingin sanomat.
- Kirjanpitolautakunnan kuntajaosto (2020). Yleisohje tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen laatimisesta. Työ- ja elinkeinoministeriö. Helsinki.
- Kłoczko-Gajewska, A. (2020). Long-Term Impact of Closing Rural Schools on Local Social Capital: A Multiple-Case Study from Poland. *European countryside*, 12(4), 598-617. <https://doi.org/10.2478/euco-2020-0031>
- Konu, A. & Rimpelä, M. (2002). Well-being in schools: A conceptual model. *Health promotion international*, 17(1), 79-87. <https://doi.org/10.1093/heapro/17.1.79>
- Konu, A. (2002). Oppilaiden hyvinvointi koulussa. Tampereen yliopisto, terveystieteiden laitos.
- Konu, A. I. & Lintonen, T. (2006). School well-being in Grades 4–12. *Health education research*, 21(5), 633-642. <https://doi.org/10.1093/her/cyl032>
- Kunnari, M. (2017). Aikuisväestön hyvinvointiin liittyvät huolet ja hyvinvoinnin heikentäjät. Oulun yliopisto.
- Kuntalaki 10.4.2015/410.
- Kuntaliitto (10.9.2021). Kuntien palvelutuotannon kustannuksia. Viitattu 15.2.2022. <https://www.kuntaliitto.fi/talous/kuntatalouden-tilastot/menot-ja-tulot>
- Laine, K. (2000). Koulukuvia: Koulu nuorten kokemistilana. Jyväskylän yliopisto.
- Lehtonen, S. (4.1.2013). Valtionosuudet 2013 [muistio]. Kuntaliitto

- Mäntysaari, M. (2013). Hyvinvointivaltion ideologi – Richard M. Titmussin näkemys sosiaalihuollosta. Teoksessa J. Saari, S. Taipale, S. Kainulainen & M. Mäntysaari (toim.), *Hyvinvointivaltion moderneja klassikoita* (s. 327–344). Sosiaalipoliittinen yhdistys, Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Martela, F (2022). Hyvinvoinnin mittaaminen edellyttää hyvinvoinnin teoriaa: Erik Al-lardtin hyvinvoinnin ulottuvuudet päivitettyinä nykyaikaan. *Yhteiskuntapolitiikka*, 5–6, 565–572.
- Maslow, A. H. (1943). *A theory of human motivation*. *Psychological Review*, 50(4), 370–396. <https://doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.1037/h0054346>
- Moisio, P. & Erola, J. (2013). Luokat ja liikkuvuus hyvinvointivaltiossa - John H. Goldthorpen toimintateoreettinen viitekehys. Teoksessa J. Saari, S. Taipale, S. Kainulainen & M. Mäntysaari (toim.), *Hyvinvointivaltion moderneja klassikoita* (s. 242–262). Sosiaalipoliittinen yhdistys, Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- MTV Uutiset (11.2.2022). Lasten ja nuorten yksinäisyys kuuluu auttavan puhelimen linjalla: "Huonosti voivat nuoret pitäisi tavoittaa aivan välittömästi". <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/lasten-ja-nuorten-yksinaisyys-kuuluu-auttavan-puhelimen-linjalla-huonosti-voivat-nuoret-pitaisi-tavoittaa-aivan-valittomasti/8352862#gs.p2qt0g>
- Myllymäki, R., Leinonen, E. & Lahtinen, M. (22.2.2018). Päätöksentekomenettely kouluverkon muutoksissa [Muistio]. Suomen Kuntaliitto.
- Nan, L. & Smith, J. (2001). *Social Capital : A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge University Press. ProQuest Ebook Central, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/jyvaskyla-ebooks/detail.action?docID=201839>.
- Opetusministeriö (2002). Terveellisen ja turvallisen oppimisympäristön laadun arvioinnin perusteet perusopetusta varten. Opetusministeriön työryhmien muistioita 2002:27.
- Opetusministeriö (2009). Perusopetuksen laatukriteerit. Opetusministeriön julkaisuja 2009:19.
- Perusopetuslaki 21.8.1998/628.
- Pollard, E. & Lee, P. (2003). Child Well-Being: A Systematic Review of the Literature. *Social indicators research*, 61(1), 59-78. <https://doi.org/10.1023/A:1021284215801>
- Rahkonen, O. & Lahelma, E. (2013). Terveystien eriarvoisuus – Peter Townsendin tulokinta sosioekonomisista terveyseroista. Teoksessa J. Saari, S. Taipale, S. Kainulainen & M. Mäntysaari (toim.), *Hyvinvointivaltion moderneja klassikoita* (s. 263–282). Sosiaalipoliittinen yhdistys, Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Saari, J. & Taipale, S. (2013). Sosiaalipolitiikka ja hyvinvointivaltio. Teoksessa J. Saari, S. Taipale, S. Kainulainen & M. Mäntysaari (toim.), *Hyvinvointivaltion*

- moderneja klassikoita (s. 17–40). Sosiaalipoliittinen yhdistys, Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Simmons, C., Graham, A. & Thomas, N. (2014). Imagining an ideal school for wellbeing: Locating student voice. *Journal of educational change*, 16(2), 129-144. <https://doi.org/10.1007/s10833-014-9239-8>
- Sinervo, L. & Meklin, P. (2017). Riittävätkö tulevaisuuden kunnan rahat? Teoksessa Nyholm, I., Haveri, A., Majoinen, K. & Pekola-Sjöblom, M. (toim.) *Tulevaisuuden kunta*. Suomen kuntaliitto.
- Sote-uudistus, 2022. Kustannusten ja tulojen siirto kunnista. Viitattu 14.2.2022. <https://soteuudistus.fi/kustannusten-ja-tulojen-siirto-kunnista>
- Steinberg, M. P. & MacDonald, J. M. (2019). The effects of closing urban schools on students' academic and behavioral outcomes: Evidence from Philadelphia. *Economics of education review*, 69, 25-60. <https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2018.12.005>
- Suomen virallinen tilasto (SVT). Koulutuksen järjestäjät ja oppilaitokset [verkkójulkaisu]. ISSN=1796-3796. Tiedot noudettu 18.1.2022. Helsinki: Tilastokeskus. <http://www.stat.fi/til/kjarj/index.html>
- Suomen virallinen tilasto (SVT). Väestöennuste [verkkójulkaisu]. ISSN=1798-5137. Tiedot noudettu 29.3.2022. Helsinki: Tilastokeskus. <http://www.stat.fi/til/vaenn/index.html>
- Suomen virallinen tilasto (SVT). Väestörakenne [verkkójulkaisu]. ISSN=1797-5379. Tiedot noudettu 29.3.2022. Helsinki: Tilastokeskus. <https://stat.fi/tilasto/vaerak>
- Takala, A. (1974). *Uuden sukupolven vaihtoehdot*. Gummerus.
- Tantarimäki, S. (2011). Mitä lakkautuksesta opimme?: Kyläkoulun lakkauttamisen perusteet, prosessi, säästöt ja vaikutukset viimeaikaisessa keskustelussa: tapautkimuksena vuonna 2007 lakkautetut kyläkoulut Korpilahdella, Kurikassa, Lammilla, Siilinjärvellä, Sysmässä ja Urjalassa. Turun yliopisto.
- Tantarimäki, S., & Törhönen, A. (2017). Kouluverkko muuttuu, entä kouluverkko-suunnittelu? KAKS - Kunnallisalan kehittämissätiö.
- Terveyden ja hyvinvoinninlaitos (THL) (2019). Kouluterveyskysely: perusopetuksen 8. ja 9. luokkien oppilaat sekä lukioiden ja ammatillisten oppilaitosten 1. ja 2. vuoden opiskelijat 2019 [sähköinen tietoaieisto]. Versio 1.0 (2021-10-13). Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja]. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD3551THL>.
- Terveyden ja hyvinvoinninlaitos (THL) (27.9.2022). Kouluterveyskyselyyn tulokset [verkkosivu]. (Viitattu 21.10.2022) <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/kouluterveyskysely/kouluterveyskyselyyn-tulokset>.

- Terveyden ja hyvinvoinninlaitos (THL). Huostassa tai kiireellisesti sijoitettuna olleet 0–17-vuotiaat viimeisimmän sijoitustiedon mukaan, % vastaavan ikäisestä väestöstä (THL) (ind. 1244). (Viitattu 14.10.2022). Sotkanet.fi. <https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/metadata/indicators/1244>
- Terveyden ja hyvinvoinninlaitos (THL). Koulutustasomittain (ind. 180). (Viitattu 14.10.2022). Sotkanet.fi. <https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/metadata/indicators/180>
- Terveyden ja hyvinvoinninlaitos (THL). Lasten pienituloisuusaste (ind. 228). (Viitattu 14.10.2022). Sotkanet.fi. <https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/metadata/indicators/228>
- Terveyden ja hyvinvoinninlaitos. Kouluterveyskysely. (Viitattu 18.2.2022.) <https://aineistokatalogi.fi/catalog/studies/00f1e0ff-6008-4164-ad22-0d9de149bd35>
- Terveyden ja hyvinvoinninlaitos (THL). Kouluterveyskysely 2021: Perusopetuksen 8. ja 9. luokan, lukion ja ammatillisten oppilaitosten indikaattorikuvaukset. <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/kouluterveyskysely/kouluterveyskyselyn-indikaattorikuvaukset>
- Tilastokeskus (31.1.2022). Vuosien 1922–2022 välisenä aikana lakkautetut kunnat (xlsx) [Tiedosto]. Kuntapohjaiset alueluokitukset tiedostoina ja luokitusjulkaisut. Tiedot noudettu 8.3.2022. <https://tilastokeskus.fi/fi/luokitukset/tupa/>
- Tilastokeskus. Käsitteet. (Viitattu 21.5.2022). https://www.stat.fi/meta/kas/taajama_aste.html
- Tobia, V., Greco, A., Steca, P. & Marzocchi, G. M. (2018). Children's Wellbeing at School: A Multi-dimensional and Multi-informant Approach. *Journal of happiness studies*, 20(3), 841-861. <https://doi.org/10.1007/s10902-018-9974-2>
- Torres-Reyna, O. (2007). Panel data analysis fixed and random effects using stata (v. 4.2.) Princeton University. (Viitattu 16.5.2022.) <http://dss.princeton.edu/training/Panel101.pdf>
- Uusitalo, H. & Simpura, J. (2020). Erik Allardt hyvinvoinnin tutkijana. *Yhteiskuntapolitiikka*, 85:5–6, 579–587.
- Valtanen, T. (20.12.2021). Huono-osaisuuden kasautuminen näkyy myös pienemmällä kaupunkiseuduilla, mutta siihen on mahdollista vaikuttaa – Aashika Bhanderi aikoo lääkäriksi. *Yle Uutiset*. <https://yle.fi/uutiset/3-12237049>
- Valtiovarainministeriö (3.5.2013). Valtionosuusjärjestelmä uudistuu vuoden 2015 alussa [muistio]. <https://valtioneuvosto.fi/-/10623/valtiosuusjarjestelma-uudistuu-vuoden-2015-alussa>
- Witten, K., McCreanor, T., Kearns, R. & Ramasubramanian, L. (2001). The impacts of a school closure on neighbourhood social cohesion: Narratives from

Invercargill, New Zealand. *Health & place*, 7(4), 307-317.
[https://doi.org/10.1016/S1353-8292\(01\)00023-5](https://doi.org/10.1016/S1353-8292(01)00023-5)

Yle Aamu (27.1.2022). Elämme kulttuurissa, jossa aikuiset vihaavat lapsia [video].
Yle Areena. <https://areena.yle.fi/1-61649987>

LIITTEET

Liite 1 Kuntakohtainen tutkimusaineisto

Aineistotunnus	Kuvailu	Lähde
Esi- ja perusopetuksen oppilaat ja perusopetuksen suorittaneet	Oppilaitoskohtainen oppilasmäärä ja kuntakohtaiset oppilaitostiedot	Vipunen – Opetushallituksen tilastopalvelu.
Huostassa tai kiireellisesti sijoitettuna olleet 0–17-vuotiaat viimeisimmän sijoitustiedon mukaan, % vastaavan ikäisestä väestöstä (THL) (ind. 1244)	Huostassa tai sijoitetuttuna olleet lapset tai nuoret	Terveysten ja hyvinvoinninlaitos (THL). Sotkanet.fi.
Koulutuksen talous ISSN=1799-0947	Perusopetuksen kustannustiedot	Suomen virallinen tilasto (SVT). Helsinki: Tilastokeskus.
Koulutustasomittain (ind. 180)	Kunnan väestön koulutustaso	Terveysten ja hyvinvoinninlaitos (THL). Sotkanet.fi.
Kunnan nettokäyttökustannukset yhteensä, euroa / asukas. ind. 1074	Kunnan nettokäyttökustannukset	Terveysten ja hyvinvoinninlaitos (THL). Sotkanet.fi.
Kuntatalous ISSN=2343-4147	Kertynyt yli-/alijäämä, perusopetuksen kustannukset, verorahoitus	Suomen virallinen tilasto (SVT). Helsinki: Tilastokeskus.
Lasten pienituloisuusaste (ind. 228)	Lasten pienituloisuusaste	Terveysten ja hyvinvoinninlaitos (THL). Sotkanet.fi.
Muuttoliike ISSN=1797-6766	Kuntien välinen nettomuutto ja luonnollinen väestönlisäys	Suomen virallinen tilasto (SVT). Helsinki: Tilastokeskus.
Ryhmäkokoselvitykset	Keskimääräinen ryhmä koko	Opetus- ja koulutusministeriö (OKM).
Toimeentulotukea saaneet lapsiperheet, % lapsiperheistä (ind. 423)	Toimeentulotukea saaneet lapsiperheet	Terveysten ja hyvinvoinninlaitos (THL). Sotkanet.fi.
Työttömät, % työvoimasta (ind. 181)	Työttömät työvoimasta	Terveysten ja hyvinvoinninlaitos (THL). Sotkanet.fi.
Väestörakenne ISSN=1797-5379	Ikäluokkakohtainen väestörakenne, taajama-aste	Suomen virallinen tilasto (SVT). Helsinki: Tilastokeskus.

Liite 2 Tutkimuksessa käytetyt selitettävät hyvinvointi-indikaattorit

Lähde: Terveyden ja hyvinvoinninlaitos (3.2.2022). Kouluterveyskysely 2021: Perusopetuksen 8. ja 9. luokan, lukion ja ammatillisten oppilaitosten indikaattorikuvaukset. https://thl.fi/documents/10531/3554284/ktk2021_indikaattorikuvaukset_ylakoulu_lukio_aol.pdf/5e7fd9f5-e856-5468-2ca0-422be0aaa73d?t=1643116342324.

Indikaattori	Kysymys	Vastausvaihtoehdot	Kuvaus
Ei syö koululounasta päivittäin	Kuinka usein syöt seuraavia aterioita kouluviiikon aikana? Kysymyksen osio: koululounas.	1. viitenä päivänä, 2. 3-4 päivänä, 3. 1-2 päivänä, 4. en kertaakaan.	Nuorten osuus, jotka eivät syö koululounasta päivittäin.
Tapaturma koulussa tai koulumatkalla	Onko sinulle tämän lukuvuoden aikana tapahtunut koulussa tai oppilaitoksessa tai koulumatkalla tapaturma, jonka vuoksi olet käynyt lääkärillä, terveydenhoitajalla tai sairaanhoitajalla?" Kysymyksen osiot: <ul style="list-style-type: none">välitunnilla,liikuntatunnilla,muulla tunnilla,koulumatkalla.	1. ei kertaakaan, 2. kerran, 3. kaksi kertaa tai useammin.	Nuorten osuus, joille on sattunut koulussa tai koulumatkalla lukuvuoden aikana vähintään yksi tapaturma, joka on vaatinut terveydenhuollon vastaanotolla käyntiä. Vastaajat, jotka ovat ilmoittaneet vähintään yhteen kysymyksen osioon vaihtoehdon 2 tai 3. Osuus lasketaan vähintään yhteen kysymyksen osioon vastanneista.
Tapaturma koulumatkalla lukuvuoden aikana	Onko sinulle tämän lukuvuoden aikana tapahtunut koulussa tai oppilaitoksessa tai koulumatkalla tapaturma, jonka vuoksi olet käynyt lääkärillä, terveydenhoitajalla tai sairaanhoitajalla?	1. ei kertaakaan, 2. kerran, 3. kaksi kertaa tai useammin.	Nuorten osuus, joille on tapahtunut koulumatkalla lukuvuoden aikana vähintään yksi tapaturma, joka on vaatinut terveydenhuollon vastaanotolla käyntiä. Vastaajat, jotka ovat ilmoittaneet vaihtoehdon 2 tai 3.
Koulukiusattuna vähintään kerran viikossa	Kuinka usein sinua on kiusattu koulussa tämän lukukauden aikana?	1. useita kertoja viikossa, 2. noin kerran viikossa, 3. harvemmin, 4. ei lainkaan.	Nuorten osuus, joita on kiusattu koulussa vähintään kerran viikossa lukukauden aikana. Vastaajat, jotka ovat ilmoittaneet vaihtoehdon 1 tai 2. Indikaattori perustuu WHO-Koululaistutkimuksen (Health Behaviour in School-aged Children, HBSC) koulukiusaamista koskeviin kysymyksiin.

Indikaattori	Kysymys	Vastausvaihtoehdot	Kuvaus
Ei ole kiusattu koulussa lainkaan lukukauden aikana	Kuinka usein sinua on kiusattu koulussa tämän lukukauden aikana?	<ol style="list-style-type: none"> 1. useita kertoja viikossa, 2. noin kerran viikossa, 3. harvemmin, 4. ei lainkaan 	<p>Nuorten osuus, joita ei ole kiusattu koulussa lainkaan lukukauden aikana.</p> <p>Tarkastelussa ovat vastaajat, jotka ovat ilmoittaneet vaihtoehdon 4.</p> <p>Indikaattori perustuu WHO-Koululaistutkimuksen (Health Behaviour in School-aged Children, HBSC) koulukiusaamista koskeviin kysymyksiin.</p>
Ongelmia oppimisyhteisön ilmapiirissä (summaindikaattori)	<p>Mitä mieltä olet luokastasi tai ryhmästäsi?</p> <p>Summaindikaattori muodostuu osiosta:</p> <ul style="list-style-type: none"> • luokassani tai ryhmässäni on hyvä työrauha, • luokan tai ryhmän ilmapiiri on sellainen, että uskallan vapaasti ilmaista mielipiteeni, • luokkani tai ryhmäni oppilaat viihtyvät hyvin yhdessä. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. täysin samaa mieltä, 2. samaa mieltä, 3. eri mieltä ja 4. täysin eri mieltä. 	<p>Nuorten osuus, jotka ovat eri mieltä siitä, että luokassa tai ryhmässä on hyvä työrauha, luokan tai ryhmän ilmapiiri on sellainen, että uskallaa vapaasti ilmaista mielipiteensä ja luokan tai ryhmän oppilaat viihtyvät hyvin yhdessä</p> <p>Tarkastelussa ovat vastaajat, jotka ovat ilmoittaneet kaikkiin kolmeen osioon vaihtoehdon 3 tai 4.</p>
Opettajalta saatu välittävä ja oikeudenmukainen kohtelu (summaindikaattori)	<p>Mitä mieltä olet opettajistasi?</p> <p>Summaindikaattori muodostuu osiosta:</p> <ul style="list-style-type: none"> • opettajat rohkaisevat minua ilmaisemaan oman mielipiteeni oppitunneilla, • opettajat ovat kiinnostuneita siitä, mitä minulle kuuluu, • opettajat kohtelevat meitä oppilaita tai opiskelijoita oikeudenmukaisesti. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. täysin samaa mieltä, 2. samaa mieltä, 3. eri mieltä ja 4. täysin eri mieltä. 	<p>Nuorten osuus, jotka ovat täysin samaa mieltä tai samaa mieltä siitä, että opettajat rohkaisevat heitä ilmaisemaan oman mielipiteensä oppitunneilla, opettajat ovat kiinnostuneita siitä, mitä heille kuuluu ja opettajat kohtelevat oppilaita oikeudenmukaisesti.</p> <p>Tarkastelussa ovat vastaajat, jotka ovat ilmoittaneet kaikissa osioissa vaihtoehdon 1 tai 2.</p>
Ei yhtään läheistä ystävää	Onko sinulla tällä hetkellä todella läheistä ystävää, jonka kanssa voit keskustella luottamuksellisesti lähes kaikista omista asioistasi?	<ol style="list-style-type: none"> 1. ei ole läheisiä ystäviä, 2. on yksi läheinen ystävä, 3. on kaksi läheistä ystävää, 4. on useampia 	<p>Nuorten osuus, joilla ei ole yhtään läheistä ystävää, jonka kanssa voi keskustella luottamuksellisesti omista asioista.</p>

Indikaattori	Kysymys	Vastausvaihtoehdot	Kuvaus
Koulu-uupumus (summaindikaattori)	Oletko kokenut seuraavanlaisia tunteita koulutyöhösi tai opiskeluusi liittyen? Summaindikaattori muodostuu osioista: <ul style="list-style-type: none"> tunnen hukkuvani koulutyöhön, tuntuu, ettei opinnoillani ole enää merkitystä, minulla on riittämättömyyden tunteita opinnoissani. 	<ol style="list-style-type: none"> en juuri koskaan, muutaman kerran kuukaudessa, muutamana päivänä viikossa, lähes päivittäin. 	<p>Nuorten osuus, jotka kokevat koulu-uupumusta.</p> <p>Vastausvaihtoehdot uudelleen luokitellaan seuraavasti: 1=0, 2=0, 3=1, 4=2. Osioiden uudelleen luokitellut pistemäärät lasketaan yhteen. Tarkastelussa ovat vastaajat, jotka ovat saaneet 3–6 pistettä. Laskennassa ovat mukana vain kaikkiin kolmeen kysymyksen osioon vastanneet.</p> <p>Indikaattori perustuu koulu-uupumuksen mittaamiseen kehitettyyn School Burnout Inventory (SBI-10) -kyselylomakkeeseen.</p>
Vaikeuksia opetuksen seuraamisessa	Onko sinulla vaikeuksia seuraavissa koulunkäyntiin tai opiskeluun liittyvissä asioissa? Kysymyksen osio: <ul style="list-style-type: none"> opetuksen seuraaminen oppitunneilla. 	<ol style="list-style-type: none"> ei lainkaan, melko vähän, melko paljon ja erittäin paljon. 	<p>Nuorten osuus, joilla on melko tai erittäin paljon vaikeuksia opetuksen seuraamisessa oppitunneilla.</p> <p>Tarkastelussa ovat vastaajat, jotka ovat ilmoittaneet vaihtoehdon 3 tai 4.</p>
Pitää koulunkäynnistä	Mitä pidät koulunkäynnistä tai opiskelusta tällä hetkellä? Pidän koulunkäynnistä tai opiskelusta.	<ol style="list-style-type: none"> hyvin paljon, melko paljon, melko vähän, en lainkaan. 	<p>Nuorten osuus, jotka pitävät koulunkäynnistä hyvin tai melko paljon.</p> <p>Vastaajat, jotka ovat ilmoittaneet vaihtoehdon 1 tai 2.</p>
Kokee terveydentilansa keskinkertaiseksi tai huonoksi	Mitä mieltä olet terveydentilastasi?	<ol style="list-style-type: none"> erittäin hyvä, melko hyvä, keskinkertainen, melko tai erittäin huono. 	<p>Nuorten osuus, jotka kokevat terveydentilansa keskinkertaiseksi tai sitä huonommaksi.</p> <p>Vastaajat, jotka ovat ilmoittaneet vaihtoehdon 3 tai 4.</p>

Indikaattori	Kysymys	Vastausvaihtoehdot	Kuvaus
Vähintään kaksi päivittäistä oiretta (summaindikaattori)	<p>Onko sinulla viimeksi kuluneen puolen vuoden aikana ollut jotakin seuraavista oireista ja kuinka usein?</p> <p>Summaindikaattori muodostuu osioista:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) niska- tai hartiakipuja, 2) selän alaosan kipuja, 3) vatsakipuja, 4) vaikeuksia päästä uneen tai heräilemistä öisin, 5) päänsärkyä, 6) väsymystä tai heikotusta. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. harvoin tai ei lainkaan, 2. noin kerran kuu-kaudessa, 3. noin kerran viikossa, 4. lähes joka päivä. 	<p>Nuorten osuus, joilla on ollut vähintään kaksi päivittäistä oiretta viimeksi kuluneen puolen vuoden aikana.</p> <p>Tarkastelussa ovat vastaajat, jotka ovat ilmoittaneet vähintään kahdessa osiossa vaihtoehdon 4.</p>
Kohtalainen tai vaikea ahdistuneisuus	<p>Kuinka usein seuraavat ongelmat ovat vaivanneet sinua lomakkeen täyttööä edeltäneen kahden viikon aikana?</p> <p>Kysymyksen osiot:</p> <ul style="list-style-type: none"> • hermostuneisuuden, ahdistuneisuuden tai kireyden tunne, • en ole voinut lopettaa tai hallita huolestumistani, • liiallinen huolestuneisuus erilaisista asioista, • vaikeus rentoutua, • niin levoton olo, että on vaikea pysyä aloillaan, • taipumus harmistua tai ärsyyntyä helposti, • pelko siitä, että jotakin kauheaa saattaisi tapahtua. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ei lainkaan, 2. useana päivänä, 3. suurimpana osana päivistä, 4. lähes joka päivä. 	<p>Nuorten osuus, jotka ovat kokeneet kohtalaista tai vaikeaa ahdistuneisuutta kahden viime viikon aikana.</p> <p>Vastausvaihtoehdot luokiteltu uudelleen seuraavasti: 1=0, 2=1, 3=2, 4=3. Pistemäärä voi vaihdella välillä 0–21.</p> <p>Vastaajat, jotka ovat saaneet vähintään 10 pistettä. Laskennassa ovat mukana vain kaikkiin seitsemään kysymyksen osioon vastanneet. Indikaattori perustuu GAD7-mittariin (Generalized anxiety disorder).</p>

Liite 3 Kouluterveyskyselyn yhtäläiset indikaattorit vuosina 2013 ja 2019

Lähde: Terveyden ja hyvinvoinninlaitos (3.2.2022). Kouluterveyskysely 2021: Perusopetuksen 8. ja 9. luokan, lukion ja ammatillisten oppilaitosten indikaattorikuvaukset. https://thl.fi/documents/10531/3554284/ktk2021_indikaattorikuvaukset_ylakoulu_lukio_aol.pdf/5e7fd9f5-e856-5468-2ca0-422be0aaa73d?t=1643116342324.

Häirintä ja väkivalta

Kokenut fyysistä uhkaa vuoden aikana

Koettu terveys, oireet ja sairaudet

Kokee terveydentilansa keskimertaiseksi tai huonoksi

Niska- tai hartiakipuja lähes päivittäin

Niska- tai hartiakipuja viikoittain

Päänsärkyä lähes päivittäin

Päänsärkyä viikoittain

Selän alaosan kipuja vähintään kerran viikossa

Vaikeuksia päästä uneen vähintään kerran viikossa

Vatsakipuja vähintään kerran viikossa

Vähintään kaksi päivittäistä oiretta

Väsymystä tai heikotusta vähintään kerran viikossa

Koulukiusaaminen

Ei ole kiusattu koulussa lainkaan lukukauden aikana

Ei ole osallistunut muiden oppilaiden kiusaamiseen

Koulukiusattuna vähintään kerran viikossa

Osallistunut koulukiusaamiseen vähintään kerran viikossa

Koulunkäynnistä pitäminen ja koulu-uupumus

Koulu-uupumus

Opintojen merkityksen vähentyminen

Pitää koulunkäynnistä

Riittämättömyyden tunne opiskelijana

Uupumusasteinen väsymys koulutyössä

Liikkuminen ja paino

Harrastaa hengästyttävää liikuntaa vapaa-ajalla korkeintaan 1 h viikossa

Ylipainoisuus

Luokka- ja oppilaitosyhteisö

Luokan tai ryhmän ilmapiiri tukee mielipiteen ilmaisua

Luokan tai ryhmän oppilaat viihtyvät hyvin yhdessä

Luokassa tai ryhmässä hyvä työrauha

Ongelmia oppimisyhteisön ilmapiirissä

Opettajalta saatu välittävä ja oikeudenmukainen kohtelu

Opettajat eivät kohtele oppilaita oikeudenmukaisesti

Opettajat eivät ole kiinnostuneita oppilaan kuulumisista

Opettajat eivät rohkaise mielipiteen ilmaisuun oppitunnilla

Mielenterveys

Kohtalainen tai vaikea ahdistuneisuus

Nukkuminen

Nukkuu arkisin alle 8 tuntia

Perheen arjen toimivuus

Hyvä keskusteluyhteys vanhempien kanssa

Keskusteluvaikeuksia vanhempien kanssa

Päihteet

Kokeillut kannabista ainakin kerran

Kokeillut kannabista vähintään kaksi kertaa

Kokeillut laittomia huumeita ainakin kerran

Käyttää alkoholia viikoittain

Raittius

Tosi humalassa vähintään kerran kuukaudessa

Riippuvuudet

Pelaa rahapelejä viikoittain

Ruokatottumukset

Ei syö aamupalaa joka arkipäivä

Ei syö koululounasta päivittäin

Suun terveys, seksuaaliterveys ja seurustelu

Hampaiden harjaus harvemmin kuin kahdesti päivässä

Sukupuoliyhdynnässä olleet

Tapaturmat

Tapaturma koulumatkalla lukuvuoden aikana

Tapaturma koulussa tai koulumatkalla lukuvuoden aikana

Tapaturma liikuntatunnilla lukuvuoden aikana

Tapaturma muulla tunnilla lukuvuoden aikana

Tapaturma välitunnilla lukuvuoden aikana

Tupakka

Nuuskaa päivittäin

Tupakoi päivittäin

Vaikeudet koulunkäynnissä ja opiskelussa

Vaikeuksia kirjoittamisesta vaativissa tehtävissä

Vaikeuksia kokeisiin valmistautumisessa

Vaikeuksia laskemisesta vaativissa tehtävissä

Vaikeuksia lukemisesta vaativissa tehtävissä

Vaikeuksia läksyjen tekemisessä

Vaikeuksia opetuksen seuraamisessa

Ystävät ja yksinäisyys

Ei yhtään läheistä ystävää